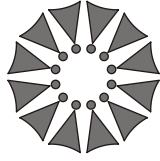

KAS ÕPILASED VÕI POISID JA TÜDRUKUD?

Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust
sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

ARTIKLIKOGUMIK

Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutus

Tallinn 2013

Kogumik on valminud Euroopa Sotsiaalfondi projekti

**„Kas õpilased või poisid ja tüdrukud?
Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate
valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja
kasvatamiseks” raames**

Toimetaja:
Ülle-Marike Papp

Retsensent:
Mare Leino

Kujundaja ja küljendaja:
Annika Mai Purje

Euroopa Sotsiaalfond
Inimressursi arendamise rakenduskava
prioriteetne suund
"Pikk ja kvaliteetne tööelu"

Meede 1.3.5. "Soolise võrdõiguslikkuse edendamine"

ISBN 978-9949-9440-0-2

SISUKORD

Riina Kütt, Ülle-Marike Papp: Sissejuhatus	5
Riina Kütt, Ülle-Marike Papp : Soolist ebavõrdsust märgatakse, probleemiks ei peeta ja lahendusi ei teata - Eesti õpetajate hoiakud ja arvamused seoses soolise võrdõiguslikkusega	19
Tiiu Kuurme, Gertrud Kasemaa, Elo-Maria Roots: Eesti haridustegelaste soodiskursus	39
Gertrud Kasemaa, Tiiu Kuurme, Elo-Maria Roots: Naised ja mehed ühiskonnas haridustegelaste pilgu läbi	43
Tiiu Kuurme, Gertrud Kasemaa, Elo-Maria Roots: Poiste ja tüdrukute peab-pedagoogika	59
Elo-Maria Roots, Tiiu Kuurme, Gertrud Kasemaa: „Loodus on meid selliseks teinud“ ehk sooline essentsialism hariduses ja kasvatuses	89

SISSEJUHATUS

Riina Kütt, Ülle-Marike Papp

Kuigi avalikult keegi ei väida, et üks sugu on parem kui teine ja sugude võrdse kohtlemise põhimõte on de jure sätestatud meil erinevates seadustes, on sõnaühendi „sooline võrdõiguslikkus“ sisu ja tähendus veel enamikele inimestele võõras ja arusaamatu. Veelgi vähem räägitakse avalikus infoväljas sellest, et soolist võrdõiguslikkust ja naistele ning meestele võrdsete võimaluste loomist tuleb käsitleda peamise ning läbiva eesmärgina kõigi valdkondade poliitikates, sh hariduspoliitikas.

Uurimuste sotsiaalpoliitiline ja normatiivne taust

Sooline ebavõrdsus haridusvaldkonnas on silmatorkav nii õpetajate soolises koosseisus, tütarlaste ja poiste õpiedukuses ja edasijõudmises, noorte erialavalikutest kui ka kolmanda taseme haridustulemustes. Haridusstatistikast ilmneb ka, et nn. sooliselt neutraalne haridus ei taga eri soost õpilaste võrdset kohtlemist de facto – põhikoolist väljalangenute hulgas on enam kui 70 % poisse, põhikooli lõpueksamid sooritab headele hinnetele 2/3 tüdrukutest ja ainult veidi üle poole poistest; üldkeskharidusega inimeste hulgas on vaid 40 % poisse, kõrghariduses lõpetab 194 naist saja mehe kohta (see on suurim lõhe võrreldes teiste EL liikmesriikidega). Suur sooline erinevus akadeemilise teadusmaailma kõrgematel astmetel on aga vastupidine – professoritest on vaid 17 % naised (She Figures 2009). Eesti on Euroopa Liidus ainuke riik, kus alates 2004.aastast on vähenenud doktorikraadiga naiste suhtarv ja koos Tsehhiga ka riigiks, kus on vähenenud naiste arv akadeemilise personali seas (Eurydice 2010).

Hariduse eesmärk on suurendada inimese vabadust, valikuvõimalusi, autonoomiat, mida ei peaks piirama soolisusega seotud tegurid, sh. jäigad soostereotüübid ega eelarvamused. Seega on väga oluline mõista, kuidas ja kuidas on teadvustatud soostereotüüpide kaotamise ja soolise ebavõrdsuse vähendamise vajalikkus hariduspoliitikat ja õpetajate ettevalmistust määravate aramusliidrite poolt ning kuidas tajuvad nimetatud probleeme õpetajad ja koolijuhid. Senistes hariduspoliitilistes väitlustes ja dokumentides on soolise ebavõrdsuse teemat peetud vähetähtsaks. Seda vaatamata arvukatele rahvusvahelistele kokkulepetele, mis nüüd juba enam kui paarikümnet aastat ka Eesti jaoks siduvad on – sugude võrdsus on sõnaselgelt ühiseks eesmärgiks kõigile Euroopa Liitu kuuluvatele riikidele.

Euroopa Liidu soolise võrdõiguslikkuse poliitika konkreetseteks eesmärkideks on arendada ja parandada esindus- ja osalusdemokraatiat, saavutada üksikisikute majanduslik sõltumatus, võidelda naiste õigusi, vabadust ja inimväärikust piiravate nähtustega ning määratleda hariduse, teaduse ja meedia sisu ning funktsioonid ühiskonna moderniseerimisel – sooliste eelarvamuste ja stereotüüpide vähendamisel.

Allpool on toodud lühiülevaade olulisematest poliitilistest ja õiguslikest sätetest, seejärel antakse ülevaade uurimustes kasutatavatest põhiterminitest ja projekti raames läbi viidud kvantitatiivse ja kvalitatiivse uuringu eripäradest.

Euroopa riikides on kokku lepitud, et sooline võrdõiguslikkus on üldine hüve, mis toob ühiskondlikku, poliitilist ja majanduslikku kasu nii ühiskonna liikmetele kui ka ühiskonnale tervikuna. Näiteks arvestatakse ka riikide inimarengute võrdlemisel alati seda, milline on sooline jagunemine otsustustasanditel, kui suured on soolised erinevused hariduses ja tervises, milline on naiste ja meeste majanduslik staatus ühiskonnas. Seeläbi hinnatakse ka seda, kuivõrd on ühiskond arenenud demokraatliku õigusriigina.

Soolise ebavõrdsuse vähenemine ei toimu iseenesest ega pole ka lihtsalt aja küsimus vaid sõltub sellest, kui suur on riikide poliitiline tahe kokkulepitut ka ellu viia.

Enam kui kuuekümnepäevase jooksul on Euroopa Nõukogu, mille liikmeks Eesti sai 1993.aastal, tegelenud inimõiguste, demokraatia ja õigusriigi edendamise küsimustega, püüdes erinevate standardite abil kujundada ühtset arusaama sellest, milline on demokraatlik õigusriik.

2007.aastal andis Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee liikmesriikide valitsustele välja soovitus (Euroopa Nõukogu 2007), milles on ära toodud põhimõtted, standardid ja meetmed soolise võrdõiguslikkuse saavutamiseks.

Lisaks üldistele valitsuse tegevusi suunavatele standarditele on selles haridusvaldkonna standardite all muuhulgas nimetatud näiteks järgmised:

- sugude võrdsuse põhimõtte selgesõnaline lülitamine haridust puudutavatesse siseriiklikesse raamseadustesse ning soospekti lülitamine kõikidesse hariduspoliitikasse;
- soolise võrdõiguslikkuse aspekti lülitamine inimõiguste raamistikus õpetajate esma-, ümber- ja täiendõppe programmidesse;
- regulaarne järelevalve õppekavade, õppeainete sisu, haridusstandardite, õppe- ja teadmiste omandamise vahendite, klassi- ja koolielu korralduse üle sooliste stereotüüpide kaotamiseks kõikidel haridussüsteemi tasanditel;
- regulaarne järelevalve tüdrukute ja poiste, naiste ja meeste haridussüsteemi kõikidel tasanditel osalemise üle ja selle hindamine;

Kõigis Euroopa Liidu riikides on soolise võrdõiguslikkuse saavutamisele hariduses suunatud normid kehtestatud kas üldistes naiste ja meeste võrdset kohtlemist reguleerivates seadustes (Belgia, Taani, Itaalia, Holland, Poola, Ungari, Eesti) või haridusvaldkonna seadustes (Kreeka, Leedu, Portugal, Rumeenia, Slovakkia). Enam kui pooltes riikides on lisaks üldisele võrdse kohtlemise seadusele kehtestatud ka kohustus sugude võrdsuse aktiivseks edendamiseks ja tulemuste võrdsuse saavutamiseks hariduses (Austria, Saksamaa, Hispaania, Prantsusmaa, Iirimaa, Luksemburg, Malta, Sloveenia, Taani, Soome, Rootsi, Suurbritannia, Island, Norra, Liechtenstein, Tsehhi) (Gender and Education 2009).

Seega on enamikes maades (v.a. Eesti, Slovakkia, Poola, Ungari ja Itaalia) olemas haridusvaldkonnas soolise võrdõiguslikkuse poliitikad – kas siis riiklikul, kohalikul tasandil või haridusasutuste endi poolt välja töötatud. Selliste poliitikate läbivaks eesmärgiks on muuta traditsioonilisi soorolle ja stereotüüpe

ning võimaldada õpilastel areneda vastavalt nende endi huvidele ja võimetele olenemata nende soolisest ja seksuaalsest identiteedist.

Seadusaktide mõjude hindamist soolisest aspektist nõutakse kõigis EL riikides, samuti sugude võrdsuse kui üldise strateegilise eesmärgiga arvestamist kõigis poliitikavaldkondades, sh ka haridus- ja teadusvaldkonnas (Council of Europe 2004). Selline soolisuse aspekti pidev arvessevõtmine, nn soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamine (i.k. gender mainstreaming) on integreeriv strateegia, mis, lähtub soolise võrdsuse eesmärkidest ja võimaldab seostada eri valdkondade poliitikate eesmärke nii, et need ei läheks omavahel vastuollu. Kui näiteks tööhõivepoliitika üheks eesmärgiks on tööturu soolise jagunemise vähenemine, aga hariduspoliitikas ei ole eesmärgiks vähendada haridusvalikute soolist segregatsiooni, jääb ka pilt tööturul muutumatuks.

Vastavalt soolise võrdõiguslikkuse seaduse (Soolise... 2004) § 10 peavad haridus- ja teadusasutused ning koolituse korraldamisega tegelevad institutsioonid tagama naiste ja meeste võrdse kohtlemise kutsenõustamisel, hariduse omandamisel, eri- ja kutsealasel täiendamisel ja ümberõppel. Õppekavad, kasutatav õppematerjal ja läbiviidavad uuringud peavad aitama kaasa naiste ja meeste ebavõrdsuse kaotamisele ja võrdõiguslikkuse edendamisele.

Eesti Põhikooli riiklik õppekava (Põhikooli ... 2011) ja gümnaasiumi riiklik õppekava (Gümnaasiumi ... 2011) sätestavad põhihariduse ja gümnaasiumihariduse alusväärtused, sh hoolivuse, õigluse, inimväärikuse, sallivuse, keskkonna jätkusuutlikkuse ja soolise võrdõiguslikkuse, aga nõuavad ka, et kogu õppetöö korralduses lähtutaks soolise võrdõiguslikkuse põhimõtetest.

Märke suurenevast sooteadlikkusest on märgata ka Eesti riiklikes strateegiates. Kui varasemates Eesti haridusstrateegilistes dokumentides ei käsitletud soolise ebavõrdsuse küsimusi hariduses, siis „Eesti Haridusstrateegia 2020“ projektis on tähelepanu pööratud naiste ja meeste hariduslikule ebavõrdsusele, haridusvalikute soolisele segregatsioonile (õpetajakutse vähene populaarsus keskkoolilõpetajate („eriti poiste“) hulgas, õpetajaskonna feminiseerumine) kui ka koolide ja õpetajate vastutusele suurema soolise võrdsuse saavutamisel hariduses (sooliste erinevuste arvestamine ning „eriti poiste/meeste õpi- ja koolihuvi“ suurendamine). Üheks eesmärgiks on seatud väljalangevuse ja haridusliku ebavõrdsuse vähendamine (Eesti Koostöökogu 2011).

Sugude võrdsuse saavutamist eri taseme õppes on eesmärgina nimetatud ka Eesti haridusstrateegia 2020 sihtseisundi indikaatorite määratlemisel, seega peab ka Eestis liikuma EL haridusministrite poolt seatud sihi suunas, mille kohaselt üliõpilaskonna koosseis peaks õppima asumisel, õppimise ajal ja lõpetamisel peegeldama ühiskonna soolist koosseisu.

Eesti Arengufondi algatusel koostatud Eesti Kasvuvision 2018 (Eesti Arengufond 2011) ühe võtmevaliku – „Ühiskonna väärtussüsteem“ raames on praeguse negatiivse tendentsina välja toodud soolise ebavõrdsuse süvenemine – soolise tasakaalu puudumine tippotsuste tegemisel, suur naiste ja meeste palgavahe, meeste lühem eluiga. Samas nähakse ette areng avatuma, kaasavama, inimväärikust tingimusteta hindava ja iga inimest enam toetava väärtusmaailma poole. See aga eeldab loobumist eelarvamustest, soolistest, rahvuslikest ja muudest stereotüüpidest, mis on omakorda võimalik siis kui mõistetakse naiste ja meeste, poiste ja tüdrukute võrdse kohtlemise põhimõtte sisu ja seda teadlikult ellu rakendatakse.

Sotsiaal-kultuuriline ja vaimne kontekst

Aastatel 1990-2008 uuringufirma Saar Poll osalusel läbi viidud maailma väärtuste uuringu ja Euroopa väärtuste uuringu põhjal võib väita, et arusaamad soorollidest on muutumas demokraatlikumaks. Üha enam on neid inimesi, kes arvavad, et nii mees kui naine peavad andma panuse perekonna sissetulekusse (Saar 2009). Ligi paari aastakümne jooksul on pea poole võrra vähenenud nende vastajate arv, kes arvavad, et koolieelne laps kannatab tõenäoliselt seetõttu, kui ta ema töötab. Demokraatlikuma soosüsteemi suhtes on positiivselt häälestatud ca kolmandik elanikkonnast. Modernsemat sooideoloogiat kandvaid väärtusi pooldavad eelkõige nooremad inimesed ja pigem naised (Saar 2012).

Samas on täheldatud negatiivset tendentsi - oma väärtusmaailmadelt erinevad naised ja mehed Eestis tunduvalt rohkem kui teistes Euroopa riikides. Suur lõhe sugude väärtussuundumustes ei vähene ka nooremas põlvkonnas (Kalmus 2009). Seda kinnitavad ka 2007. aastal läbi viidud Tallinna koolilõpetajate väärtuste uuringu tulemused (Rämmer 2009).

Eesti elanikkonna hoiakuid ja arvamusi sugude võrdsuse teemal on regulaarselt välja selgitatud soolise võrdõiguslikkuse monitooringutega (Pettai ja Proos 2003, Derman jt 2005, Vainu jt 2009), mis ikka ja jälle kinnitavad, et Eestis on levinud traditsioonilised töökspidamised, mis rõhutavad soorollide ja soospetsiifiliste käitumismallide erisust, toetavad meeste domineerimist ja ühiskonna soolist kihistumist. Olenemata soost ja vanusest jagatakse nn. normatiivset arusaamist, mille kohaselt eristuvad selgelt „meeste ja naiste tööd“.

Soolise võrdõiguslikkuse monitooringute tulemuste põhjal ei saa kahjuks väita, et suuri muutusi hoiakutes soorollidesse ja nende taastootmisse on toimunud nooremates elanikkonnarühmades. Eestis peab soolist ebavõrdsust levinud nähtuseks vaid 42 % elanikest (Eurobarometer 2009).

Argielus käsitletaksegi sugu sageli indiviidi bioloogilise omadusena, millest lähtuvad nii käitumine kui olemise viis. Meie kultuuriruumis kehtib sügav usk sellesse, et naised ja mehed on juba sünnilt erinevate psühholoogiliste ja käitumuslike soodumustega ning et need on eelkõige ja ainult seotud reproduktiivsete funktsioonidega. Soolist ebavõrdsust näitavaid statistilisi andmeid võetakse normaalse olukorra kirjelduse, aga mitte probleemina.

Arvatakse, et meessoost olemine tingib vaid „meheliku, maskuliinse“ käitumise ja naissoost olemine nn. „naiseliku, feminiinse“ käitumise. Tavaelus räägitakse sugudest enamasti vastanduvate erinevuste kaudu. Sellise lähenemisega luuakse ühtlasi sugude hierarhiline suhe – märkamatu vihjete, sõnakasutuste ja muude tähendusmärkide abil luuakse arusaam, et naiste elumaailmaga seonduv pole nii kõrgelt hinnatav kui meestega seonduv. Soolise ebavõrdsusega seotud probleemide tõstatamist tõlgendatakse sageli meessoos süüdistamisena või sugudevahelise vaenu õhutamisena.

Nii õpilased kui õpetajad on selle ideoloogia mõjusfääris. Arusaama, et indiviid peaks olema autonoomne, vaba piiravatest soorollistereotüüpidest, toetab vähemus.

Selline vaimne keskkond on omamoodi nõiarings. Teada on, et avalik arvamus kujuneb ja muutub tänu inimestele, kellel on võimalik seda mõjutada – eelkõige võimu esindavad isikud, poliitikud, meedias esinevad arvamuslimidrid. Poliitikute pragmatism aga keelab neil tegeleda teemadega, mis laialt üldsuselt positiivseid punkte valimistel ei too.

Teadmised kui vahend arvamuste ja hoiakute muutmiseks

Sotsiaalselt jagatud ettekujutused soorollidest ja soostereotüübid mõjutavad otseselt või kaudselt kõiki ühiskonna liikmeid, kujundades nende arvamusi, otsustusi ning käitumist. Euroopa Liidu maades on viimasel aastakümnel pööratud tähelepanu arvukatele küsimustele, mis seonduvad soolise ebavõrdsusega koolis, hariduses, tööhõives ja ühiskonnas üldiselt. Nii näiteks on otsitud vastuseid küsimustele: kuidas soolist ebavõrdsust luuakse ja taasluuakse koolis, miks koolist kukub rohkem välja poisse kui tüdrukuid, miks tütarlapsed ei vali matemaatika ja tehnoloogiaga seotud karjääri, miks pole lugemine atraktiivne paljude poiste jaoks, millised tegurid mõjutavad haridustulemuste soolisi erinevusi, kuidas muuta sooliselt väljakujunenud haridus- ja eriala- ning kutsevalikuid jms (Gender and Education 2009).

Uuringutest on selgunud, et teadvustamata soolised stereotüübid ja soorollid mõjutavad negatiivselt õpilaste valikuvõimalusi, et õpetus ja kasvatus ei ole kunagi sooliselt neutraalsed ega ka mitte võrdväärsed ja õiglasel poiste ja tüdrukute jaoks ning et soolised eelarvamused, mis ilmnevad õppetöös ja klassiruumis on kõikjal, olles enamasti ettekavatsematud, tahtmatud ja alateadlikud. Soolised eelarvamused ja oletused mõjutavad õppekavade sisu, õppematerjale, kasvatust, koolikultuuri ja õpilaste hindamist (Chapman 2012). Just meesuuringute raames on selgunud, kuidas ühiskonnas valitsevad soonormid määravad meheks ja naiseks olemise ideaaltüübid, mõjutades seejuures tugevasti haridusvalikuid (Kimmel 2005, Connell 2002, Connell 2005). Need hegemoonilise maskuliinsuse normid pole sugugi omased vaid koolile, aga kool võib neid kas süvendada või muuta.

Soouuringute käigus tehtud järelduste praktiliseks väljundiks on nn *sootundlik pedagoogika* (ingl. *gender-sensitive education*) ja muudatused hariduspoliitikas, sh õpetajakoolituses, mille kaugemaks eesmärgiks on luua tingimused maksimaalseks eneserealiseerimiseks nii tüdrukutele kui ka poistele. Eesmärgiks on seega vähendada traditsioonilisi, kultuurilisi piiranguid isiksuse arengule, mis tulenevad soolistest eelarvamustest, soostereotüüpidest ja soolisest hierarhiast.

Eestis on seni sooaspektile koolis/lasteaias tähelepanu pööranud üksikud uurijad. Anu Leppiman on näiteks analüüsinud ning võrrelnud Soome ja Eesti koolieelsete poiste ja tüdrukute sooidentiteedi kujunemist mõjutavaid tegureid (Leppimann 1996), Jaan Mikk toimetanud kogumiku, mille artiklites analüüsitakse õpikute sisu soorollide aspektist (Mikk 2002), samal teemal on valminud J. Richardsi magistritöö (Richards 2002). Riikka Mäkinen on uurinud koolinoorte soolisi stereotüüpe (Mäkinen 1999), Kadri Aavik ja Kirsti Kajak analüüsinud Eesti lasteaedades esinevaid ja seal taastoodetavaid soopõhiseid eristamisi ning domineerimis-allumisnähtusi, mis tingivad ka hilisema soolise ebavõrdsuse ühiskonnas (Aavik ja Kajak 2000), Tiiu Kuurme on avaldanud arvukalt artikleid nii avalikus meedias kui eriväljaannetes (Kuurme 2010, 2010a, 2009), tema juhendamisel on valminud ka sooaspekte puudutavaid üliõpilastöid (Rüüt 2011, Roots 2011, Pihlak 2007). Aktiivset diskussiooni hariduse potentsiaalset ja ülesannetest seoses sugude võrdsusega või soorollide progressiivsemaks käsitleks pole toimunud.

Eesti lugejale on kättesaadav artiklikogumik soopsühholoogiast (Eagly jt 2008), mis annab ülevaate erinevates psühholoogiavaldkondades kasutusel olnud ja olevatest sooteooriatest alates hormoonidest ja evolutsioonist kuni sotsialiseerimise, sotsiaalsete rollide, identiteedi ja kultuurini. Kogumiku artiklid aitavad kummutada seni kehtinud eelarvamusi ja näitavad viise ja mehhanisme, kuidas sotsiaalselt konstrueeritav sugu ja soolisuus struktureerib kogu sotsiaalset maailma.

Ilmunud on ka sissejuhatav essekogumik soouuringutest (Marling 2011). Selle artiklitest ilmneb, kuidas sugu, soolisus ja soolised erinevused uurimuste põhiliste lähtekohtade ja analüüsikategooriatena aitavad avada uuritavate protsesside sotsiaalsust ja diskursiivsust ja mõista sooliste stereotüüpide mõju struktuursele ebavõrdsusele. Haridusvaldkonna tänaste probleemide, sh. sooliste stereotüüpide mõju sügavamaks mõistmiseks on nimetatud kogumikus Tiiu Kuurme artikkel „Haridus, kasvatus ja sugupool“.

Nii käsikirjalised kui avaldatud soouurimuslikud materjalid on teaduskeelde toonud uusi termineid, mis aitavad sotsiaalseid nähtusi kirjeldada, mis aga kirjelduste ja analüüside paremaks mõistmiseks vajavad sissejuhatavat selgitust.

Souurimustes kasutatavad põhiterminid

Meeste ja naiste erinevad eluvalikud on suuresti seotud ühiskonnas väljakujunenud ootustega meestele ja naistele. Need ootused ja arusaamad sugudele sobivast käitumisest on ajaloolis-kultuuriliselt kujunenud ning aeglaselt muutuvad, sest neid ei vaidlustata vaid taastoodetakse igapäevapraktikate käigus. Sellise taastootmise aluseks ja seda elushoidvaks jõuks on kehtiv sooideoloogia ning sellest tulenev soosüsteem – see reaalne tegelikkus, mida käsitletakse normaalse ning justkui etteantuna pea kõikide sotsiaalsete institutsioonide poolt – perekonnas, haridusasutustes, kultuuris, tööelus ja meedias.

Soosüsteemi või *soolepingu* (Norlander 2003), *soolise korra* (Connell 1995) või *sooreziimi* (Pascal 2005) mõistetega tähistatakse neid ühiskonnaliikmete süstemaatilisi tegutsemis- ning mõtlemisviise, mis loovad, taasloovad ning õigustavad naiste ja meeste vahelisi võimusuhteid (Plicher 2004). Soosüsteem on sotsiaalne konstruktsioon, mis püsib ainult tänu sellele, et on ühiskonnas heaks kiidetud ja vastavalt sellele ka käitutakse. Seda protsessi nimetatakse soosüsteemi taastootmiseks. Soosüsteemi taastoodetakse eelkõige soorollide, soostereotüüpide ning sooideoloogia abil. Just nn. taastootmise käigus on soosüsteem alati enam või vähem muutuv (struktuursete muutuste tõttu) ja muudetav (subjektide ja poliitikate poolt). Soosüsteemi taastootmine on tihedalt seotud inimeste mentaliteedi, mõttemallide ja keele kui ühe mõtlemisvahendiga (Norberg jt 2006).

Sugu kui ühiskonna põhikategooria pole ainult sotsiaal-demograafiline tunnus, mille alusel saab ühiskonnaliikmed kaheks enam-vähem võrdse suurusega grupiks rühmitada.

Soo mõistega ei tähistata ka ainult bioloogilisi erinevusi, mis on kaasasündinud ja muutumatud. Soo mõiste tähistab ka seda, kui anatoomilis-füsioloogilistele erinevustele on liidetud terve komplekt omadusi ja soorolle, mis määravad naiste ja meeste käitumise, mõtlemise ja võimaluste erinevuse ning nendevahelised sotsiaalsed suhted (ühiskond dikteerib, millised peavad olema naised ja millised mehed). Nende kahe külje eristamiseks kasutatakse sageli bioloogilise soo ja sotsiaalse soo mõistet.

Nii võib öelda, et soo mõiste sotsiaalse tähendussisu konstrueerib ühiskond, sh sotsialiseerimisagentide tegevus, sotsiaalne praktika ning sotsiaal-poliitiline kontekst. J. Butler väidab, et inimesed omandavad oma soolisuse läbi nn soonäitemängude (soo performatiivsus), mis lõpuks kujunevad osaks nende identiteedist ning mida seetõttu tajutakse loomulikuna, kuigi reaalsuses on sugu (nii sotsiaalne kui bioloogiline) kultuuriliselt konstrueeritud. Judith Butleri nn soo performatiivsuse teooria toetub arusaamale, et sotsiokultuurilist reaalsust, sealhulgas (bioloogilist) sugu (sex) luuakse ühiskonnas keele, žestide ja kõikide sümbolsete ühiskondlike märkide kaudu (Butler 1990).

Sugu on sotsiaalse klassiga võrdväärne kategooria, sest määrab suures osas ära ka selle, millise hariduse

inimene saab, millise elukäigu valib, millise töö ja millise palga saab.

Ei ole mingit reaalse elu valdkonda, kust soo kategooria puuduks või kus see, kas inimene on naine või mees ei mängiks mingit rolli. Sooline eraldatus ja kihistumine, sugudevahelised suhted ja neid kujundav ideoloogia on seotud sotsiaalse struktuuriga ja avaldab mõju nii majandusele, sotsiaalsetele suhetele, haridusele, kui ka poliitikale jne (Norberg jt 2006) Seega on sugu ka sotsiaalset struktuuri kujundav kategooria.

Sooideoloogia on kogum ideid, hinnanguid, väärtusi, hoiakuid, mis peamiselt eristab naiste ja meeste tööalaseid ja ühiskondlikke rolle, neid vastandab ning ühtlasi erinevalt väärtustab. Sooideoloogiad kui uskumuste süsteemid seletavad, miks ja kuidas naised ja mehed üksteisest erinevad, määravad nende erinevuste alusel naiste ja meeste erinevad (ja tingimata ebavõrdsed) õigused, vastutused, kohustused ja võimalused, piirangud ja tasud, enamasti ka õigustavad halvustavaid reaktsioone teistimõtlejate suhtes (Norberg jt 2006). Nii nagu kõiki sotsiaalseid suhteid ja sotsiaalseid struktuure luuakse, konstrueeritakse, kinnitatakse, normaliseeritakse, hinnatakse ja õigustatakse teksti ja kõne sees ning nende abil, antakse ka sooideoloogiat suures osas edasi teksti ja kõnega või muude sümbolitega.

Sooideoloogia on kodeeritud keelekasutusse, viisidesse, kuidas arutletakse ja soolisusega seotud nähtustele reageeritakse ja mille soolist kallutatust tavakasutaja enamasti ei taju. Kuna ka mõtlemisel kasutavad inimesed keelt, ongi kõige raskem valitsevat sooideoloogiat ilma spetsiaalse ettevalmistuseta objektiivselt ja ratsionaalselt analüüsida.

Nii toimubki patriarhaalse ideoloogia kehtestamine õpetajate, haridusametnike, aga ka õpilaste poolt märkamatu, mõtlemata üldse sellele, mida see kaasa toob ja kuidas isiksuste või ühiskonna arengule mõjub.

Soostereotüübid on ühiskonnas ühiselt jagatud uskumused ja eelarvamuslikud hoiakud, mille alusel teatud omadused omistatakse indiviididele nende soolise kuuluvuse alusel – lihtsustavad ning liigselt üldistavad uskumused naiste ja meeste iseloomulikest joontest, neile sobivatest rollidest, ametitest jms. Soostereotüübid kannavad alati endas ka väärtushoiakuid. Diskrimineerivaid stereotüüpe iseloomustab lihtsustatus – eelarvamuslik ettekujutus naiste või meeste kui sotsiaalse grupi kohta. Soostereotüüpide abil taandatakse sugupoole kõikvõimalikud omadused üksikuteks tunnusjoonteks, kusjuures eeldatakse, et need omadused iseloomustavad kõiki mehi ja naisi, sõltumata nende individuaalsetest eripäradest.

Stereotüübid on nii sügavalt juurdunud, et inimesed ei märka nende olemasolu ega seda, kuidas nad mõjutavad nende taju ja tegevusi. Soostereotüüpide abil võetakse omaks teatud soolisusega seotud müüdid, mis vastavad ühiskondlikele ootustele. Stereotüübid on nii püsivad, et neid ei kalduta kummutama ei loogiliste arutelude ega muude tõenditega. Kehtivad soostereotüübid mitte ainult ei kirjelda, vaid juhivad naisi ja mehi valima ka vastavaid elustrateegiaid, käitumisstiile, suhteid teistega. Sellised suhteliselt püsivad ettekujutused on indiviidi jaoks nagu etteantud etalonmudelid, millega peab ennast kohandama. Stereotüübid piiravad mehelikkuse ja naiselikkuse teistlaadsetena konstrueerimise võimalusi, surudes need kitsasse sooraami. Nii säilitavadki soostereotüübid olemasolevat soosüsteemi (Cranny-Francis 2003). Enamasti naisi madaldavad ja piiravad soostereotüübid on nn. seksismi põhisisuks ja väljenduseks.

Stereotüüp on diskrimineerimise põhjus, kui grupile omistatud tunnuste alusel otsustatakse üksiku inimese üle, see stereotüüp on ühiskonnas negatiivse tähendusega, see on sildistav ja alavääristav, selle

abil näidatakse (hoitakse alal) domineerimis-allumissuhteid (e.võimu) ning see asetab ühed inimesed ebasoodsamasse olukorda kui teised.

Soorolli stereotüübid on soolisi erinevusi rõhutavad üldistused, mis dikteerivad nn. sobilikke maskuliinseid ja feminiinseid käitumismalle – soole sobilikke tegevusalasid, füüsilise ilu standardeid, suhtlemisviise jms.

Soorolli mõistega tähistatakse sellist kultuuriliste ootuste kogumit, mis määrab ära, kuidas antud ühiskonnas tuleb tüdrukul ja poisil, naisel ja mehel käituda ja/ või millist käitumist peetakse teatud ajaperioodil neile kohaseks (Lips 1991). Sooroll on samuti kultuuriliselt konstrueeritud, See, mida peetakse omaseks ja kohaseks meestele ja see, mida kohaseks naistele, on pidevalt muutuv, seega ka muudetav. Naiseks ja meheks olemine on erinev erinevates situatsioonides, eri kultuurides, eri ajaloperioodidel, eri põlvkondades. Ka naiselikkust ja mehelikkust konstrueeritakse läbi kogemuste ja sotsiaalse suhtlemise pidevalt. Aeg-ajalt mingeid käitumisaspekte ja seisukohti muudetakse tänu muutunud tegelikkusele, kogemusele või ideedele.

Projekti: “Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks” raames läbiviidud uuringutest

Projekti raames läbi viidud uuringute eesmärgiks oli välja selgitada eelkõige need barjäärid ja hoiakud, mis võivad olla takistuseks järgmise põlvkonna paindlikematele rolli- ja erialavalikutele ning toimetulekule kiiresti muutuvmas maailmas. Läbiviidud uuringud ei otsinud vastuseid niivõrd sellele, miks olukord selline on, vaid püüdsid välja selgitada ja kirjeldada neid arvamusi ja hoiakuid, mis takistavad muuta senist nn soopimedat haridus- ja koolitegelikkust, tuues välja eelkõige soolisi stereotüüpe ja stereotüüpseid soorolliootusi.

Algandmete kogumine toimus nii küsitluse kui süvaintervjuude abil.

Küsimustiku koostamisel lähtuti vajadusest koguda andmeid kolme soolise võrdõiguslikkusega seotud nähtusteringi – õpetajate teadmised, hoiakud ja (soo)ideoloogiad, kohta.

On teada, et küsitlused piiravad tegelikkuse nägemist kõigis selle nüanssides, ka uurijate poolt valitud keel ja sõnakasutus võib olla piiravaks. Seetõttu oligi küsimuste ja vastusevariantide sõnastamisel kasutatud eelkõige Eesti ühiskonnas levinud väljendeid ja seisukohti, mitte niivõrd teoreetilisi konstruktsioone.

Tulemused võimaldavad kirjeldada kollektiivsetele ettekujutuste hetkeolukorda, statistiliselt võrrelda, kuivõrd levinud on üldised arusaamad, kes milliseid seisukohti toetavad, aga ühtlasi ka seda, kuivõrd ollakse mõjutatud avalikkuses palju kasutatud diskursustest.

Ühiskonnas levinud sooideoloogia ja erinevate huvigruppide poolt kultiveeritavad väärtushinnangud avaldavad isiklikele hoiakutele suurt mõju. Ühiskonnas laialdaselt omaksvõetud ja kasutatavad väited peegelduvadki sageli individuaalsetes hoiakutes. Nii on üpris tõenäoline ka see, et kui mingit soolisusega

seotud aspekti (nt. soolist palgalõhet) on piisavalt debateeritud avalikus meedias, tekivad inimestel uued hoiakud ja arusaamad, probleemi hakatakse märkama ja teadvustama. See tõsiasi selgus ka antud küsitlusest.

Hinnangud soolisele ebavõrdsusele toetuvad küll iga õpetaja isiklikult kogemusele ja arusaamadele, aga on tugevasti mõjutatud ka väga hetkelistest teguritest ning määratud sotsiaalse grupikuluvusega – nii näiteks oli küsitlusele eelneval perioodil pidevalt avalikkuses kõneaineks õpetajate palkade küsimus, mis otseselt mõjutas küsitluse tulemusi. Meedia ja arvamussliidrite mõjul nähakse enam kui muid probleeme, nt ka meesõpetajate vähesust.

Soolised erinevused soolisusega seotud hoiakutes võivad olla tingitud meeste ja naiste erinevast ühiskondlikust staatuses, aga ka arusaamast selle kohta, millised ettekujutused on õpetajatel endil oma sooidentiteedist.

Ühekordne arvamusküsitlus ei peegelda arvamustes toimuvaid muutusi, dünaamikat, ega sotsiaalset mõju, mis neid muutusi esile kutsunud on, küll aga lubab väita, et õpetajad vajavad täiendkoolitusi selleks, et saada teadmisi, mis võimaldaksid sotsiaalseid tähendusloomeprotsesse mõista ja seletada. Eelkõige on see oluline selleks, et soolisuse tähendust õppe- ja kasvatustöö individualiseerimisel oma igapäevatoos arvestada. Lisaks vajatakse ka konkreetseid juhendeid nii soolise võrdõiguslikkuse olukorra analüüsimiseks kui sisuliselt võrdse kohtlemise (võrdsete võrdse ja ebavõrdsete ebavõrdse) põhimõtte järgimiseks.¹

Uuringu põhitulemusi tutvustab artikkel „Soolist ebavõrdsust märgatakse, probleemiks ei peeta ja lahendusi ei teata - Eesti õpetajate hoiakud ja arvamused seoses soolise võrdõiguslikkusega“.

Paralleelselt küsitlusega viisid Tallinna Ülikooli kasvatusteaduskonna õppejõud ja doktorandid läbi **süvaintervjuud haridusametnike ja õpetajakoolituse spetsialistidega.**

Algandmete kogumiseks viidi läbi süvaintervjuud, mille transkribeeritud kogutekst koosneb ligi 70 000 sõnast. Selline tekstikogum, mis sisaldab arutlusi selle üle, milliseid soolisusega seonduvaid probleeme on ühiskonnas ja koolis, mida seostatakse mõistetega soostereotüüp, võrdne kohtlemine ja sooline võrdõiguslikkus, milles ilmnevad soolised erinevused ning milles võivad peituda nende põhjused, lubaks teha äärmiselt mitmekülgeid ja erinevaid analüüse. Nii näiteks võib tekstide alusel eristada ka nn. puuduva teadusliku teadmise diskursuse, sh. väited uurimuste läbiviimise vajalikkusest, või näiteks teemat ja selle termineid trivialiseeriva või kritiseeriva diskursuse või hoopis stereotüüpe ja müüte lammutava diskursuse. See näitab, et intervjuutekstid ei ole ühemõttelised, vaid on ambivalentesed ja avatud erinevatele tõlgendusviisidele - niisiis ei tähenda tekstis sisalduvate tähendussüsteemide analüüs lihtsalt teksti mehhaanilist ümberkirjutamist, vaid teksti ja analüüsija vastastoime avamist. Diskursused ja repertuaarid on uurijate tõlgenduste tulemused. Selles peegeldub ka uurijate endi lähenemisviis, teoreetiline pagas, terminikasutus.

Keelekasutus konstrueerib kolme sotsiaalse elu välja, st. toodab ja kujundab 1) teadmisi, uskumusi ja väärtusi, 2) rühmadevahelisi suhteid ja rolle ning 3) sotsiaalseid identiteete (Fairclough 1992).

¹ Esimesed sellelaadsed juhendid avaldati 2009. (Kütt ja Papp 2009) ja 2012. aastal (Papp 2012).

Seega on just kvalitatiivne lähenemine tekstidele – diskursuse analüüs aidanud välja tuua varjatud tähendusi, tekstielementide vahelisi seoseid ja suhteid, ka seda, mis puudub või mida peetakse endastmõistetavaks – tähendusi, kallutatust, ideoloogiasid.

Käesoleva projekti raames analüüsiti neid tekstiosasid, mis käsitlesid ühiskonna, kooli ja hariduse ning indiviidi tasandiga seotut ning kirjeldatud haridustegelaste teadmisi, hoiakuid ja sooideoloogiat alalhoidvaid stereotüüpe. Sellise, eri tasandeid käsitlevaid diskursusi analüüsivalt on valminud ka järgnevad artiklid: „Naised ja mehed ühiskonnas haridustegelaste pilgu läbi“, „Poiste ja tüdrukute peab-pedagoogika“ ja „Loodus on meid selliseks teinud“ ehk sooline essentsialism hariduses ja kasvatuses“. Artiklitele eelneb ühine sissejuhatus „**Eesti haridustegelaste soodiskursus**“, mis annab ülevaate lähenemisviisist ja diskursuse analüüsist kui meetodist

Süvaintervjuude käigus saadud tekstide alusel tehtud analüüsides selguvad tähendused, mis üldkehtivaid arusaamu soosuhetest kujundavad. Nii ilmnesid intervjuutekstides stereotüübid maskuliinsuse-feminiinsuse kohta, stereotüübid sotsiaalsete rollide kohta ning stereotüübid, mis on seotud naiste ja meeste poolt tehtavate tööde sisuga. Tiiu Kuurme artiklist selgub, et tütarlaste madalamad staatust mitte ainult ei peeta normaalseks, vaid nende ebasoodsamat kohtlemist lausa rõhutatakse.

Samas võimaldavad artiklites toodud näited ka lugejail endil oma tõlgendusi luua, mõelda näiteks, milline tähendusnäns on väljenditel „üleharitud naine ei ole taastootev“, „tütarlaste jaoks pole oluline asjade olemuse lahtimõtestamine, sest nad suudavad fakte ja reegleid ilma seletusteta meelde jätta“, või siis kriitilisemalt hinnata paljukuuldud seisukohta „Poised vajavad teistsugust koolitust“ – (loe – paremat ja kvaliteetsemat!?). Samalaadne, pea kõiki probleeme lahendada püüdev ütlus „poised on poisid...“ saadab avalikkusele ja poistele endile sõnumi, mis nii lubab, andestab rohkem ja annab mingeid eeliseid kui ühtlasi jätab ka võimaluse poiste probleemide eiramiseks või neile käegalöömiseks.

Läbiviidud süvaintervjuudest ilmneb, et soostereotüüpide kaotamise ja soolise ebavõrdsuse vähendamise vajalikkus ei ole teadvustatud hariduspoliitikat ja õpetajate ettevalmistust määravate arvamusiidrite poolt, pigem ilmnes intervjuutekstidest kehtivale sooideoloogiale vastav poiste, meeste suurem väärtustamine, stereotüüpsetest hoiakutest ja väidetest rääkimata. Üldiselt ei teata rahvusvahelistest kohustustest ja eesmärkidest ega siseriiklikult kehtivatest normidest.

Kooli argielus nähakse soolisuses vaid inimeste bioloogilist omadust, mis tingib nii käitumise kui õpimotivatsiooni. Kahte sugupoolt nähakse ja eristatakse teineteisest suhteliselt selgelt eristuvatena, sageli ka vastanduvatena, kuigi rõhutatakse, et „kõik sõltub õpilasest“. Küll tuuakse aga meeste domineerimise näiteid väljastpoolt kooli – osalemisena poliitikas, naiste ja meeste poolt tehtavate tööde erinevas väärtustamises jms. Sooliste erinevuste põhjendamine anatoomilis-füsioloogiliste ja geneetiliste põhjustega – aegunud pseudoteaduslike arusaamadega (Eliot 2009) jätabki märkamata kooli osa õpilaste sooidentiteedi kujunemisel ja/või traditsiooniliste soorollide taastootmisel.

Kool ei saa olla koht, mis on ette nähtud rohkem poiste kui tüdrukute huvide ja harjumuste süvendamiseks. Tegemist on ühiskondliku institutsiooniga, mis toimib kogu ühiskonna huvides. Küsimus pole selles, kuidas muuta kooli vaid poistele senisest enam sobivaks. Küsimus on selles, kuidas muuta ootusi poistele, et need ei süvendaks vastuseisu ja üleolekut hariduse suhtes, sisuliselt on küsimus selles,

kuidas muuta kehtivat soosüsteemi. Praegu on tekkinud paradoksaalne olukord, millest kirjutab T. Kuurme: "Kool on nn feminiseerunud, aga viib ellu maskuliinseid norme ja põhimõtteid sellise jäikusega, et ei sobi enam ei mees- ega naissoost õpilastele".

Kool kui institutsioon on üks väheseid kohti, kus saab teadlikult mõjutada ja kaasajastada suhtumisi sugudesse ja soorollidesse, lõhkuda traditsioonilisi soostereotüüpe, julgustada noori teadlikult langetama soostereotüüpidest vabasisid valikuid õpi- ja tööelu kontekstis.

Selleks, et koolid saaksid täita seadusnorme ja esitada väljakutse traditsioonilistele soostereotüüpidele ja -rollidele, on hädavajalik sootemaatika integreerimine õpetajakoolitusse ja teemakohase täiendõppe võimaldamine, aga ka suuremamahuliste ja mitmekülgsemate uuringute läbiviimine. Seni pole näiteks soolise (ja seksuaalse) identiteedi kujunemisele veel kuigi suurt tähelepanu pööratud. Ei õpilaste ega õpetajate puhul. RASI uurijad soovitasid juba 2005. aastal, et ühe soolise võrdõiguslikkuse alaste süvauuringute sihtrühma peaksid kindlasti moodustama õpetajakutseks valmistuvad üliõpilased, kelle tööleasumisest koolidesse sõltub paljuski see, kas kool jätkab traditsiooniliste soostereotüüpide taastootmist või luuakse seal kandepind stereotüüpsete hoiakute nõrgenemiseks (Derman jt 2006).

Loodame, et artiklid aitavad algatada ka õpetajate keskel diskussioone traditsiooniliste soorollide piirava mõju üle ning mõista vajadust aktiivselt muuta senist näiliselt sooliselt neutraalset, aga sisuliselt sooliselt diskrimineerivaid hoiakuid õppe- ja kasvatustöös.

Kasutatud kirjandus

Aavik, K., Kajak, K. (2009) Soo sotsiaalne konstrueerimine Eesti lasteaedades 7 Tallinna lasteaia vaatlusandmete põhjal: empiiriline uurimus. ENUT, Tallinn.

Butler, J. (1990) Gender Trouble. Feminism and Subversion of Identity. Routledge, Chapman & Hall Inc. Arvutivõrgus: <http://autof.files.wordpress.com/2010/02/butler-judith-gender-trouble-feminism-and-the-subversion-of-identity-1990.pdf>

Chapman, (2012) A. Gender Bias in Education. D'Youville College. EdChange project. Arvutivõrgus: <http://www.edchange.org/multicultural/papers/genderbias.html>

Connell, R. (1995). Masculinities. Cambridge, Polity Press; Sydney, Allen & Unwin; Berkeley, University of California Press. /Second edition, 2005/.

Connell, R.W. (2002) Gender (Cambridge: Polity Press). Thousand Oaks, CA: Sage.

Connell, R.W (2005) Growing up Masculine: rethinking the significance of adolescence in the making of masculinities. Irish Journal of Sociology, Vol. 14 (2): 11-28

Council of Europe (2004) Promoting Gender Mainstreaming in Schools. Final report of the Group of Specialists on Promoting Gender Mainstreaming in Schools. Directorate General of Human Rights Council of Europe, Strasbourg, 2004. Arvutivõrgus: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GS\(2004\)RAPFIN_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/gender-mainstreaming/EG-S-GS(2004)RAPFIN_en.pdf)

Cranny-Francis, A., Waring, W. et al.(2003) Gender Studies: Terms and Debates. Palgrave MacMillian Ltd. Great Britain.

Derman, N., Hansson, L., Heinla, E., Helemäe, J., Järve, M., Laidmäe, V.-I., Taru, M., Vetik, R. ja Vöörmann, R. (2006). Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2005. Tallinn: Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut.

Eagly, A.H., Beall, A.E., Strnberg, R.J.(Toim.)(2008) Soopsühholoogia. Sugupoolte psühholoogia Külim.

Eesti Arengufond (2011) Eesti kasvuvision 2018. Arvutivõrgus:
<http://www.arengufond.ee/foresight/growth>

Eesti Koostöö Kogu (2011) Eesti Haridusstrateegia 2020.

Eliot, L. (2009) —Pink Brain, Blue Brain: How Small Differences Grow Into Troublesome Gaps and What We Can Do About It. Houghton Mifflin Harcourt.

Eurobarometer (2009) 72.2 Sooline võrdõiguslikkus EL-is aastal 2009: Eesti tulemused.
Arvutivõrgus:ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_326_fact_ee_ee.pdf

Euroopa Nõukogu (2007) Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus liikmesriikidele REC(2007)17 soolise võrdõiguslikkuse standardite ja mehhanismide kohta.

Eurydice (2010). Gender Differences in Educational Outcomes: Study on the Measures Taken and the Current Situation in Europe.
Arvutivõrgus: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/thematic_studies_en.php

Fairclough ,N. (1992) Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press.

Gender and Education. (and Employment).(2009) Gendered imperatives and their implications for women and men - lessons from research for policy makers An independent report submitted to the European Commission by the NESSE networks of experts European Commission. Arvutivõrgus:
<http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/gender-report-pdf>

Gümnaasiumi riiklik õppekava (2011) RT I, 14.01.2011, 2

Kalmus. V. (2009) Eesti elanike väärtusmustrid. Eesti inimarengu aruanne 2009.

Kimmel, M.S, Hearn, J. and RW Connell, R.W. (2005) Handbook of Studies on Men and Masculinities.

Kuurme, T. (2009) Sirp ja vasar ning sugupoolte sõda, Postimees 14.03.2009

Kuurme, T. (2010) Haridus, kasvatus ja sugupool. Raili Marling (Toim.). Sissejuhatus soouuringutesse (238 - 272). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Kuurme, T. (2010 a) Pilguheit soolisele tegelikkusele Eesti haridussüsteemis. Marling, R., Järviste, L. Sander, K. (Toim) Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis II (127-137) Sotsiaalministeerium

Kütt, R. (toim) ja Papp, Ü. (koostaja) (2009) Vabaks vanadest mõttemallidest. Juhiseid soolise võrdõiguslikkuse seaduse rakendamiseks lasteaedades ja koolides. Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutus.

Arvutivõrgus: http://www.enu.ee/lisa/374_Vabaks.pdf

Leppiman, A. (1996) Sotsiaalse sugupoole kujunemisest eelkoolieas Eesti ja Soome võrdlusandmete taustal. Magistritöö.

Lips, Hilary, M. (1991) Women, Men, and Power. Mayfield Publishing Company, California.

Marling, R. (2011) (Toim). Sissejuhatus soouuringutesse. Tartu : Tartu Ülikooli Kirjastus.

Mikk, J.,(2002) (Toim) Soorollid õppekirjanduses, Tartu Ülikooli Pedagoogika osakonna väljaanne nr. 12, Tartu.

Mäkinen, R.(1999) Soostereotüübid Eesti ja Soome koolinoorte seas. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool.

Norberg,A., Pajumets, M., Papp, Ü. jt.(2006) Soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise strateegia käsiraamat. Sotsiaalministeerium, Tallinn. Arvutivõrgus: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V2ljaanded/Publikatsioonid/2006/SV_strateegia.pdf

Norlander, K.(2003) Some reflections on gender relations. Paper, presented at Gender and Power in the New Europe the 5th European Feminist Research Conference August 20-24, 2003 Lund University, Sweden Umeå University, Sweden.

Papp, Ü.-M.(2012) Ärka, märka, tegutse. Käsiraamat soolise võrdõiguslikkuse seaduse normide täitmiseks ja sugupoolte aspekti arvestamiseks üldhariduskoolide õppe- ja kasvatustöös. Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutus.

Arvutivõrgus: <http://www.enu.ee/enu.php?keel=1&id=476>

Pascal, G., Kwak, A.(2005) Gender Regime in Transition in Central and Eastern Europe Bristol, Policy Press.

Pettai, I., Proos, I. (2003). Indikaatorite süsteem ja monitooring soolisest võrdõiguslikkusest Eestis. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, EV Sotsiaalministeerium. Arvutivõrgus: [http://www.sm.ee/est/HtmlPages/VO_monitooring/\\$file/VO_monitooring.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/VO_monitooring/$file/VO_monitooring.pdf)

Pihlak,T. (2007) Õpetaja tegevus poiste toimetuleku mõjutajana soolisest aspektist lähtuvalt, Magistritöö. (juh)Tiiu Kuurme, Tallinna Ülikool.

Plicher, Jane; Whelehan, Imelda. (2004) Fifty Key Concepts in Gender Studies. Sage Publications Ltd, London.

Põhikooli riiklik õppekava (2011) RT I, 14.01.2011, 1 (Vastu võetud 06.01.2011)

Richards, J. M. (2002) Social representations of gender in the hidden curriculum of school textbooks in Estonia and England. [Magistritöö] Tartu: Tartu Ülikool.

Roots, E-M. (2011) Ürgjumalannast kaasaegse kooli sugupooleni: naise kuvandi muutumine katoliku doktriini mõjul ning selle võimalikke peegeldusi kaasaegses eesti koolis, Magistritöö (juh Tiiu Kuurme) Tallinna Ülikool, kasvatusteaduste instituut, kasvatusteaduse osakond.

Rämmer, A. (2009). Eesti koolinoorte väärtused. Rmt.: Sutrop, M., Valk, P., Velbaum, K. (toim.) Väärtused ja väärtuskasvatus: Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskusTartu Ülikooli eetikakeskus, Eesti Keele Sihtasutus.

Rüüt, K. (2011) Soolise aspekti mõju suhtumises õpetamise ja õppimise, magistritöö, (juh) Tiiu Kuurme, Tallinna ülikool, kasvatusteaduste instituut, koolipedagoogika osakond.

Saar,A. (2009) Muutused Eesti väärtushinnangutes aastail 1990–2008. Eesti Inimarengu aruanne 2009.

Saar,A. (2012) Naise rolli restruktureerimine Eesti avalikus arvamuses vahemikus 1990- 2011. Ettekanne seminaril Kas õpilased või poisid ja tüdrukud, Tallinnas, 28. mail 2012. Arvutivõrgus:
<http://www.enu.ee/haridus-ja-sugu/index.php?id=464>

She Figures 2009: Statistics and Indicators on Gender Equality in Science. European Commission, European Commission Directorate-General for Research. Arvutivõrgus:
http://ec.europa.eu/research/sciencesociety/document_library/pdf_06/she_figures_2009_en.pdf

Soolise võrdõiguslikkuse seadus (2004). RT I 2004, 27, 181

Vainu, V., Järviste, L., Biin, H. (2009) Soolise võrdõiguslikkuse monitoring 2009. Uuringuraport, Sotsiaalministeerium.

SOOLIST EBAVÕRDSUST MÄRGATAKSE, PROBLEEMIKS EI PEETA JA LAHENDUSI EI TEATA - EESTI ÕPETAJATE HOIAKUD JA ARVAMUSED SEoses SOOLISE VÕRDÕIGUSLIKKUSEGA

Ülle-Marike Papp, Riina Kütt

Sissejuhatus

Tegelemine sooaspektide ja soolise ebavõrdsusega haridusvaldkonnas on saanud ühelt poolt tõe humanistliku pedagoogika ja demokraatia arendamise paradigmat, teisalt aga vajadusest tagada inimõiguste kaitstus ning riikide majandusliku arengu suutlikkus.

Aktuaalsed hariduspoliitilised väitlused Euroopas toimuvad selle üle, kuidas globaliseerivas teadmusühiskonnas tasakaalustada majandusliku konkurentsivõime ja sotsiaalse sidususe põhimõtted. Vaieldamatult on küsimus nii iga inimese isiksuslikust arengust kui ka riikide väga pragmaatilisest vajadusest kasutada efektiivselt oma inimressurssi. Ühiskonda, milles sooline ebavõrdsus ja diskrimineerimine, vastandamine ja soostereotüüpsed rolliootused piiravad tütarlaste ja poiste, naiste ja meeste arengut isiksustena, ei peeta arenemis- ja konkurentsivõimeliseks, sotsiaalselt turvaliseks ja jätkusuutlikuks. Haridus on üheks valdkonnaks, kus uusi väärtusi ja ideid saab teadlikult suunata.

Eestis nagu kõigis post-kommunistlikes Ida-Euroopa maades on suhtumine sugude võrdsusesse, inimõigustesse, naiste ja meeste võrdse kohtlemise normidesse alles arenemas. Kuigi käesolevaks ajaks on sugude võrdsuse küsimus tõusnud nii avalikkuse kui poliitikute huviorbiiti, on arvamused ja seisukohad senini vastandlikud, ei põhine mitte teadmistel ja analüüsidel, vaid eelarvamustel, hirmudel ja soosteretüüpidel.

2012. a. kevadel korraldatud hariduskonverentsil "Koolivõrk korras: kuidas edasi?" nentis M. Lauristin, et Eesti ühiskond ja ka haridus on veel tänagi suhteliselt traditsiooniline ja kultuuriliselt suletud, sealhulgas eriti konservatiivne soorollide taastootmisel (Lauristin 2012).

Teadmised soost kui ühiskonna põhikategooriast ja soolisest võrdõiguslikkusest ei kuulu otseselt üld-ega kõrghariduse ainekavade hulka, seda ka õpetajakoolituses. Õpetajaskonna olukorrast, ettevalmistusest arutades aga rõhutatakse, et „õpetaja on kultuuri ja ühiskonna arengu seisukohalt nii oluline isik, et tema haridust ei saa jätta juhuse ning sissejuurdunud, kuid iganenud harjumuste ja stereotüüpide hooleks“ (Ruus ja Sarv 2010).

Sootundlik lähenemine õppe- ja kasvatustöös eeldab, et teadvustatakse soost lähtuvat ebavõrdsust (University of Helsinki 2008), aga ka sotsiaalseid ja muid probleeme, mis soolise ebavõrdsusega kaasnevad.

Projekti „Kas lapsed või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust

sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks“ käigus viis AS Saar-Poll 2011.aasta sügisel läbi küsitluse. Uuringu valim koostati Eesti Hariduse Infosüsteemi 2010/2011. õppeaasta andmete põhjal, järgides koolide suurust õpilaste arvu järgi ning koolide maakondlikke, linn-maa ning kooli tüübi (põhikool/gümnaasium) proportsioone. Saamaks võimalikult laiapõhjalisi vastuseid, viidi küsitlus läbi 142 koolis; küsitleti nii algkooli, põhikooli kui ka gümnaasiumiõpetajaid, kokku 204 isikut, neist 64% naisõpetajaid ja 36% meesõpetajaid. Selleks, et rakendada kogu võimalikku statistiliste analüüsimeetodite arsenalit, nt. selgitamiseks välja, mis iseloomustab tüüpilisi õpetajagruppe, või kas arvamused ja hoiakud on seotud nt. kooli olukorraga, on aga vaja suuremat valimit.

Küsitlus oli ka omamoodi pilootuuringuks koolidele soolise võrdõiguslikkuse auditis kasutatava näidisküsimuste väljatöötamisel.

Küsimustiku teemadering puudutas peamiselt neid aspekte, mis on selgunud rahvusvahelistest uuringutest, olles enam keskendunud sooliste stereotüüpide ja soorolliootuste väljaselgitamisele ning õpetajate koolitusvajaduse hindamisele.

Soouuringutest selgunud seaduspärasused - küsimustiku koostamise lähtekohad

Soolisuse sotsiaal-kultuurilist, psühholoogilist ja bioloogilist aspekti hariduses on analüüsitud aastakümneid erinevate teooriate raames ja vaatenurkadest.

Uuringutest on selgunud, et õpetus ja kasvatus ei ole kunagi sooliselt neutraalsed ega ka mitte võrdsed ja õiglased. Poiste ja tüdrukute sooline kuuluvus mõjutab seda, kuidas nad tajuvad ühiskonda ja võimalusi, mida see neile pakub. Õpetajate ja õpilaste soolised eelarvamused ja stereotüübid, mis läbivalt ilmnevad õppetöös, klassiruumis ja koolis, on enamasti teadvustamata, neile toetuv käitumine ettekatsematu ning tahtmatu. Seetõttu piirab sooaspekti mitteamustamine valikuvõimalusi ja mõjutab negatiivselt õpilaste sooidentiteeti, õppeedukust, võimeid, oskusi ning enesekindlust (Skelton 2006, Davidson ja Frank 2006).

1970.- 1980.-te aastate kriitilised soouuringud USA-s ja Põhjamaades on välja selgitanud, kuidas soostereotüübid ilmnevad kooli ruumikasutuses, õppematerjalides ja õpikutes, koolikultuuris kehtivates normides, suhtlemises – st. kooli formaalses ja mitteformaalses tegevuses. Sel perioodil võeti laialdaselt kasutusele ka variõppekava mõiste (Reedik 2009). Suur osa uuringud olid suunatud ka õpetajate stereotüüpsete suhtumiste väljaselgitamisele (Kelly 1988). Soomes läbiviidud uuringutest on selgunud, millised on need tavad ja kombed, kirjutamata normid ja eelarvamused, mille abil ikka ja jälle rõhutatakse tüdrukute ja poiste erinevusi ning erinevuste vastandamisega antakse neile ka erinev staatus.

Vaatamata sellele, et sugude võrdsuse teema on Soomes olnud pidevalt päevakorral, seatud eesmärgiks valitsuste tegevuskavades, haridusvaldkonnas ellu viidud erinevaid programme ja projekte, sugude võrdsuse temaatikagi integreeritud ainekavadesse, on sooliselt stereotüüpsete käsitluste õpilastest ikkagi juurdunud sügavasti koolide argiellu (Lahelma 1992, Lampela 1995). Ka Soome õpetajad räägivad tublidest ja usinatest tüdrukutest ja andekatest poistest. Levinud on veendumus, et sooliselt neutraalne haridus ja kasvatus tagab tüdrukute ja poiste võrdse kohtlemise ja õigluse. Õpilastest mõeldakse nende individuaalsete erinevuste abil ning nende erineva kohtlemise aluseks peetakse isiksuslikke omadusi, taibukust, motivatsiooni ja hoiakuid (Syrjäläinen 2010, Syrjäläinen ja Kujala 2010). Uurijad on seisukohal, et sooteadlik, soolise võrdõiguslikkuse eesmärkidest lähtuv kasvatus pole õpetajakoolituses olnud piisava tähelepanu all.

Mujal tehtud uuringute põhjal võib väita, et õpetajate soostereotüüpne suhtumine väljendub erinevates ootustes poistele ja tüdrukutele (Salokangas 2002). Seejuures kalduvad õpetajad eraldama poistele suuremat tähelepanu (sh. ajalisi ressursse) andes neile rohkem tagasisidet, enam rääkimisaega, aga ka mõelda vastuse üle kauem. Selgunud on, et õpetajad peavad poisse huvitavamateks, taibukamateks ja omapärasemateks kui tüdrukuid. Seejuures õpetajad ise ei märka, kui ebavõrdselt nad oma tähelepanu eri soost õpilastele jagavad. Ka õpilased peavad sellist olukorda normaalseks. Poisid on keskpunktis nii heas kui halvas. Tüdrukud jäävad pigem eemaltvaatajateks ja tajuvad klassis suhtlemist igava ja kohustuslikuna. Tütarlaste õpiedu seostatakse töökuse ja kohusetundega, poiste edu aga andekuse ja taibukusega. Nii kasvab poiste enesekindlus ja tüdrukute enesekindlus vaatamata heale õppeedukusele väheneb. Järk-järgult õpivad nii poisid kui ka tüdrukud ära selle, kumb sugupool on tähtsam (Salokangas 2002).

Uuritud on ka seda, et hindamiselgi saab poiss sama soorituse eest kõrgema hinde kui tüdruk (Spear 1983).

Eestis puuduvad haridusvaldkonnas sellised soouuringud, mis aitaksid arvestada sugupoolte aspekti hariduspoliitiliste otsuste tegemisel, õpetajate ettevalmistamisel ja igapäevaste kooliprobleemide lahendamisel. Keskendutud on küll tütarlaste ja poiste erinevale õppeedukusele, täheldatud, et enamik kõrgkoolide lõpetajaid on tütarlapsed ja enamik põhikoolist väljalangejaid poisid, aga õpetajate hoiakuid seoses soolise võrdõiguslikkuse edendamise eesmärkidega põhjalikult uuritud ei ole.

Rahvusvaheline õpetamise ja õppimise uuring (OECD 2009) - TALIS, on esimene rahvusvaheline võrdlusuuring, milles uuriti ka Eesti 7.-9. klasside õpetajaid ja nende töökeskkonda, saamaks teavet õpetamise ja õppimise ning koolijuhtimise tõhustamiseks. Sellest ilmnas, et Eesti õpetajate poolt hinnatud ja kontrollitud range distsipliin ei taga ei nende ega õpilaste rahulolu, samas kui võrdsust ja kvaliteeti rõhutavate hariduspoliitiliste suundumustega Skandinaaviamaades suudetakse hoida klassikorda, kaotamata seejuures häid suhteid õpilastega, mis nüüdisaegses õpikeskkonnas on olulise tähtsusega.

Rahvusvaheliste PISA ja TALIS uuringute kokkuvõttena on hoopis märgitud, et Eesti „õpetajad: ei naudi oma tööd; ei mõista kooliõppekava eesmärke ega ole rahul oma edusammudega õppekava täitmisel; pole rahul õpilaste tulemustega; pole rahul laste suhtumisega õppimisse ja vanemate osalusega koolielus“ (Henno 2006). Rahulolematuse üheks põhjuseks on kindlasti hariduse ja õpetajate üha väiksem väärtustamine ühiskonnas – õpetajat nähakse pigem haridusteenuse pakkujana kui inimestele elus hakkamasaamiseks võrdsemate võimaluste kujundajana. Hoopis uurimata on aga see, kuidas on kujunenud õpetajate endi sooidentiteet, kuivõrd on selle kujunemisel olnud määravaks kooli kui organisatsiooni „sooline kord“, mis mõjutab õpilaste kõrval ka õpetajaid.

Projekti „Kas lapsed või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks“ raames läbiviidud küsitluse andmete põhjal saab kirjeldada, kuivõrd ja millised arusaamad soolisest ebavõrdsusest ja võrdõiguslikkusest on valdavad õpetajaskonna hulgas. Artiklis kirjeldatakse õpetajate hoiakuid ja suhtumist soolise võrdõiguslikkuse normidesse, sugupooltele omistatavaid omadusi ning ootusi ja soolise ebavõrdsuse ilminguid kooli argielus. Ühtlasi tuuakse välja, kuidas suhtutakse hariduse ja kasvatuse eesmärkidesse ning hariduspoliitikasse ning milles nähakse võimalusi soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks.

Suuremate erinevuste ilmnemisel võrreldakse nais- ja meesõpetajate, eesti- ja venekeelsete koolide ning erinevatesse vanusegruppidesse kuuluvate respondentide arvamusi ja hoiakuid.

Ka küsitluse tulemustes peegelduvad sageli teadvustamata, sõnastamata ja reflekteerimata omaks

võetud uskumused, sageli pigem meemid², käibefraasid ja väljendid, mida kultuur ja keelekasutus on säilitanud. Nende järgimine ei pruugi sugugi olla seotud konkreetsete õpetajate käitumisega reaalses situatsioonis. Tulemused näitavad ikkagi üldisi trende ja arvamusi, mida ühiselt siis kas rohkem või vähem jagatakse.

Tulemustest võib olla kasu nii õpetajakoolituse sisu üle otsustajatel kui ka tegevõpetajatel. Seda eriti uute õppekavade rakendamisel, mis nõuab ka selle teadvustamist, kas ja kuidas vahendatakse kas siis stereotüüpeid, aegunud või hoopis kaasaegsete seisukohtadega kooskõlalisi veendumusi.

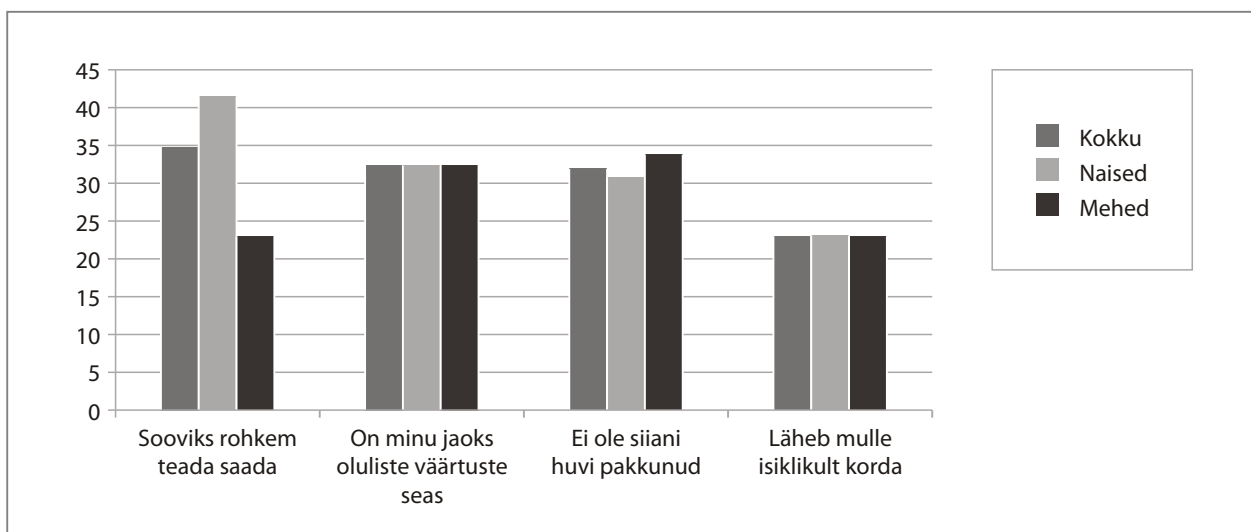
1. Õpetajate teadlikkus ja suhtumine soolise võrdõiguslikkusega seotud normidesse

Soolise võrdõiguslikkuse seadusega on ennast kurssi viinud veidi enam kui viiendik õpetajatest (22,1%), sama suur hulk vastanutest väidab, et on ise püüdnud analüüsida, milles sooline ebavõrdsus väljendub. Valdav enamus (82,8%), on lugenud teemavaldkonnast üksikuid artikleid, vähem kui pooled arutanud soolise võrdõiguslikkuse teemat kolleegidega. 16,2% vastanutest on otsinud lisamaterjali kirjalikest allikatest, internetist, 12,7% osalenud teemakohastel koolitustel.

Teadlikkus soolise võrdõiguslikkuse seaduses sätestatud normidest on sama vähene kui see on olnud eelnevates uuringutes riigiametnike (Kirch jt 2005) ja tööandjate (Alas ja Kaarelson 2007) hulgas.

Soolise võrdõiguslikkuse seaduses sätestatud normide vähesele tundmisele viitab osaliselt ka see, et väitega, et kooli juhtkond peab vastutama nais- ja meesõpetajate võrdse kohtlemise eest oli nõus vaid 48,5% vastajaid.

Soolise võrdõiguslikkuse teemast sooviks rohkem teada saada 34,8% vastanutest (naisõpetajatest 41,5%, meesõpetajatest 23,0%). Iga kolmanda vastaja jaoks on sugude võrdsus oluliseks väärtuseks ja 23% vastanute jaoks on sellel ka isiklik tähendus. Nende hulgas, keda teema huvitab, on rohkem nais- kui meesõpetajaid. Kolmandik tunnistab, et teemavaldkond pole aga seni erilist huvi pakkunud.

Joonis 1. Õpetajate hoiakud soolise võrdõiguslikkuse teema suhtes

² Meem on idee, tava, kujund, väljend vms. infokogum, mis inimkultuuri keskkonnas valdavalt imiteerimise, kordamise teel (ka põlvkonnalt põlvkonnale) levib.

2. Soolisusega seotud probleemide teadvustatus koolides

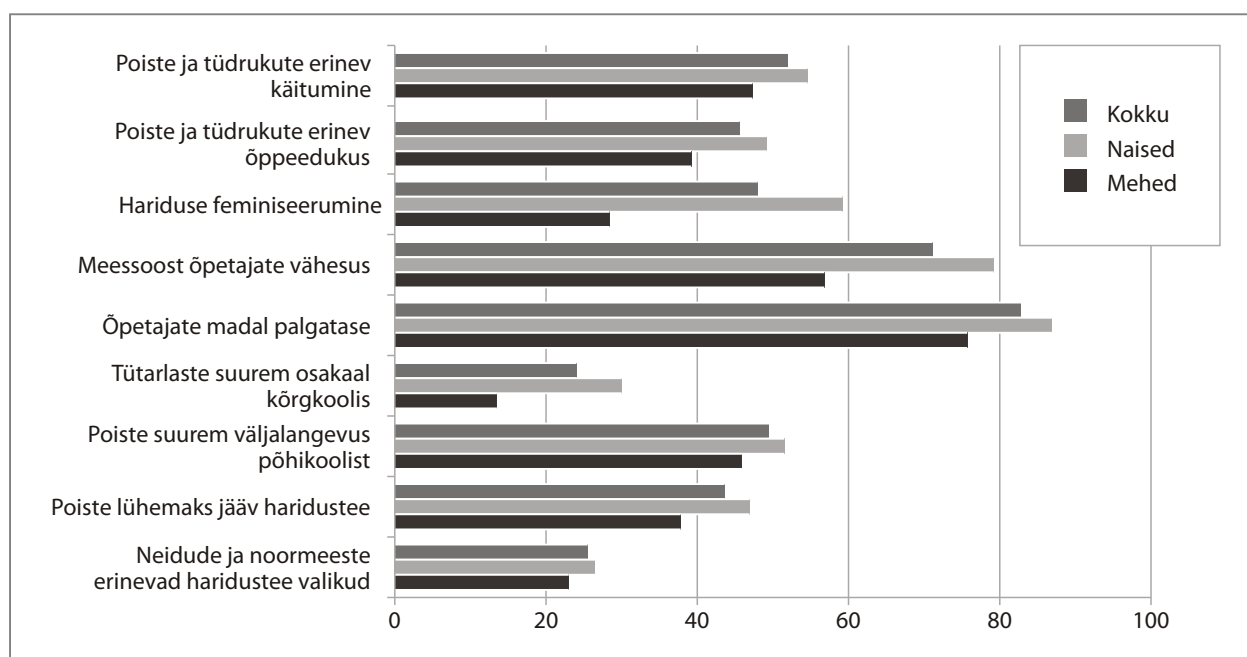
Küsitlusest selgub, et soolisusega seotud teemadel räägitakse koolis kõige sagedamini seoses meessoost õpetajate vähesusega (71,1 %).

Veidi harvem on kõneaineks poiste ja tüdrukute erinev käitumine (52,0 %), poiste suurem väljalangevus põhikoolist (49,5 %), hariduse feminiseerumine (48,0 %), poiste ja tüdrukute erinev õppeedukus (45,6 %), ja poiste lühemaks jääv haridustee (43,6 %).

Õpilaste üldhariduskoolijärgse elukäigu teemad on kõneaineks tunduvalt harvem. Sellisteks, mille üle vähem arutletakse, on neidude ja noormeeste erinevad haridustee valikud (25,5 %) ja tütarlaste suurem osakaal kõrgkoolis (24,0 %), kuigi üldhariduse eesmärkide aspektist võiksid need kuuluda olulisemate hulka.

Seda, kas ja kuidas nimetatud nähtusi aruteludes seostatakse laiemaga sotsiaalse keskkonnaga ja sotsiaalsete protsessidega antud uuringust ei selgu.

Iga teine vastaja (51,5%) on veendunud, et poisid vajavad rohkem aktiivseid õpetamismeetodeid ja elamusi kui tüdrukud, uskudes, et see ühtlasi ka vähendab nende suuremat väljalangemist koolist. 35,8% arvab, et seda võiks vähendada ka senisest suurem meesõpetajate arv koolis.

Joonis 2. Kooli argielus arutletavad teemad

Enam kui kolme aastakümne jooksul tehtud arvukatest soouuringutest hariduses on jõutud aga hoopis järeldustele, et pole poistele või tüdrukutele omasemat õpetamisviisi, küll aga parandavad laste õpitulemusi sellised õpetamismeetodid, mis on huvitavad nii poistele kui ka tüdrukutele. Meesõpetajate värbamise vajadusest on räägitud ka avalikus diskursuses palju, kuigi rahvusvaheliselt puuduvad uuringud, mis lubaks järeldada, et meesõpetajad on poiste jaoks paremad kui naisõpetajad (Koutros 2010).

17,2% õpetajatest usub, et poiste suurema väljalangevuse põhjuseks on pigem see, et õpilase roll koolis – olla alluv, kuulekas, ei lange kokku ühiskonnas kehtiva mehelikkuse ideaaliga.

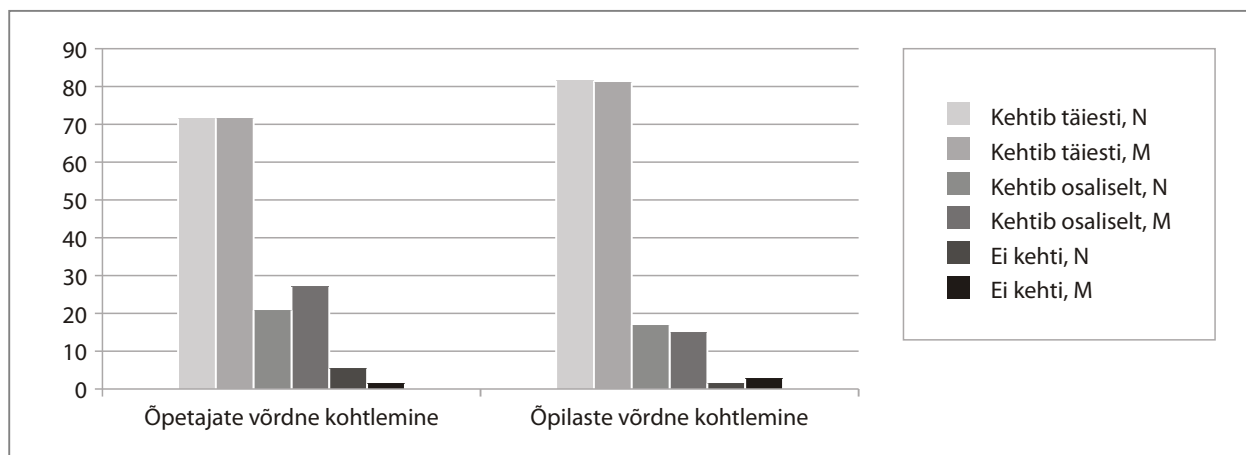
75,5 % õpetajatest on seisukohal, et igasuguse väljalangevuse ja kehvade õpitulemuste taga on kodu ja pere toetuse puudumine. On keeruline väita, kas seisukoht viitab sellele, et kool ei saa ega soovi võtta senisest suuremat vastutust või senistele uurimistulemustele (Nassar jt 2002), seega, kas tegemist pigem kehtivast hariduspoliitikast mõjutatud hoiakutega või teoreetiliste teadmistega.

3. Suhtumine võrdse kohtlemise normide järgimisse

Valdav enamus õpetajatest usub, et poiste ja tüdrukute, naiste ja meeste võrdse kohtlemise normid on ammu omaks võetud ja neid järgitakse, kuigi varasematest uuringutest on selgunud olulised erinevused poiste ja tüdrukute koolielus ja -tajus (Ruus jt 2007).

95,5 % vastanutest usub, et õpilaste hindamine vastab võrdse kohtlemise põhimõttele, samuti on 84,3 % õpetajatest veendunud, et poistele ja tüdrukutele kehtivad ühesugused käitumisnormid.

68 % vastanutest väidab, et sooline ebavõrdsus pole nende koolis probleemiks.

Joonis 3. Nais- ja meesõpetajate arvamused võrdse kohtlemise normide järgimisest

Kaudse diskrimineerimise määratluse kohaselt on diskrimineerivaks igasugune näiliselt neutraalne säte, kriteerium või tegevus, mis seab ühest soost isikud, võrreldes teisest soost isikutega, ebasoodsamasse olukorda. Selle märkamiseks ja nägemiseks võrreldakse fakte peegeldavaid statistilisi andmeid soo lõikes. Küsitlusega selgitati välja, kui võrd kogutakse ja võrreldakse koolides erinevaid andmeid soo lõikes.

Kooli arengukavadele eelneva sisehindamise raames pole ilmselgelt soo lõikes analüüsivatele andmetele tähelepanu pööratud, miks muidu õpetajad, kellest enamus (76,5%) on nendes protsessides osalenud, ei teadvusta soopõhise statistika olemasolu.

Enam kui poolte vastajate (60,8 %) arvates puuduvad statistilised andmed nais- ja meesõpetajate koormuste, töötasude, koolitustel osalemise kohta³. Kuna ka muid andmeid (nais- ja meesõpetajate lisakohustused, puhkused vms.) ei kasutata ega analüüsita sooaspektist, võib väita, et ei võrrelda ka koormusi, palkasid ega koolituste teemasid ja mahtusid selleks, et soolise ebavõrdsuse ilminguid üldse märgata. Andmetest, mida EHIS-le esitatakse, on teadlikud vaid 15,7 % õpetajatest. Teine, sama suur hulk (

³ Nimetatud andmed sisestatakse iga kooli poolt Eesti Hariduse Infosüsteemi - registrisse, mis koondab kõiki haridussüsteemi puudutavaid andmeid.

14,7 %) vastanuist tunnistab, et nad ei tea statistiliste andmete olemasolust.

Kolmandik õpetajatest väidab, et nende koolis võrreldakse nais- ja meessoost õpilaste arvu kooli vastuvõtmisel, klassi koosseisu hindamisel ja kooli katkestamisel. Viidendik küsitletutest arvab, et seda tehakse ka seoses kooli lõpetamise, eriala- ja huviringides ning spordis osalemisega.

Enam kui pooled vastanutest on seisukohal, et koolidel pole andmeid selle kohta, milliseid aineid ja valik-aineid õpivad tütarlapsed, milliseid poisid. Samuti pole enam kui pooltel koolidel soo lõikes võrreldavaid andmeid ka osalemise kohta õpilasorganisatsioonides, õpilasomavalitsuses ega kooli ühisüritusel.

Vanemasse eagruppi kuuluvate õpetajate seas on noorematest siiski enam neid, kes arvavad, et andmeid kogutakse statistiliseks aruandluseks.

4. Soolise vägivalga ilmumine koolis

Kõige rohkem on kuulnud ja peetakse ka vägivalgaks vastassoost õpilaste togimist või tõukamist (86,3 %), nende asjade äravõtmist, peitmist, pildumist või lõhkumist (80,9 %).

Õpetajatele pole märkamata jäänud nilbete ja/või seksistlike väljendite kasutamine (75 %), kaasõpilaste narritamine või pilkamine kehaehituse või muude erisuste tõttu (89,0 %), löömine ja peksmine (64,2 %).

Enam kui kümnekonna aasta jooksul on koolis juhtuvaid vägivalgailminguid teadvustatud, arutatud, selle vähendamiseks programme ja projekte rakendatud. Küll on aga põhjalikumalt käsitlemata koolikiusamise ja vägivalga seos soolisusega, maskuliinsuse konstrueerimisega, ea- ja sookaaslaste ootustega jms. Nii väidabki vaid veidi enam kui kolmandik vastanutest, et nad pole kuulunud erinevatest vägivalga-ilmingutest õpilaste omavahelises suhtluses – pedeks nimetamisest, seksistlike väljendite kasutamisest, löömisest ja peksmisest, juustest sikutamisest.

Vägivalga ja kiusamise ilmingute ning mõnede õpilaste tõrjutuse pärast on väga mures kolmandik vastanutest. Kuigi murettekitavaks peavad neid nähtusi veidi enam kui pooled õpetajatest, ilmneb selge vahe nais- ja meesõpetajate arvamusel. Naissoost õpetajatest tunneb vägivalgailmingute pärast muret enam kui kolmandik vastanutest, meessoost õpetajatest vaid viidendik. Just meessoost õpetajate hulgas on tunduvalt suurem ka nende osakaal (23 %), kes väidavad, et see pole probleemiks.

See erinevus näitab, et mehed ja naised kogevad sotsiaalset keskkonda sageli erinevalt tänu ajaloolis-kultuuriliselt kujunenud soolisele identiteedile ja kogetud soosuhetele konkreetsetes sotsiaalsetes olukordades, ka koolis.

5. Hoiakud seoses hariduse eesmärkide, ja kehtiva hariduspoliitikaga

Vastajatel oli võimalus seada olulisuse järjekorda kolm väidet õpetamise-kasvatamise eesmärkidest : saavutada kooskõla kehtivate normide ja tõekspidamistega, aidata igal lapsel kujuneda loominguliseks isiksuseks või toetada selliste väärtushoiakute kujunemist, mis on tulevikus õnneliku isikliku elu ja ühiskonnas eduka koostoimimise aluseks.

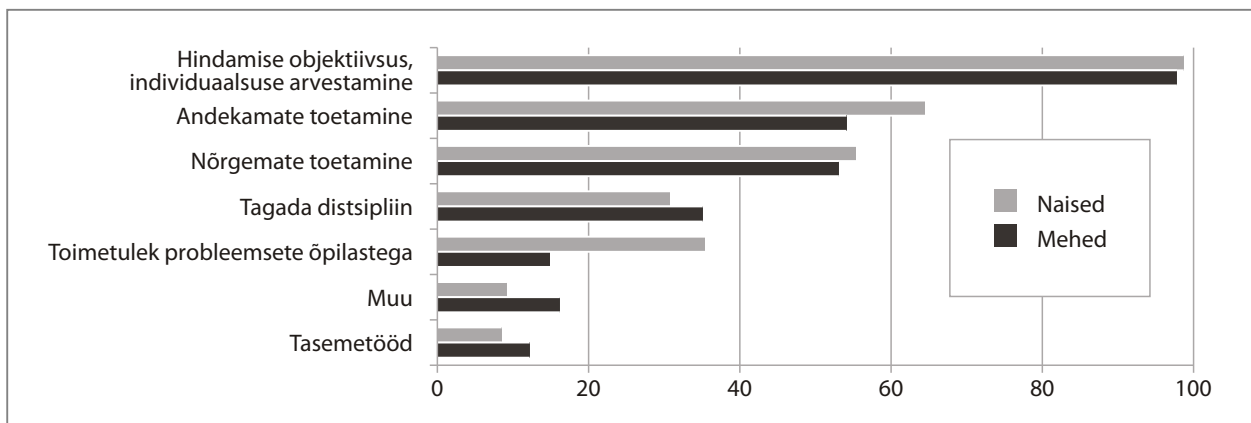
Just viimane seati nii nais- kui meesõpetajate, kokku 62,6 % vastanute poolt olulisemaks eesmärgiks.

Neid, kes seadsid kõige olulisemaks lapsel kujunemise loovaks ja loominguliseks isiksuseks oli vastajatest 21,7 % ja neid, kes pidasid põhiliseks saavutada haridusega sellise inimese kujundamine, kes omandaks kehtivad normid ja tõekspidamised 16,2%.

Sooline erinevus hoiakutes ilmneb suhtumises normide omandamisse ja loovuse ning loomingulise arendamisse. Naisõpetajatest paigutab normide ja kehtivate järgimise esimesele kohale 14,5 %, meesõpetajatest 18,5 %, loomingulisust aga peavad naisõpetajatest esmatähtsaks 23,3 % ja meesõpetajatest 18,9 %. Vastused peegeldavad 2009.a. läbiviidud rahvusvahelise uuringu tulemusi, mille kohaselt on loovuse ja innovatiivse pedagoogika ning meetodite alast koolitust saanud õpetajate osakaal Eestis suhteliselt suur (Cachia 2009).

Kõige olulisemaks eesmärgiks õppetöös peab 88,7 % vastanutest hindamise objektiivsust ja samas õpilaste individuaalsuse arvestamist. Meesõpetajate poolt on seda sagedamini mainitud (97,8 %) kui naisõpetajate poolt.

Kõige murettekitavamaks nimetatakse ükskõikseid õpilasi, nende õpimotivatsiooni puudumist (67,2 % kõigist vastanutest). Selle teguri puhul ei erine nais- ja meesõpetajate arvamused. Järgmisena on sagedamini nimetatud kodupoolse toetuse puudumist nn. raskete õpilaste puhul (65,7 %)

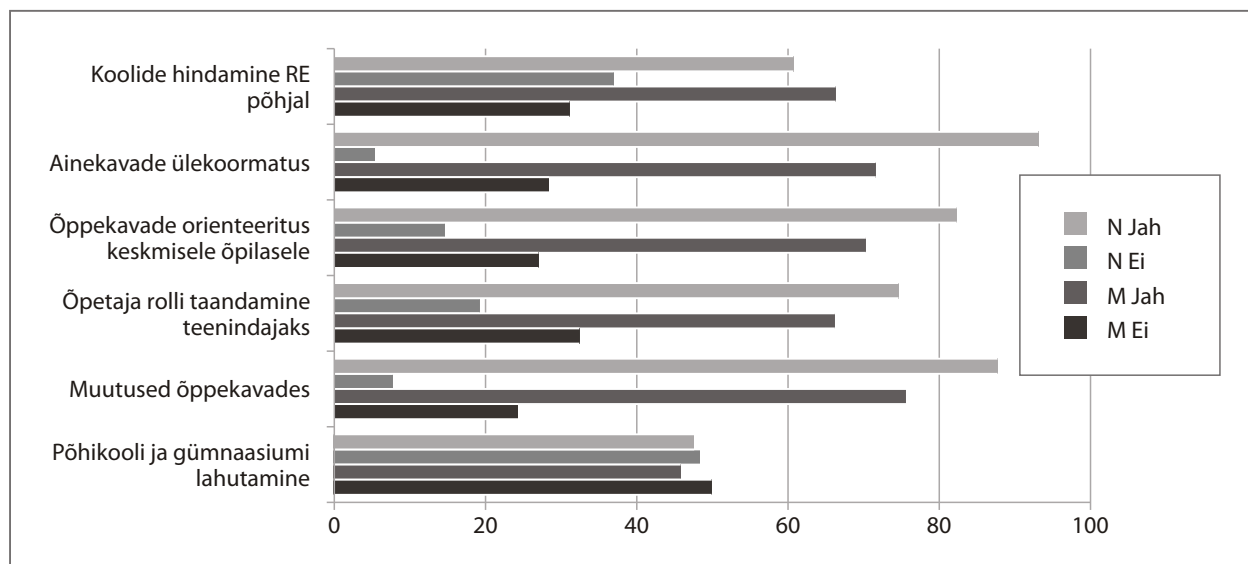

Joonis 4. Nais- ja meesõpetajate poolt olulisemaks peetud õppetöö eesmärgid.

Küsitlusega püüti välja selgitada, kuidas tunnetatakse senise hariduspoliitika mõju õpetajatööle – mis õpetajate arvates nende tööd suurel või vähemal määral mõjutab ja mis mitte.

Vastustest selgub, et õpetajadki on teadvustanud, kuidas neoliberaalne hariduskäsitlus on nende staatust mõjutanud – nii väidab 74,6 % vastanutest, et nende tööd on mõjutanud õpetaja taandamine teenindaja rolli. Üldises hariduspoliitiliste otsuste mõjude pingereas tõusevad esikohale ainekavade ülekoormatus (85,3 %), pidevad muudatused õppekavades (83,3 %) ja õppekavade orienteeritus standardiseeritud keskmisele õpilasele (77,9 %). Pooled vastanud õpetajatest väitsid, et põhikoolide ja gümnaasiumi lahutamine nende tööd ei mõjuta, 32,4 % meesõpetajatestki arvas, et õpetaja käsitlemine haridusteenuse pakkujana nende tööd ei mõjuta. Ainekavade ülekoormatusega saavad ilmselt edukamalt hakkama juba kogemusega, 35-44 aastased õpetajad, kellest iga viies väidab, et nimetatud nende tööd ei mõjuta. Meesõpetajate hulgas on naisõpetajatest kaks korda vähem neid, kes tähtsustavad toimetulekut probleemsete õpilastega. Seda, kas nad ei näe neid või suudavad „probleemid“ kuidagi teisiti lahendada, vajaks põhjalikumat uuringut nais- ja meesõpetajate identiteedist, õpetamise meetoditest.

Enam kui pool vastanutest märgib, et tunnevad survet koolide hindamise poolt riigieksamite alusel - Iga teine õpetaja tajub, et tema töö on mõjutatud koolide töö hindamisest riigieksamite põhjal. Veidi teravamalt tajuvad seda üle 55- aastased õpetajad, vaid teatud määral tunnevad seda survet noorimad. Vaatamata pidevalt avaldatavale koolide pingereale kõrgkoolidesse sissesaamise ja hiljuti lisandunud koolide vilistlaste töötasude alusel ei pea õpetajad ise oluliseks tasemetööde tulemustele orienteerumist.

Joonis 5. Nais- ja meesõpetajate arvamus hariduspoliitiliste otsuste mõju kohta nende tööle.

6. Hoiakud ja arvamus kehtiva soosüsteemi suhtes

Kolm neljandikku vastanutest ei pea sugudevahelisi suhteid ainult konkreetsete indiviidide vahelisteks, küll ollakse aga valdavalt seisukohal, et naistele ja meestele esitatavad ühiskonnapoolseid ootusi ei saa muuta (69,6 %). Enam kui kolmandik nõustub argikõnes levinud meemiga „poisid on poisid.“, seega seisukohaga, nagu oleks kõigil poistel togimine ja kaklemine veres, loomuomane, sünniga kaasa antud. Veelgi rohkem vastanutest (46,0 %) on aga seisukohal, et poiste kasvatamisel tuleb silmas pidada ja rõhutada traditsiooniliste mehelike omaduste kujundamist. Iga teine meesõpetaja toetab seda seisukohta. Andmete analüüsil selgus, et tugevaks mõjutajaks on kooli õppekeel, e. õpetaja rahvus – mitteeestlaste nägemused on võrreldes eestlastega veidi rohkem traditsiooniliste soostereotüüpide poolt kujundatud ja neid toetavad. Nii pooldab traditsioonilise maskuliinsuse järgimist 54 % venekeelsetest ja 43,5% eestikeelsetest vastajatest.

Kuigi 81,9% vastanutest nõustub väitega, et tööturu jagunemine naiste ja meeste töödeks sõltub varasematest haridusvalikutest, õigustavad enam kui pooled (66,7%) sellist soolist segregatsiooni põhjendusega, et naised ja mehed sobivadki paremini erinevate tööde tegemiseks. Arvamus peegeldab laialt levinud essentsialistlike arusaamu, mis on omased suurele osale Eesti elanikkonnast.

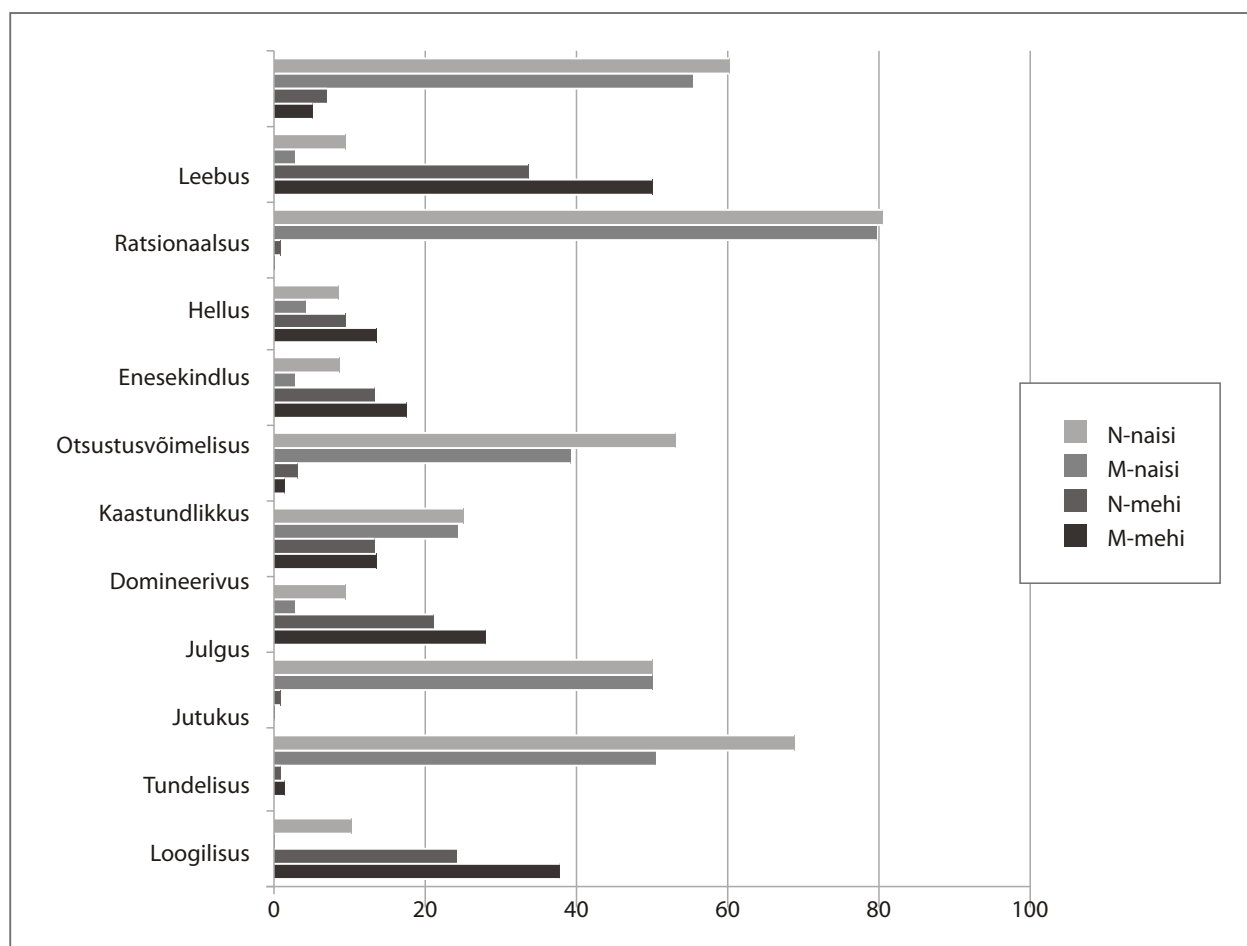
Kooli võimalustesse vähendada tööturu soolist segregatsiooni ei usuta. Tunduvalt mõjukamaks kui kutsenõustamist koolides peetakse eriala- ja kutsevalikul kodu ja meediat (94,1%). Koolis toimuvat kutsenõustamise mõju hindab veidi kõrgemalt nais- kui meesõpetaja, ja pigem venekeelse kui eestikeelse kooli õpetaja.

7. Nais- ja meesõpetajatele, poistele ja tüdrukutele omistatavad omadused

Nagu ka õpilased, pole õpetajadki sootud inividid vaid käituvad enamasti soosüsteemi poolt määratletud käitumismustrite järgi. Stereotüübid loovad omakorda raamid sellele, kuidas inimesi ja olukordi nähakse ja mõistetakse.

Oma kooli naissoost ja meessoost õpetajate iseloomustamisel seostatakse sooga kõige vähem inimese enesekindlust, otsustusvõimelisust, julgust, loogilisust. Just nende omaduste puhul valiti vastusevariandiks – „pole seotud sooga, sõltub inimesest“. Seevastu hellust, leebust, jutukust ja tundelisust omistatakse valdavalt (60% -70% vastanutest) naisõpetajatele. Ükski meesvastaja ei arvanud näiteks, et loogilisust võiks iseloomustada naissoost õpetajat, samuti arvas vaid üks naissoost vastaja, et kedagi tema meeskollegide seast võib jutukaks pidada.

Loogilisust, ratsionaalsust, julgust ja otsustusvõimelisust peeti valdavalt meestele iseloomulikuks omaduseks, neid mainiti ka sagedamini just meesõpetajate endi poolt.

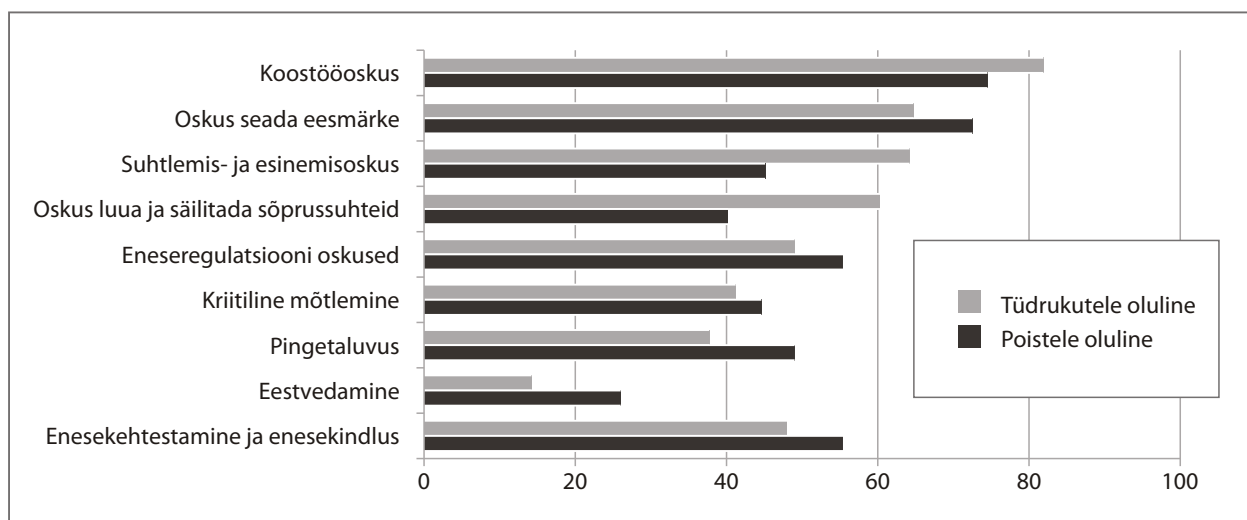

Joonis 6. Omadused, mis iseloomustavad naissoost ja meessoost kaastöötajaid – meeste ja naiste arvates

Suhteliselt traditsioonilisest ja patriarhaalsest ideoloogiast on mõjutatud ka tütarlastele ja poistele esitatavad ootused, seda nii neile omistatavate omaduste kui eeldatavate soorollide osas.

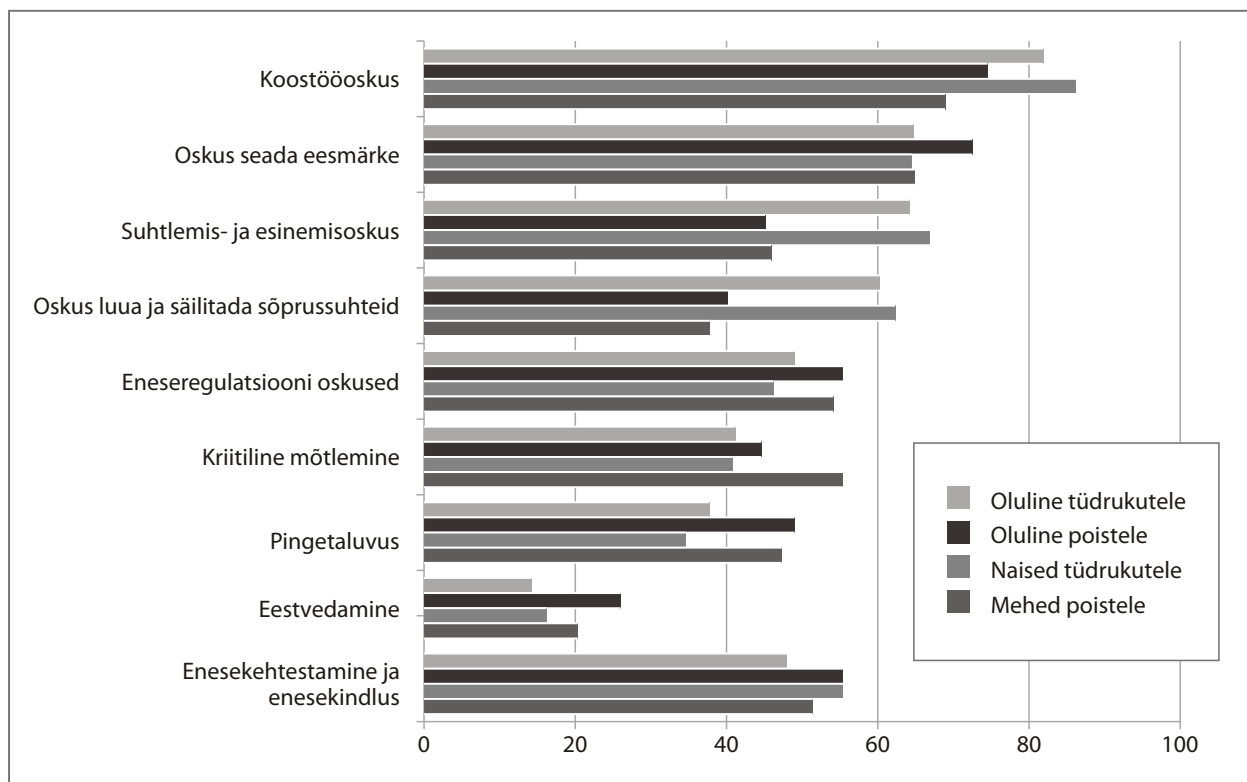
Õpilastele peetakse kõige olulisemaks koostööoskusi ning oskusi seada enesele eesmärgid – mõlemad on kriitilise tähtsusega hakkamasaamiseks tuleviku tööturul nii poistele kui tüdrukutele. Kõige suuremad

erinevused poistele ja tütarlastele vajalike oskuste puhul on küsitlusandmete põhjal suhtlemisoskus ja kriitilise mõtlemise oskus. Esimest peetakse millegipärast rohkem vajalikuks tütarlastele, teist poisslastele. Poiste puhul eeldatakse, et neile on vajalikum ka pingetaluvus.

Joonis 7. Eri soost õpilastele oluliseks peetavad oskused ja omadused.

Eeldatavad omadused peegeldavad kehtivat soosüsteemi ja soorollide jaotust. See, et suuri erinevusi pole ka meesõpetajate arvamusel poistele vajalike omaduste ja naisõpetajate arvamusel tütarlaste kohta näitab, kuidas kehtivad sooideoloogiat kantakse mõlema soogrupi poolt edasi.

Joonis 8. Nais- ja meesõpetajate poolt poistele ja tütarlastele esitatavad ootused nende omaduste ja oskuste kohta

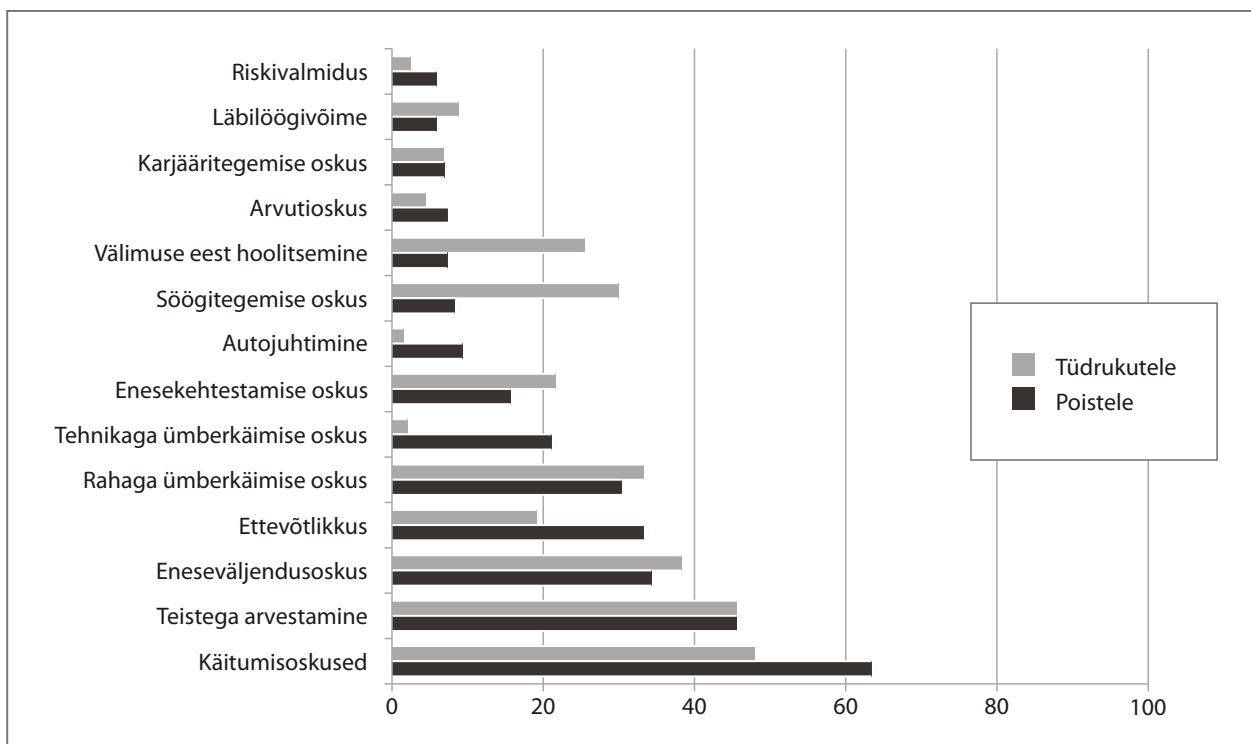
Kuigi enamuse vastajate poolt olulisemaks peetud hariduse eesmärk on suunatud tulevikku, pole ootustes poistele ja tüdrukutele sugugi vajalikuks peetud neid kompetentse, oskusi ja võimeid, mille puudumist juba praegu märgata võib – meeste vähesed sotsiaalsed oskused, naiste väiksem enesekindlus ja enesekehtestamise oskus.

Ka Eesti elanikkonna avaliku arvamuse uuringute (Pettai ja Proos 2003, Derman jt 2005, Vainu jt 2009) kohaselt eristuvad oluliselt ootused poistele ja tüdrukutele (s.o. järgmise põlvkonna meestele ja naistele) eluks vajalike oskuste alusel. Poisse tuleks üldlevinud arvamuse kohaselt kasvatada ametialal edukateks (seda pea võrdselt nii meeste kui ka naiste arvates) tüdrukuid aga tuleks ette valmistada nii, et nad saaksid hakkama sotsiaalsetes suhetes ja koduses elus. Seda vaatamata sellele, et senised selgelt piiritletud soorollid on kõigile nähtavalt hägustumas. Õpetajad oma hoiakute poolest palju teistmoodi ei suutu ja nn. keskmisest eestlasest ei erine.

Omadused, mida koolis heaks hinnatakse – käitumine, teistega arvestamine, eneseväljendus on võrdselt oluliseks peetud mõlemast soost õpilaste puhul.

Vaatamata sellele, et enamus õpetajatest väidab, et nende jaoks pole distsipliin eriti oluline, peavad nad kõige olulisemaks käitumisoskusi, seda veidi enam poistele kui tüdrukutele.

Käitumisoskusi hinnatakse oluliseks nii nais- kui meesõpetajate, noorema ja vanema vanusegrupi esindajate poolt ja olenemata kooli õppekeelest.

Joonis 9. Õpetajate arvamus selle kohta, milliste oskuste ja omaduste arendamisele peaks tütarlaste ja poiste kasvatamisel nii koolis kui kodus erilist tähelepanu pöörama.

Soorollidele omased stereotüüpsed hoiakud ilmnevad aga selles, kuivõrd enam oluliseks peetakse poiste puhul tehnikaga ümberkäimise ja tütarlastel söögitegemise oskusi. Selgelt stereotüüpsed on ka arusaamad sellest, kes peab enda välimuse eest rohkem hoolitsema ja kes rohkem ettevõtlik olema. Ainult kehtivad ideaalkujutlused traditsioonilistest soorollidest lubavad seletada, miks autojuhtimist

peetakse isegi kaasajal pigem poistele oluliseks kui tüdrukutele, või miks on sagedamini poistele vajalikuks peetud arvutioskust.

Piltlikult võib öelda, et kui noorema vanusegrupi õpetajad arvavad, et söögitegemise oskus on kaks korda olulisem tütarlastele kui poistele, siis vanema vanusegrupi esindajad peavad seda tütarlastele lausa seitse korda olulisemaks oskuseks.

Andmed ei luba teha erilisi järeldusi selle kohta, et nooremas vanusegrupis soostereotüübid väiksemad oleksid, sest alla 35 aastastest õpetajatest polnud ühtegi, kes oleks olnud seisukohal, et tütarlastele oleks vajalik ka tehnikaga ümberkäimise ja nt. autojuhtimise oskus. Küll on nad aga tunnistanud, et tüdrukutel on vaja enesekehtestamise oskust, mis tundub olevat suhteliselt progressiivne seisukoht. Ka ei arva nooremad õpetajad samavõrra kui vanemad, et enese eest hoolitsemine oleks neidudele olulisem kui poistele ning usuvad sagedamini, et ettevõtlikkust peaks õpetama ka tüdrukutele.

8. Variõppe mõjude märkamine ja selle seostamine ebavõrdsusega

Kaks kolmandikku õpetajatest arvab, et koolis poiste ja tüdrukute õppeedukusse, hoolsusesse ja puudumistesse suhtumises erinevusi ei ole.

Küll on aga tähele pandud erinevusi, mis ilmnevad nn, varjatud õppekavas – eelkõige märgatakse soolisi erinevusi võetud kohustustes ja vastutustes – esimest on märganud 44,1 %, teist – vastutusvaldkondade erinevat jagunemist 51,5 % õpetajatest. Enam kui pooled õpetajatest

(57,4 %) jagavad seisukohta, et poisid põhjustavad rohkem probleeme, aga on (isiksustena) huvitavamad. Viimane seaduspärasus on ilmnenud ka arvukates haridusvaldkonna soouuringutes ja lubab väita, et meie õpetajad ei erine selles osas näiteks Soome õpetajatest.

Vastajail, kes mainisid kasvõi ühte erinevust poistesse ja tüdrukutesse suhtumises, paluti märkida, kas nende hinnangul on tegemist soolise ebavõrdsusega. Vaid 11,8 % vastanutest pidas nimetatud ilminguid seotuks soolise ebavõrdsusega, valdav enam (83,7 %) aga mitte. Ka kahtlejate osakaal oli väike – 3,4 % kõigist vastanutest.

Koolielus sõltuvad erinevused mitte bioloogilisest soost vaid pigem soostereotüüpide omaksvõtmisest, mis mõjutavad nii õpimotivatsiooni kui käitumist, aga väitega „meie koolides tuleb soolise ebavõrdsuse vähendamiseks põhjalikult tegeleda“, nõustus vaid viiendik vastanutest. Samavõrd on soolise ebavõrdsuse vähendamise olulisus ka teadvustatud - 18,5 % nais- ja 28,4 % meesõpetajate poolt. Teema suhtes eitaval seisukohal on 75,4 % naisõpetajatest ja 67,6 % meesõpetajatest.

See võib tähendada ainult seda, et probleemvaldkondi, millest küllaltki sagedasti omavahel räägitakse, et seostata soolise ebavõrdsusega.

9. Õpetajate soovid ja ootused seoses soolise võrdõiguslikkuse edendamise kohustusega

Ei avalikkusel ega õpetajatel pole võimalik olnud saavutada teemavaldkonnas ei suurt lugemust, eri vaatenurkade ja lähenemisviisidega kursisolekut ega enda tegevuse mõtestamist traditsiooniliste soorollide taastootmises – Eestis on seni ilmunud vaid üksikuid artikleid ja väljaandeid, millele oleks saanud toetuda.

Iga teine õpetaja on seisukohal, et eelkõige vajatakse soolise võrdõiguslikkuse alaseid õppevahendeid,

44,5 % vastanute arvates on vajalikud koolitused, 39,2 % õpetajate arvates on vajalikud konkreetset metoodilised materjalid, juhised ja selgitused. Nii õpetajaskonna motiveerimist kui ka välisekspertide poolset juhendamist peab vajalikuks 28,4% vastanutest.

Soolise võrdõiguslikkuse institutsionaliseerumist, luues selleks vastavaid töögrupe, meeskondi koolis toetab vaid iga kaheksas vastanu, iga viienda arvates on ka soolise võrdõiguslikkuse tegevuskavad enamasti sellisteks, mis jäävad formaalsusteks.

Küll ollakse aga veendunud strateegilises lähenemises – alustades kokkuleppimisest, selliste soolise võrdõiguslikkuse eesmärkide püstitamisest, mis on just oma kooli aspektist oluline (72,1 %).

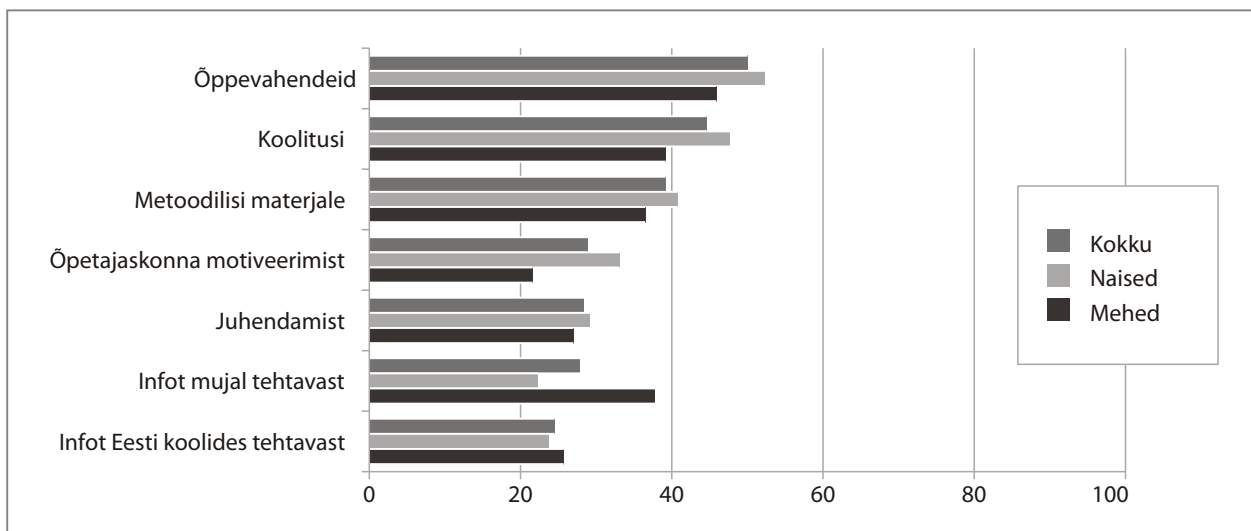
Kolmandik on seisukohal, et vajalikud on lisaks ka pidevad ühisarutelud õpilastega, aga põhimõtete elluviimine jääks juba iga õpetaja ülesandeks.

Vastustes peegelduv infovajadus - vajadus saada teada, mida tehakse mujal riikides ja teistes Eesti koolides näitab, et usutakse inspireerivatesse kogemustesse, parimatesse praktikatesse.

Vanusegruppide erinevused ilmnevad selles, kuid võrd selged arvatakse olevat soolise võrdõiguslikkuse eesmärgid. Nende lahtikirjutamise ja selgitamise vajalikkust nimetab 19,0 % noorematest ja 39,2% vanematest õpetajatest.

Nooremast vanusegrupist väidab aga jälle vähem - 26 %, ja vanemast vanusegrupist rohkem - 31,4 %, et igasugused takistused soolise ebavõrdsuse vähendamiseks puuduvad.

Küsimusele „Mida oleks Teie arvates vaja selleks, et riiklikes õppekavades ja soolise võrdõiguslikkuse seaduses kehtestatud norme järgida“ vastamisel ilmnisid väikesed erinevused nais- ja meesõpetajate hoiakutes (Vt joonis 10)

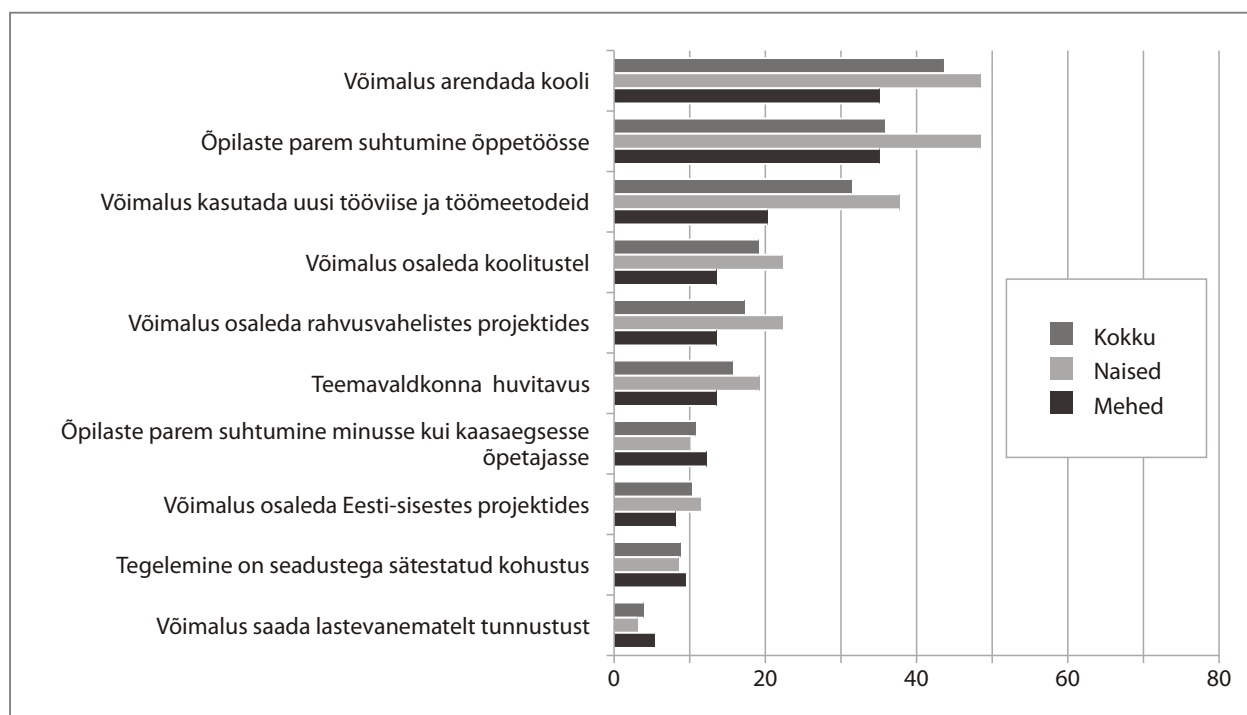
Joonis 10. Õpetajate poolt vajatavad tugimeetmed sooaspekti arvestamiseks

Motivatsiooniteguriteks, mis toetaks sooaspektiga tegelemist peetakse eelkõige võimalust arendada kooli (43,6 %) ja saavutada õpilastepoolne parem suhtumine õppe- ja kasvatustöösse (35,8 %), ühtlasi kasutada uusi tööviise ja meetodeid (31,4%).

Individuaalsemat kasu - võimalust osaleda koolitustel ja rahvusvahelistes projektides hindab motiveerivateks vähem kui 20 % (N 19,1 %, M 17,2 %). Vaid kümnendiku arvates võiks motiveerida ka võimalus osaleda Eesti-sisestes projektides.

Teemavaldkonna huvitavust peab motivatsiooniteguriks 15,7 % vastanutest, samuti ei peeta innustavaks ka võimalust, et õpilased suhtumine paraneb, sest hindama hakataks õpetaja kaasaegsust (10,8 %), veelgi vähem usutakse, et innustaks see, kui saadaks lastevanematelt tunnustust (3,9 %).

Üpris väike osa on neid õpetajaid, kes arvavad, et teemaga tegelemine tõstaks nende staatust õpilaste silmis. Siin peitubki põlvkondade vaheliste arvamuserinevuste oht. Nimelt võib rahvusvahelise kodanikuhariduse uuringu järgi (ICCS 2009) väita, et õpilaste seisukohad on vägagi sugude võrdsust pooldavad. Nii näiteks on 97 % õpilastest seisukohal, et naistel ja meestel peaks olema võrdsed võimalused osaleda valitsemises – aga mida nad näevad? Eesti valitsuses 2013. aastal vaid ühte naist! Samuti on 91 % veendunud, et võrdsed võimalused peaksid olema kõigis valdkondades ja mõlemast soost inimesed saama võrdse töö eest võrdset palka. Erinevalt eestlaste üldisest hoiakust, et mehed sobivad poliitilisteks liidriteks paremini kui naised (Inglehart ja Norris 2003), on samalaadisel seisukohal ainult 36 % õpilastest, kusjuures sellist seisukohta toetavate õpilaste arv on kümne aasta jooksul vähenenud (Toots 2011).

Joonis 11. Soolise võrdõiguslikkuse teemaga tegelemist motiveerivad tegurid

Kokkuvõtteks

Maailma edukaimate haridussüsteemide edutegurite väljaselgitamisele suunatud uuringus on välja toodud õpetajate rolli absoluutne olulisus kvaliteetse hariduse pakkumisel (McKinsey 2007). Õpilaste toimetulekut Eestis analüüsinud uuring (Ruus jt 2007) rõhutab koolikliima kesksel tähtsust õpilaste käekäigu juures: õpilaste hakkamasaamist koolist mõjutab oluliselt õpetajate suhtumine ning nende poolt tulenev abi ja toetus nagu ka kooli väärtussüsteem. Nii põhikoolis kui gümnaasiumis tuleb seega

silmas pidada soolist võrdõiguslikkust kui väärtust nii õppetöö korralduses kui õpilastega suhtlemises. Uuringu põhjal võib aga väita, et märkimisväärsel osal õpetajaskonnast puudub kriitiline suhtumine väljakujunenud patriarhaalsesse, totalitaarriigis juurdunud sooideoloogiasse. Selle väljendumisele igapäevaelus ei osata veel vajalikul määral tähelepanugi pöörata. Arvata võib, et väga sügavalt pole veel mõistetud soolise diskrimineerimise olemust ega selle mõju õpilaste – tütarlaste ja poiste arengule.

Muid uurimistulemusi üldistades võib väita, et ükski antud uuringus õpetajate poolt tõstatatud mureküsimus ja probleem ei kujune ainult laste individuaalsete omaduste või laste individuaalsete omaduste ja kodukeskkonna puuduliku või ebaadekvaatse toetuse tõttu. Suurt rolli probleemide ennetamisel ja lahendamisel omavad kõik haridusinstituutsioonid ja nendes töötavad õpetajad.

Viimasel ajal räägitakse üha rohkem hariduse konkurentsivõimelisusest - uute tähenduste ja tõlgenduste tekkimise stimuleerimisest, eestlaste maailmapildi moderniseerimisest. Tütarlaste ja poiste, naiste ja meeste sotsiaalsed erinevused sõltuvad lähemast ja laiemast sotsiaalsest keskkonnast omandatud kogemustest, teadmistest ja hoiakutest. Seetõttu on oluline pöörata nii õpetajate kui õpilaste tähelepanu soolistele stereotüüpidele, õpetada neid märkama soolisi eelarvamusi, mis mõjutavad nii enda kui teiste käitumist, eelkõige aga kehtestama ja järgima võrdse kohtlemise norme, mis aja jooksul omakorda muudavad ka hoiakuid.

On selge, et suur sooline ebavõrdsus on sotsiaal-majanduslikus mõttes ebaratsionaalne.

Soolise ebavõrdsuse vähendamise pikemaajaline eesmärk on avardada laste ja noorte valikuvõimalusi, muuta jäiku ja aegunud soorolliootusi.

Just õpetajatest võivad saada kas traditsiooniliste soorollide ja soolise ebavõrdsuse mehhanismide säilitajad või vastupidi, muudatuste taganttõukajad. Võtmeküsimuseks on seega õpetajate eelnevad teadmised, vastavasisuline haridus, aga sageli ka isiklikud uskumused, hoiakud ja käitumine. Kahtlemata mõjutab kogu koolikeskkond, sest varjatud õppekaval on tütarlaste ja poiste identiteedi kujundamisel, soosuhete kujundamisel sama oluline koht kui formaalsel õppel.

Paljud noormehed ja neiud teevad kutsevaliku endiselt traditsiooniliste soorollide põhjal. Selle probleemi lahendamiseks peavad kutsenõustajad soospekte paremini mõistma, et osata stereotüüpe märgata ja kummutada.

Soolise ebavõrdsuse probleeme ühes või teises valdkonnas lahendama asudes on vaja need tuvastada, mõtestada, mõista, teadvustada, kirjeldada, tähtsustada ja sõnastada. Ilma teoreetiliste eelteadmiste, faktide ja andmete kogumise ning interpreteerimiseta ja soouuringute institutsionaliseerumiseta pole see võimalik.

Rahvusvaheliste soouuringute laialdane tutvustamine toetaks samuti teadmise-, mitte arvamuspõhiseid otsuseid haridusvaldkonnas.

Paljudes muudes riikides on mõistetud, et hariduse ja teadmiste, sh teadusliku teadmise staatust tõstavad kõige rohkem uuringud õpetajate, õpilaste suhetest, koolikliimast.

Konstruktivistlikud uurimused on avanud ja kirjeldanud, kuidas kujunevad sotsiaalselt kinnistunud arusaamad ja kuidas need toimivad traditsioonilist sooideoloogiat taasloova haridussüsteemi mõjul. On jõutud järeldusele, et maskuliinsused ja feminiinsused ei esine enne sotsiaalseid käitumisakte kui kinnistunud isiksuseomadused, vaid ilmnevad käitumisaktide ja argitegevuse käigus. Seetõttu on oluline uurida sotsiaalset tegelikust võimalikult palju õppe- ja kasvatusprotsessides osalejate endi seisukohast

ja nende kaudu. Mitte ainult arvamusküsitlustes ei peegeldu erinev suhtumine, vaid sellistes kooli argielu situatsioonide sihipärasel vaatlemisel ja analüüsimisel, mida tavaliselt tähele ei panda – õppematerjalides, ruumikasutuses, õpetajapoolsete ressursside – aja ja tähelepanu osutamises, kõigi kooliliikmete omavahelises suhtlemises.

Ühiskonna soolise struktuuri mõjude mõistmine, analüüsimine, nendest teavitamine eeldab võimet kultuurilist ja sümbolilist keskkonda kriitiliselt analüüsida ja hinnata.

Oluline on sügavalt läbi arutada, millistes suundades liikuda. Eriti kriitilist analüüsi vajaks seisukohad, mille alusel väidetakse, et soolist diferentseerimist on vaja selleks, et anda poistele rohkem iseseisvust ja eneseväljendust ja edu võimaldavaid ülesandeid, milles ei puudu võistluslik element. Sellised nõudmised diskrimineerivad tütarlapsi. On peaaegu põhiküsimus, kas süvendada veelgi olemasolevat soolist segregatsiooni ja soogruppide vastandusi või pakkuda mõlemale soogrupile neid oskusi ja omadusi, millest neil praegugi, rääkimata tulevikust, puudu jääb - tütarlastele enesekindlust, riskijulgust, ettevõtlikkust ja tehnikahuvi ja poistele oskusi, mida on vaja suhtlemiseks, läbirääkimiseks, teistega arvestamiseks, vägivalda vältimiseks jms.

Soolisuse käsitlemine seoses hariduse ja kasvatusesega on olnud valdavalt seotud psühholoogia-alaste uuringutega. Põhjuseks haridusideoloogia, mille kohaselt asetatakse rõhku individuaalsusele, õpilase enda vastutusele realiseerida oma potentsiaali või vastutada kas edu või ebaõnnestumise eest. Nii ongi ka õpilasekesksuse nõudmisel õpilast nähtud väljaspool sotsiaalseid suhteid. Õpilaste individuaalse kasvatusesega ei saa aga muuta ühiskonna baasideoloogiad. Ka üksikud õpetajad, ükskõik kui hästi nad oleksid varustatud õppematerjalide, videode ja teadmistega elimineerimaks soolist ebavõrdsust, ei tuleks selle ülesandega toime, sest ükski kool ja klass ei eksisteeri isolatsioonis, ammugi siis inimesed, kes seal õpivad ja töötavad.

Eesti säästva arengu strateegias väidetakse, et arengukiirendus eeldab uute arengufaktorite teadlikku sissetoomist ja jõulist kultiveerimist. Üheks selliseks on kahtlemata sooperspektiiv ja soolise ebavõrdsuse vähendamisele, diskrimineerimise vältimise ja sallivuse suurendamisele suunatud meetmed. Tegemist ei ole kahe ühiskonnagrupi vastandamise või võitlusega, veelgi vähem naiste ja meeste ühesuguseks muutmisega, vaid ühiskonna ühe süsteemi – soosüsteemi – moderniseerimisega, inimestele vabamate valikuvõimaluste loomisega, ja nii majanduskeskselt kui see ka ei kõla – inimressursi ratsionaalsema kasutamisega.

Kasutatud kirjandus

Alas, R., Kaarelson, T. (2007) Erasektori juhtide teadlikkus, praktika ja suhtumine võrdõiguslikkuse normidesse ning nende edendamisse. Analüüs. Estonian Business School. Tallinn

Cachia, R, Ferrari, A., Kearney, C., Punie, Y., Van den Berghe, W., Wastlau, P.(2009) - Creativity in Schools in Europe: A survey of Teachers EUR Number: JRC55645 Publication date: 12/2009
Arvutivõrgus: http://ftp.jrc.es/EURdoc/JRC55645_Creativity%20Survey%20Brochure.pdf

Davidson, K.,G. and Frank, B.W. (2006) Masculinities and Secondary Schooling in Handbook on gender and education, In: The SAGE Handbook of Gender and Education. Christine Skelton, Becky Francis, Lisa

Smulyan (Eds.).SAGE Publications: London. p. 152-165

Derman, N., Hansson, L., Heinla, E., Helemäe, J., Järve, M., Laidmäe, V.-I., Taru, M., Vetik, R. ja Vöörmann, R. (2006). Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2005. Tallinn: Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut

Henno, I. Üldistusi PISA 2006 ja TIMSS 2003 tulemuste kohta, REKK.
Arvutivõrgus: http://www.oppekava.ee/index.php/Materjalid_ja_viidad

Inglehart, R. and Norris,P. (2003) Rising Tide: Gender Equality And Cultural Change Around the World,Cambridge: Cambridge University Press.

Kelly, A. (1988). Gender Differences in Teacher-Pupil Interactions: a Meta-Analytic Review. Research in Education, no. 39, 1-23., viidatud: FAROOQ M.,U. Examining Gender Differences in Teacher-Student Interactions Based on the Sinclair-Coulthard Model: Formulation of the Problem, 2009
Arvutivõrgus: [http://library.nakanishi.ac.jp/kiyou/gakugei\(5\)/04farooq.pdf](http://library.nakanishi.ac.jp/kiyou/gakugei(5)/04farooq.pdf)

Kirch, M., Kuhl, M., Sellach, B. (2005). Capacities of the Estonian civil servants in the field of Gender Mainstreaming. Pre-training and post-training study prior and after training of civil servants.

Koutros, M. The Lack of Male Teachers and it's Effect on Student Development, 2010
Arvutivõrgus: http://earlyactionresearch.wikispaces.com/file/view/koutros_actionresearch.pdf

Lahelma, E.(1992) Sukupuolten eriytyminen peruskoulun opetussuunnitelmassa.
Helsinki: Yliopistopaino.

Lampela, K.(1995) Sukupuolineutraalisuus oppilaitoksissa. Opettajien, rehtoreiden ja koulutoimenjohtajien näkemyksiä oppilaan sukupuolesta. Opetushallitus. Helsinki: Yliopistopaino

Lauristin, M. (2012) Õpilane ja õpetaja. Ettekanne konverentsil „Koolivõrk korras – kuidas edasi. 11.aprill, 2012. <http://www.kogu.ee/harta/harta-2011-3/haridus-2/konverents-koolivork-korras-kuidas-edasi/>

McKinsey & Company. (2007). How the World's Best-performing School Systems Come out on Top.
Arvutivõrgus: <https://mckinseysociety.com/how-the-worlds-best-performing-schools-come-out-on-top/>

Nassar,K, Rebane,E. Küttis, K., Kitsing, M. (2002) Põhikoolist väljalangevus – kus me oleme täna ja mis saab homme. HTM, Tartu. Arvutivõrgus: <http://www.hm.ee/index.php?048181>

OECD (2009) Teaching and Learning International Survey.

Pettai, I., Proos, I. (2003). Indikaatorite süsteem ja monitooring soolisest võrdõiguslikkusest Eestis. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, EV Sotsiaalministeerium.

Arvutivõrgus: [http://www.sm.ee/est/HtmlPages/VO_monitooring/\\$file/VO_monitooring.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/VO_monitooring/$file/VO_monitooring.pdf)

Reedik, E. (2009) Variõppekava mõiste ja selle kujunemine. Haridus nr. 3-4, 2009 lk 21-23.
http://haridus.opleht.ee/Arhiiv/3_42009/21-23.pdf

Ruus, V.-R., Veisson, M., Leino, M., Ots, L., Pallas, L., Sarv, E.-S., Veisson, A. (2007). Õpilaste edukus, toimetulek ja heaolu koolis. – Eesti kool 21. sajandi algul. Kool kui arengukeskkond ja õpilaste toimetulek. Koost M. Veisson ja V.-R. Ruus. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Ruus, V.-R., Sarv, E.-S. (2010) (Koost.) Õpetaja esmaharidus Olukord ja probleemid 21. sajandi algul Tallinna Ülikool, 2010. Arvutivõrgus:
<http://www.tlu.ee/files/arts/11337/%C3%B5pet62e02182b7cda1592ae5c5c4e6988f25.PDF>

Salokangas, T. L. (2002) Teknillinen koreakeakoulu opiskelu ympäristöna tasa-arvon näkökulmasta. Pro gradu tutkielma, Arvutivõrgus: <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sosps/pg/salokangas/teknilli.pdf>

Skelton, Ch. (2006) Boys and Girls in Elementary School In: The SAGE Handbook of Gender and Education. Christine Skelton, Becky Francis, Lisa Smulyan (Eds.). SAGE Publications: London. p. 139-151

Spear, M.G. (1983). "Sex bias in Science Teachers' Rating of Work and Pupils Characteristics", paper given at second Girls and Science and Technology Conference, reports of the Institute of Physics, University of Oslo, September. Viide: Blaya, C., Debarbieux, E., Rubi, S. Gender and violence in schools: Background paper prepared for the Education for All Global Monitoring Report 2003/4 Gender and Education for All: The Leap to Equality.
Arvutivõrgus: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001467/146752e.pdf>

Syrjäläinen Eija. (2010). Sukupuolitietoista tasa-arvokasvatusta koulun arkeen. TASUKO-projekti. TASUKO on internetsivut (<http://wiki.helsinki.fi/display/TASUKO>);

Syrjäläinen Eija, Kujala Tiina. (2010). Sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus - vaiettu aihe opettajankoulutuksessa ja koulun arjessa. Markku Suortamo, Liisa Tainio, Elina Ikävalko, Tarja Palmu ja Sirpa Tani (toim.) Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa. Jyväskylä: PS-kustannus, 25-40.

Toots, A. (2011). Noorte kodanikukultuur kümme aastat hiljem. Eesti tulemused IEA Rahvusvahelises kodanikuhariduse uuringus ICCS 2009

University of Helsinki (2008) Guidebook on good practices. Making Visible: Good practice in gender sensitive teaching and counselling in vocational education.
Arvutivõrgus: <http://www.hyvan.helsinki.fi/visible/results.php>

Vainu, V., Järviste, L., Biin, H. (2009) Soolise võrdõiguslikkuse monitooring 2009. Uuringuraport, Sotsiaalministeerium.

EESTI HARIDUSTEGELASTE SOODISKURSUS

Tiiu Kuurme, Gertrud Kasemaa, Elo-Maria Roots

Uuringu eesmärk

Seadsime eesmärgiks saada pilt, millised on Eesti haridustegelaste sooga seotud arvamused, kogemused, hoiakud ja hinnangud ning kuidas nende poolt tajutu seondub maailmas enam levinud diskursustega sooproblemaatikast hariduses. Samuti huvitas meid, millised on esilekerkivate soolisust puudutavate hoiakute taust ning selgitused soolise ebavõrdsuse kohta.

Konkreetsemad uurimisküsimused on sõnastatud alljärgnevalt:

- Milliseid haridusega seotud soolisusest märgistatud erisusi koolikontekstis tõstavad esile Eesti haridustegelased?
- Kuidas soolisusega seotud ilmingutest ja arusaamadest räägitakse ja millist tegelikkust need diskursused esindavad ja loovad?
- Milliseid dominante neis diskursustes sünnib?
- Millises suhtes on küsitletud Eesti haridustegelaste vaated rahvusvaheliselt ja ka meie kontekstis teada levinumate diskursustega?

Uuringu üldisem eesmärk on valgustada soolisusega seotud tavapärase diskursuste sisu Eesti kontekstis ja siit tuletada, millistele abinõudele võiks keskenduda suurema soolise teadlikkuse ja tegeliku võrdõiguslikkuse nimel.

Lähtuvalt foucault'likust diskursuseanalüüsist (Laherand 2008) püüame siinjuures tajuda nende diskursuste kontekste, seotust tegelike ja võimalike tegevustega, isikute kohta õiguste ja kohustuste struktuuris, võimalusi ja piiranguid, mida diskursiivsed konstruktsioonid praktika jaoks sisaldavad ja subjektidele jäetud positsioone.

Uurimismeetodist

Kvalitatiivse uuringu raames viisime läbi 10 süvaintervjuud Eesti haridustegelastega. Intervjueeritavate hulka kuulusid neli õpetajat, kaks koolijuhti, kaks õppejõudu ning kaks haridusjuhti, nii naisi kui mehi. Intervjuude tekstid transkribeeriti ja analüüsiti foucault'liku diskursuseanalüüsi vaimus. Analüüsi usaldusväärsuse tõstmiseks lugesid ühe uurija poolt transkribeeritud tekste ka teised uurijad, kes

vajadusel täiendasid intervjuu läbi viinud uurija poolt välja toodud teemavaldkondi ja teemasid. Tekstis on kõnelejad kodeeritud järgmiselt: ÕN (naisõpetaja), ÕM (meesõpetaja) AM (meessoost ametnik) DM (meessoost koolidirektor), DN (naissoost koolidirektor), ÕJ (õppejõud). Kõik küsitlused õppejõud on naissoost.

Soo teoreetilised käsitlused

Selleks, et mõista soo mitmetahulisust ühiskonnaelus, eristatakse tänapäeval bioloogilisest soost (inglise keeles 'sex') sotsiaalset sugu (inglise keeles 'gender') (Võtmesõnad 2003).

Soolisuse teoreetiku Judith Butleri väitel on sugu performatiivne, soolised identiteedid kujunevad läbi argipäevapraktika ning ei ole mingi iseenesest eksisteeriva reaalsuse väljendus (Butler 2006). See seisukoht väljendab poststrukturealistlikku lähenemist soole, mille eesmärgiks on teha nähtavaks ühiskonnas enesestmõistetavaks peetavate nähtuste taga olevad võimustruktuurid. Iga kord, kui räägitakse naistest ja meestest, tehakse seda läbi mingi diskursuse, milles sisalduvad erinevad arusaamad, hoiakud ja piirangud ja mis on kogunenud läbi meie kultuurilise ajaloo (Connell 2009).

Poiste ja tüdrukute erineva käitumise põhjustavad nii bioloogilis-füsioloogilised tegurid kui sotsialiseerimisagentide tegevus. Nende käitumiserinevused toetuvad sotsiaalsele praktikale, millest arusaamist kujundab sotsiaalne ja poliitiline kontekst. Sooroll on seega kultuuriliselt konstrueeritud, varieerudes kultuurist kultuuri. See, mida peetakse omaseks ja kohaseks meestele ja mida naistele, on pidevalt muutuv, seega ka muudetav. Naiseks ja meheks olemine erineb eri situatsioonides, eri kultuurides, eri ajalooperioodidel, eri põlvkondades. Ka naiselikkust ja mehelikkust konstrueeritakse läbi kogemuste ja sotsiaalse suhtlemise diskursuste pideva protsessina.

Uued ideed tuuakse sageli sisse erinevate diskursustega, mis siis ajapikku kujunevad sotsiaalseteks uskumusteks. Haridusvaldkonnas kasutatavaid avalikke soodiskursusi on tekitanud enamasti mingi silmaga nähtav probleem, kas siis tüdrukute allaheitlikkus, poiste suur väljalangevus või meesõpetajate kadumine koolist.

Diskursus kui kõnelemise ja mõtlemise viis

Diskursus on „kõnelemise, mõtlemise ja kirjutamise viis, mis näitab teatud suhteid iseenesestmõistetavalt tõesena. Kuna neid 'tõdesid' esitatakse vastuvaidlematutena, tähendab see, et teatud konkreetsetes diskursuses, on võimalik öelda ja mõelda ainult teatud asju“ (Paechter 1998, 41). Diskursustel on teatud arusaamu kehtestav iseloom, sest nad struktureerivad meie viise ja võimalusi teatud nähtustest mõelda ja neid mõista, nad annavad ettekirjutuse hindamiseks, mis on n-õ normaalne või loomulik ja karistavad neid, kes püüavad mõelda väljaspool etteantud raami. Diskursus on alati enam, kui see, mida öeldakse ja nähakse, ta kaasab ka konteksti, milles midagi öeldakse ja nähakse. See kontekst põhineb jagatud teadmistel ja enesestmõistetavaks peetud eeldustel (Paechter 1998). Taoliste ettekirjutuste loomine on tihedalt seotud võimuga ühiskonnas (Foucault 2005). Eesti keeles on ütlemine: „Kes maksab, tellib ka muusika“. Domineeriv diskursus on justkui maksja rollis. Samas ei ole võim diskursustes midagi kindlaks määratud, mingile huvigrupile või institutsioonile otseselt kuuluvat. Võim on kõigi ühiskonna diskursuste allhoovus, miski, mida mitte alati ei saa otseselt määratleda, kuid samas on ta olemas ja mõjutab kõik ühiskonna toimetehhanisme (Foucault 2005). Soodiskursused käsitlevad kõiki inimesi kui mehi ja naisi, loovad ühiskonna soolise loomuse ja sooliste suhete vastastikuse seotuse (Francis 2006).

See, kas ja kui tõsiselt haridusvaldkonnas tegeletakse soolise ebavõrdsuse vähendamisega, tähtsustatakse tütarlaste ja poiste võrdset kohtlemist, sõltub suuresti sellest, kuidas antud teemadest räägitakse nende isikute poolt, kelle käes on võim diskursusi kujundada ja mõjutada.

Meestelt ja naistelt oodatakse erinevat positsioneerumist

Meestele ja naistele esitatavad ootused ühiskonnas on erinevad. Neid ootusi illustreerivad ka Eestis regulaarselt läbi viidavad avaliku arvamuse küsitlused - soolise võrdõiguslikkuse monitooringud.

Meie intervjueeritavate vastustes leiavad erinevad ootused samuti kinnitust, puudutades nii sõnaõigust, ühiskondlikku liikumisruumi, kodu ja lastega seotud rolle. Siingi mängivad oma osa stereotüüpsed arusaamad, mis justkui välistavad erinevate rollide (nt pereema ja teadlane) koeksisteerimise võimaluse.

Stereotüübid peegeldavad lihtsustatud arusaamu sellest, mis on omane ja sobiv meestele ja naistele, kusjuures eeldatakse, et need omadused iseloomustavad kõiki mehi ja naisi, sõltumata nende individuaalsetest eripäradest. Stereotüüpsed ootused ja omadused on laetud väärtustest. Taolised stereotüübid on ohtlikud nii seetõttu, et piiravad ootusi, aga ka seetõttu, et nende abil võetakse omaks teatud soolisusega seotud müüdid ning piiratakse käitumist, et sobituda ühiskondlike ootustega või kogetakse end kui normaalsusest erinevat. Stereotüübid piiravad mehelikkuse ja naiselikkuse teiselaadsetena konstrueerimise võimalusi, surudes need kitsasse sooraami.

Kuigi ühelt poolt tunnustatakse võrdsete võimaluste põhimõtet, erineb sellest arusaam inimeseti. Kui sugu mõistetakse üksnes bioloogilise ilminguna, muutub sooline ebavõrdsus kõnelustes naljanumbriks, mille üle ironiseeritakse.

Intervjuudes esilekerkivad diskursused

Intervjuudes esilekerkivad diskursused võib temaatika põhjal jagada kahte suurde gruppi. Need on paratamatult veidi tinglikud, sest esilekerkivad teemad on omavahel läbi põimunud. Esimese grupi moodustavad üldisemad soolisuse käsitlused ühiskonnas - kuidas mõistetakse naiste ja meeste sooga seotud/soost tulenevaid rolle ja käitumisviise, milliseid selgitusi nendele antakse, milline hoiak nende suhtes võetakse. Intervjueeritavate arvamustes väljendatud arusaamu, hoiakuid ja nende tausta käsitleb artikkel „Naised ja mehed ühiskonnas haridustegelaste pilgu läbi“. Teine suurem teemadering keskendub haridusele ning soo ja hariduse diskursustele. Neid teemasid käsitletakse artiklis „Poiste ja tüdrukute peab-pedagoogika.“ Intervjueeritavate kogemustes ja hoiakutes peegeldub sageli nn essentsialistlik⁴ arusaam soost, mille puhul naiste ja meeste, tüdrukute ja poiste sarnasusi ja erinevusi, mis kerkivad esile seoses rollide ja rolliootustega ühiskonnas ja koolis, käsitletakse bioloogilisest vaatenurgast kui enesestmõistetavust ja kaasasündinud paratamatust. Essentsialismist soo käsitlustes annab ülevaate artikkel „Loodus on meid selliseks teinudehk sooline essentsialism hariduses ja kasvatuses.“

Eesti haridustegelaste soolisusega seotud arusaamade, hoiakute ja hinnangute analüüsi põhjal võib kõigepealt väita, et probleemide olemasolu enamasti ei eitata ja et probleemid erutavad ning kutsuvad

⁴ Sooline essentsialism – sügavalt juurdunud arusaam ja usk naiste ja meeste kaasasündinud loomusesse: erinevused naiste ja meeste elukäikudes, karjääris ja tegevustes on normaalsed, loomulikud, looduse poolt ette määratud.

esile mõtteid. Ent neid ei seota üldiselt võrdõiguslikkusega, pigem harjumuspäraste viisidega toimida, millele kohati omistatakse loodusseaduse jõud: nii on alati olnud. Usk kooli sooneutraalsusse näib püsivat edasi ja varjutab toimuvat.

Eesti kool täna sotsialiseerib jätkuvalt noori tegelikkusse, mis säilitab ühe sugupoolega seonduvate väärtuste domineerimise, vahest ehk selle nihkega, et nüüd on need asunud hävitama paljusid sellesama dominantse sugupoole esindajate väljavaateid. Väljapääsuteed on olemas, ka mõningaste heaolutunnustega kihistunud ühiskonnas nagu seda on Eesti. Märksõnana kõlab siin sootundlik pedagoogika, et kumbki sugupool tohiks eneses välja arendada küllusliku spektri oma soole iseloomulikku, sidudes seda ka teisele soole omasega, ja saada iseeneseks oma ipse-identiteediga, mille erilisust rõhutab tema sugu, ent väikese lisatingimusega – mõlema soo omadused, tööd ja väärtused on võrdse kaaluga. Enamus lahendusi on väljaspool kooli, seda kestva diskursusena naiste ja meeste võrdväärsusest inimestena kõigis elu sfäärides nende põhiõigusega rääkida ja olla kuulda võetud. Kool tahab muutmist selle põhjalustes. Kuigi selline äratundmine tekkis rohkem kui sada aastat tagasi reformpedagoogika lainel, on muutused ise olnud tühised. Ka meie intervjueeritud jõudsid taas sellesama juurde, et kooli keskmes olgu inimene ja tema probleemid, mitte uusliberalismi absurdimaiguga instrumentaalsed väärtused.

Kasutatud kirjandus

Aava, K. (2010). Eesti haridusdiskursuse analüüs. Tallinn: Tallinna Ülikool.

Butler, J. (2006). Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. Routledge: New York and London.

Connell, R. (2009). Gender in World Perspective. Polity Press.

Francis, B. (2006). The Nature of Gender. – The Sage Handbook of Gender and Education. C. Skelton, B. Francis, Smulyan, L. (eds.). Sage Publications.

Kimmel, M. (2010). Boys and School: A Background Paper on the „Boy Crisis“. Stockholm: Swedish Government Official Reports.

Kõnelev ja kõneldav inimene: Eesti erinevate eluvaldkondade diskursus (2000). V.-R. Ruus (koost.). Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.

Laherand, M.-L. (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: Infotrükk.

Paechter, C. (2001). Using poststructuralist ideas in gender theory and research. – Investigating gender: contemporary perspectives in education. B. Francis, C. Skelton (eds.). Buckingham: Open University Press.

Võtmesõnad. 10 sammu feministliku uurimiseni. (2003). A. Koivunen, M. Liljeström (toim.). Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Foucault, M. (2005). Diskursuse kord. Tlk. M. Tamm. Tallinn: Varrak.

NAISED JA MEHED ÜHISKONNAS HARIDUSTEGELASTE PILGU LÄBI

Gertrud Kasemaa, Tiiu Kuurme, Elo-Maria Roots

Eesti haridustegelased tajuvad ühiskonna tasandil mitmeid soostereotüüpe ja nende survet nii meestele kui naistele. Ühelt poolt mõistavad intervjueeritavad, et meestelt ja naistelt eeldatakse ühiskonnas erinevat positsioneerumist, teiselt poolt väljendavad nad ka ise ootusi traditsioonilistest soorollidest tulenevale käitumisele. Käsitletakse meeste ja naiste ebaproportsionaalset haridustaset ja sellest tingitud probleeme, samuti naiste ja meeste probleeme tööturul. Suhtumised soolisse võrdõiguslikkuse teemasse ja soolisse ebavõrdsusesse kui sotsiaalsesse probleemi varieeruvad oluliselt.

Omaette teemana joonistub analüüsitava diskursuste taustal välja ühiskonna heterogeensus - elame postmodernses, individualismile orienteeritud maailmas, kus valitseb tõdede paljusus ja sellest paljususest tuleneb üksikindiviidi segadus oma rollide ja positsiooni osas.

Milliseid ootusi esitatakse naistele ja meestele tänases ühiskonnas? Milliseid rolle täidavad mehed, milliseid naised? Miks just selliseid rolle? Kas naiste ja meeste valikud ja võimalused ühiskonnas on igaühe enda kujundada või määratakse need sünnihetkel koos sooga? Alljärgnevas artiklis anname ülevaate intervjuudes väljendatud arusaamadest ja hoiakutest seoses naiste ja meeste rollidega ühiskonnas laiemalt.

Ühiskonna tasandil tajutud soostereotüübid ja nende surve

Eesti haridustegelased tajuvad ühiskonna tasandil mitmeid soostereotüüpe ja nende survet nii meestele kui naistele. Nii tajutakse ootust meestele olla tugev ja mitte välja näidata oma emotsioone. Naisele esitatavaid ootusi kirjeldatakse seoses kodu ja lastega. Traditsioonilisi rollikuvandeid võimendab mõnede intervjueeritavate arvates meedia, mis samas näib olevat ka üks võimalik vahend traditsiooniliste rollikäsitluste muutmiseks.

ÕM: No, et mees peab olema tugev. Mitte nutma. Näiteks. Ja, et... ja ja naiste puhul, et ta peab olema, et kodu peab olema korras ja hoolitsetud hästi ja lapsed riides. Ja meestetööd ja naistetööd, võib-olla sellised stereotüüpe nagu on.

ÕN1: Siis võib-olla need ootused, rollidele erinevad, et ikkagi on stereotüübid, milleks mees, milleks naine. Perekonnas ka. Hästi kahju on kui tajuda, et poeg kasvab perekonnas, kus naine ehk ema ongi siis teenendaja ja isa on lihtsalt kojutooja. Et selliseid stereotüüpe ikkagi on.

Mees peab olema kindlasti selline tugev, võitmatu, perekonna ülalpidaja. Naine peab olema ema kindlasti ja emal omakorda on teatud rollid, mida oodatakse, et ta täidab ja on alati kohal.

ÕN1: Aga üldiselt meedias on ka samamoodi, et ilus peab naine välja nägema, samaaegselt jõudma kõikjal olla, jagama ennast mitmeks rolliks võrdset. Mees peab olema meedias samamoodi, ikkagi hästi tark ja terane. Kui nüüd on uudised, siis seal küll ei tembeldata naisi rumalamateks kui mehi, sest on väga palju asjalikke naisi, kes seal esinevad.

Naissoost õppejõu käsitlus naise rollidest näitab analüüsi mitmekihilisust. Kui ühelt poolt on naise rollid piiritletud läbi emaks olemise võimaluse ja sellega seotud ootuste, siis teiselt poolt on see naisele ka võimalus suuremaks paindlikkuseks rollide vahel. See suurem rollivalik ja sellega kaasnev paindlikkus on ehk ka põhjus naiste üldiseks paremaks kohanemiseks ühiskonnaelu erinevate väljakutsetega:

ÕJ1: Naisel on rohkem rolle, ta saab näiteks lapse. Mehe riskid on suuremad, tal on üks roll, ta põleb läbi. Naiste viis määramatusega toime tulla on suurem. Meestel on looduslik valik. Tugevamad jäävad ellu, nõrgad kukuvad ära. Mõtlen siin meie riigi kestmisele.

Rolliga tihedalt seotud mõiste on identiteet, ühiskondlikus ja isiklikus elus täidetavate rollide tunnetuslik alus, käsitlus iseendast kui indiviidist. Soolist identiteeti võib mõista kui sotsiaalset sugu, mida inimene omaks peab, inimese soolist enesepilti, mis areneb minu ja teiste erinevuste vastandusest (Järviluoma, Moisala, Vilkkö 2003). Vastandus ei tähenda vaid erinevust leidmist: naisena on minu soolise identiteedi aluseks nii sarnasused kui erinevused teiste naistega, samuti minu kogemused sarnasustest ja erinevustest meestega (ibid). Identiteet areneb läbi meie sotsiaalsete suhete konkreetsetes kultuurilises keskkonnas. Kogemustele toetudes määratleme iseenda ja oma suhte sotsiaalsesse tegelikkusesse (ibid). Seoses poststrukturealistlike käsitlustega räägitakse mitmestest identiteetidest, mida inimene rakendab/kogeb/omaks peab sõltuvalt ajalisest ja ruumilisest kontekstist (Paechter 2001) Identiteedi kujunemist näeb õppejõud ühe peamise probleemina seoses sootemaatikaga. Meedia taastoodab ühiskonnas domineerivaid soostereotüüpe, milles esitatakse diskursiivselt naiseks ja meheks olemise vorme (Pilvre 2011)- selline meedia kommunikatsioon toimib sotsiaalse kontrolli mehhanismina (ibid).

ÕJ1: Emotsionaalselt suurim probleem on meeste identiteedi kujunemine. Algab see nõuka ajast. Eksabikaasa ütleb, kui on stress, vajuvad isased rotid lössi ja ei tee midagi. Kuidas nõukogude aeg on mõjunud meestele? Mehe osaks on ju eneseteostus. Just siis algas mure meeste hariduse pärast.

ÕJ1: Hästi õppiv (poiss ja tüdruk)? Kus ta tahab edukas olla? Kas ta tahab vanaisa talu üle võtta? Nõukogude ajal olid kastid selgemad, ülikool määras ühe tee, sinna mitte pääsemine teise. Tänapäeval on teid rohkem. Kodu taust on väga oluline.

Pilt on heterogeenne, see on niigi keeruline, sugu tuleb juurde ja komplitseerib pilti.

Soostereotüübid on kultuuris olemas, on implitsiitselt ja võivad osutada mõjuriks. Küsimus on soolise refleksiivivõimes. Ühiskonna eri kihid on eri taustaga, stratifikatsioon on kiire. Üks sugu ja erinevad kohad.

ÕJ1: Suures populatsioonis on tendentsid, mille põhjal on välja kujunenud soolise edukuse mudelid. On eduka naiseks olemise õpetused. Kuidas käituda selleks, et olla selles kultuuris edukas, näiteks partneri leidmisel. Pead käituma teatud viisil poisina või tüdrukuna, see tuleb kultuurist, stereotüübid ei ole ratsionaalsed. Formaalsakus.

Kui poistele õpetame, et lase tüdruk uksest enne sisse, siis on see tava. Ent sel on ka märgiline tähendus mehest

kui kaitsjast. On stereotüüp, et ei tohi tüdrukut lüüa. Mehe füüsiline üleolek, nende füüsilise olemise tsiviliseerimine – see on üks põhjusi. Näiteks ka – tüdruk ärgu käigu suure dekolteega – see on märk suguaktile kutsumisest. Piirame ärritajate tekitamist. Kui loogiliselt asjad ritta paneme. Mulle ei meeldi ultrafeministlik suhtlemine. On alasid, kus peavadki sood käituma erinevalt, märgid toimivad.

ÕJ2: Soostereotüüp on näiteks väljendid: sina oled tüdruk, sina ei kakle, vihik peab sul olema korralik. See on rollijaotused, laste kasvatamine ja kodu koristamine on naise töö.

Väga palju pole soostereotüübid mind häirinud, häiris see pigem lapsepõlves. Tundus siis, et see, mis on lõbus ja tore, seda tohivad ainult poisid teha.

Soostereotüübile vastavus ja selle kaudu heaks kiidetud saamine on nii mehe kui naise ressurs või tema hädade allikas. Enim kahjustatud on mittemehelikud mehed. Just naisele sarnanemine pitseerib meest ühiskonna poolelt eriti karmilt. Selle tagaplaan on essentsialistlik naise alavääristamine. Samas, kui naiste rollide amplituud ühiskonnas on pidevalt laienenud (mille näiteks on kasvõi naiste esindatus mitmetel traditsiooniliselt meeste aladeks peetud ametites nagu taksojuhid või päästetöötajad), on meeste rollid jäänud suhteliselt piiratuks. Siin on kindlasti oma roll nn heteronormatiivsusel mis piirab meeste rollivalikuid- näidates välja oma pehmemat, naiselikumat poolt on meestel oht saada naeruvääristatuks või mis paljude meeste jaoks veelgi hullem – tembeldatud homoseksuaalsuse pitsseriga. On märkimisväärne, et ka naiste ootused meeste käitumisele on sageli samast väga kitsaid valikuid võimaldavast heteronormatiivsusest kantud (Hymowitz 2011). Selline kitsalt defineeritud ja aktsepteeritud mehelikkus on tingitud jäigast maskuliinsuse ideoloogiast, mis dikteerib, millised käitumisviisid nn. õigele mehele sobivad ja millised mitte (Kimmel, 2010). M. Kimmel viitab psühholoog Robert Brannoni poolt välja toodud mehelikkuse ideoloogia neljale põhireeglile (Brannon ja David 1976, viidanud Kimmel 2010): 1) mehelikkus on pidev naiselikkuse tagasitõrjumine; 2) mehelikkuse tunnused on raha, võim ja staatus; 3) mees käitub kriisilukordades kindlameelselt ja emotsioonitult; 4) mees elab ohtlikku elu täis riske.

On selge, et erinevat tüüpi mehed kujundavad neid reegleid erinevates olukordades erinevalt ning erinevused meeste vahel on vähemalt sama suured kui erinevused meeste ja naiste vahel (Kimmel 2010), kuid siiski kumab ka tänases Eesti mehe diskursuses paljutki selle üle 35 aastat tagasi kirjeldatud mehelikkuse mudelist.

AN: Sellisel juhul ma arvan, et kõige raskem ongi naiselikel meestel, sellepärast et mehelikud naised nagunii nagu võitlevad enda eest ja saavad hakkama. Naiselikud naised saavad sellepärast hakkama, et nad on naiselikud naised. Mehelikel meestel pole ka probleemi, aga kõige keerulisem... Naiselikud mehed on riskigrupp hoopis. Ja nendel võibki olla tegelikult kõige suurem surve ka ühiskonnas, ausalt öeldes.

Meedia võimendab ühiskonnas domineerivaid soostereotüüpe. Õppejõud mõistab stereotüüpide mitmemõttelist olemust- osalt on tegu teadvustatud strateegiaga, mille kaudu võimendatakse traditsioonilisi soorolle ühiskonna domineeriva inimgrupi (meeste) huvides. Teiselt kätkevad stereotüübid kultuuris levinud arusaamu ja toetuvad argikogemustele - nii on olnud ja nii peab seetõttu ka olema. Taolised eeldused võivad kitsendada naiste valikuvõimalusi elus.

ÕJ1: Soostereotüüp kuulub reklaami ja müügimaailma, eksplitsiitselt esitavad seda reklaamid, näiteks naiste seksuaalne välimus. Koolis – kui eeldatakse, et poisid kaklevad rohkem. Soostereotüüp ei pea olema negatiivne. Tal võib olla taga kultuurilis-praktiline eeldus. Valdavalt tehakse neid asju teadlikult, nt naine peab

koristama. Perekondlikud stereotüübid. Kõige huvitavam probleem on huvi selle kohta, kui stereotüüp on seotud teatud praktikaga. Miks eeldatakse, et naine peab olema tagasihoidlikum? Tagasihoidlikkus võib segada edukust.

Ühiskonnas tajutud soostereotüübid ja nende surve on intervjueeritute arvates erinev meestele ja naistele. Tuuakse välja, et teatud juhtudel võivad soolised stereotüübid olla ka positiivsed, seotud näiteks praktilise elukorraldusega, omavaheliste kokkulepetega rollide jagunemise kohta perekonnas. Soostereotüübid on osa ühiskonna kultuurilis-ajaloolisest arengust ning seeläbi teatud mõttes justkui paratamatud. Oluliseks soostereotüüpide elushoidjaks on meedia, mis võib olla mõjutatud teatud ühiskonnas domineerivatest ideoloogiatest. Nii meedia kui argipäevapraktikad võimaldavad meestel toimida edukalt vaid väga kitsastes piirides, naise rollide amplituud on oluliselt laiem. Kitsast rollivalikut ning sellega kaasnevat ootusi nähakse ühe põhjusena meeste kehvas toimetulekus mitmetes eluvaldkondades. Samas ei tähenda suuremad valikud ühiskonna näitelaval, et kõik, mis on lubatud, on ka heaks kiidetud. On ikkagi terve rida traditsioonilisi hoiakuid selle kohta, mis on tüdrukule-naisele sobilik.

Meestelt ja naistelt eeldatakse erinevat positsioneerumist

Meestele ja naistele esitatavad ootused ühiskonnas on erinevad. Meie intervjueeritavate vastuses leiavad erinevad ootused samuti kinnitust, puudutades nii sõnaõigust, ühiskondlikku liikumisruumi, kodu lastega seotud rolle. Siingi mängivad oma osa stereotüüpsed arusaamad, mis justkui välistavad erinevate rollide (nt pereema ja teadlane) koosseksisteerimise võimaluse.

ÕJ3: *Ja näiteks, mida ma iseenda kohta võin öelda, on see, et selleks, et mehed sind võtaksid võrdseks, selleks sa pead olema neist väga palju targem. Selleks, et sul oleks õigus kaasa rääkida. Ja ma arvan, et eks see ongi ju ka see põhjus, mis tingib selle, et need naised on motiveeritud edasi õppima.*

DN: *Mis toimub tegelikult meie juhtivas riigi... juhtival riigitasandil. Ehk see, kellel on sõnaõigus. Ja vat see sõnaõigus on see, mis määrab ju ka riigi tuleviku. Naisi selle sõnaõiguse juures on ju tegelikult vähe.*

ÕN1: *Ühiskond ootab, et naine oleks kodus. Ja see, kes teadust tahab teha, see on ikkagi 26-30, kui tal lapsi veel ei ole, kõik küsivad, et miks veel ei ole, millal ometigi, sa jääd hiljaks! Tegelikult on see ikkagi hästi palju selle ühiskonna ootus. Ja... ta ei taha, ta võib-olla tahaks kõike muud, aga see kõik ju tegelikult survestab. Aga mehele antakse võimalus, vaba... minna isegi nagu... Nii ma arvan. Et need naised, kes on Teaduste Akadeemias, igal pool, ja ma vaatan suure austusega, kui me räägime meie Ene Ergmast ka, siis ega tal ei ole peret. Siis on inimesi, kes ütlevad, et mis sina siin räägid, sul ei ole lapsi, sa ei tea, mis see on. Et meil on ikka see, et me tahame, et kõik oleks nagu ühe vitsaga löödud. Mis ei ole õige.*

ÕN2: *No võib-olla vahel öeldaksegi, et noh, et enamvähem, et ta on ju naine ja ta ei saagi seda ja teist paremini teha, et tal on seal kodu ja lapsed ja mis ta trügib siia ja... jah. Selles liinis võib-olla küll jah.*

Mehed ja naised käituvad ühiskondlikul näitelaval erinevalt. See on seotud nii erinevate ühiskonnapoolsete ootustega meestele ja naistele kui ka nendel ootustel põhinevate, neid iseenda tasandil tõlgendatavate individuaalsete arusaamadega, milline on nn. õige käitumine mehe või naisena.

ÕJ1: *Me küsime: kuhu mehed jäävad? Minu vastus – peaksime sõjaväes tegema uuringu. Nad käivad tööl, on seiklejad. Nipernaadi halvem variant. Siis on see eliit.*

Väga tõsine probleem on, et naised ei leia võrdseid partnereid. Palju aastaid ei ole olnud isa tähenduse esiletõstmist. Isa palgast rääkimine juba näitab, et mingil määral isade mõju suureneb. Ent meil on ju 60 aastat teised traditsioonid.

ÕM: *Et võibolla mehed tahavad ennast natukene rohkem kehtestada. Seda on Michel Foucault ka öelnud, et kui inimene palju räägib järelikult ta tahab ennast kehtestada. Sellepärast mehed räägivadki mõnikord rohkem, kuigi arvatakse, et naised räägivad.*

ÕN: *Meestele on mõnikord lubatud rohkem, et... mingisuguseid karmimaid sõnu või või noh sellist võib-olla ka brutaalsemat või jõhkramat käitumist. Et naiste puhul seda kindlasti taunitakse rohkem. Minu meelest nagu hoiakud on sellised, et meestele nagu lubatakse aeg-ajalt mingeid asju rohkem. Ja noh võibolla siis ka, kui seda, kui vaadata nagu suhtemaailma, siis et, noh tihti öeldaksegi, et edukal mehel nagu võikski mitu suhet olla või mitu armukest, aga naiste puhul ju ei vaadata kunagi selle peale hästi.*

ÕN: *Et kui on film sellest, et naine on mingi... ma ei mäleta, mis selle pealkiri oli, igatahes sensatsiooni tekitas, Uma Thurman mängis. Kui naine käis ringi, tappis ja laamendas, siis see oli selline erakordne, kõik räägivad. Aga mehed on ju nii normaalne, astuvad neljakesi autosse ja lasevad maha kõik või siis mingeid ribasid lendab, et see ongi nende suhtlemisviis. Ja no rääkimata igasugu seriaalidest, asjadest, kõigest. Kuidas siis naised mürgitavad vaikselt ja naeratavad ja sahkerdavad*

ÕN2: *Pigem hakkab kõrva see, et kui naine oli roolis, see öeldakse maha.*

Tajutakse, et meeste mängumaa, nende rollide ampluaa on laiem, kuid samas on nende tegelik rollikäitumine koondunud selle mängumaa äärtele, ehk varieerub tippudest asotsiaalideni. On rohkem nii oma eesmärgile pühendumisest välja kasvavat ametialast edu kui ka eesmärgitusest tulenevat enesehävitamist. Naiste ampluaa on mõnevõrra kitsam, kuid koondudes mängumaa keskele, on nii õnnestumise kui läbikukkumise võimalused piiratumad.

Rollide ulatuse erinevust on näidanud ka empiirilised uuringud (Pinker 2010). Probleemiks on, et äärmuslikkus välistab teatud toimetulekustrateegiad ja piirab meeste eluvalikuid. Seega piiravad erinevad ootused meeste ja naiste käitumisele nii meeste kui naiste eluvalikuid. Kui naine käitub erinevalt tavapärasest, tehakse temast negatiivne eeskuju. Meestelt oodatakse justkui täispangale minekut- kas kõik või mitte midagi. Sellises ebavõrdses võitluses eluga jäävad paljud kaotajateks- olgu selleks kaotuseks elule allajäämine või siis stressist tingitud füüsilise ja vaimse tervise probleemid:

ÕM: *Ja kui me vaatame enamusi kodutuid või asotsiaalseid, siis need ei ole ju naised enamasti. Et loomulikult mul ei ole täpseid numbreid. Aga on mulje jäänud, et mehed võtavad elu võitlust natukene tõsisemalt ja kui jäävad alla, sii, siis see kaotus... mehed vist elavad kaotust raskemini üle kui naised. Naised suudavad tegelikult nagu paremini ellu jääda. Tihtipeale nendel on see mure, et laste eest peab hoolitsema ja kasvõi selle nimel on vaja ennast kokku võtta.*

ÕJ2: *Ühiskonnas liiguvad asjad ühest äärmusest teise, näiteks et oleks võrdselt mees- ja naisjuhte. Või riigikogu koosseis - see tekitab vastuolu. Mõni aeg tagasi oli naise roll kasvatada kodus lapsi. Praegu toimub rikkas äri-ilmast sama, et naine olgu kodus.*

Iga naine valib oma rolli ise. Täna võid olla nii see kui teine, ma ei usu, et kuskil on jõude, mis suruvad inimesi soo pärast alla. Ajakirjanduse-poolne võimendamine tekitab vastuolu. Võidakse isegi hakata protestima. Sellised asjad sujuvad ühiskonnas iseenesest. Me pole Araabia. Liigselt pushida pole õige.

Ülalkirjeldatud soospetsiifiliste ootuste ja eelduste tulemusel oleme jõudnud olukorda, kus ühiskonna feminiseerumine teatud valdkondades - nagu näiteks haridus - loob meestele eeliseid:

ÕJ1: *Ülikoolidesse astumine – tüdrukud on nii palju tublimad ja töökamad, et poisid saavad lihtsalt eelise. Saavad kergemini sisse.*

Ebaproportsionaalne haridustase meeste ja naiste vahel ja selle tingitud probleemid

Meie haridusstatistilised näitajad toovad välja silmatorkavad erinevused meeste ja naiste haridustaseme vahel. Nii näiteks moodustavad poisid viimastel aastatel põhikoolist väljalangejate hulgast üle 60%. Bakalaureuse- ja magistrikraadi saajatest on naisi ligi 70% (www.stat.ee). Ehkki see osakaal erineb tunduvalt sõltuvalt erialast, on ka traditsiooniliselt meeste pärusmaaks peetud erialadel järjepidevalt suurenenud naissoost õppijate/lõpetajate arv. Samas oleme taolise statistika valguses paradoksaalsel viisil jõudnud olukorda, kus selle asemel, et keskenduda poiste haridusprobleemidele, võetakse luubi alla hoopis naiste potentsiaalne üleharitus ja nähakse haridustaseme võrdsustamise võimalusena naiste nn. üleharimise piiramist. Põhjustes, mida tuuakse välja selgitades naiste üleharimise problemaatikat, ilmnevad ootused traditsioonilisele rollikäitumisele, samuti eeldus, et vaid traditsioonilisel viisil käitudes (luues pere, saades lapsed) võib naine elada täisväärtusliku elu naisena. Samas näitavad mitmed uuringud, et enamike naiste ootustes, vaatamata nende haridustasemel, on pere loomine ja laste saamine väga olulisel kohal (Hymowitz 2011).

Alljärgnevalt mõned mõtted naissoost õppejõult seoses meeste ja naiste erinevast haridustasemest tingitud isikliku elu probleemidega haritud naise pilgu läbi:

ÕJ3: *Jah, et ega ma ise mõtlen, mul on endal tütreid ja ma ise mõtlen ka, et see riik ei ole jätkusuutlik. Ja just nimelt, et mida haritumad need naised on, seda rohkem nad tunnevad seda vastutust ja ... Nad ei leia endale väärilist partnerit ja selle tõttu jäävadki ilma perekonnata, ilma lasteta. Või noh, just nimelt- lähevad ära välismaale, sest et välismaa mehed- tundub, et oskavad hinnata... ma ei tea ka, miks, aga niimoodi ta on. Jah, et see niisugune selle üleharitud naise... ta ei ole taastootev. Ma ei tea, kuidas seda nüüd niimoodi öelda. Et ta jah teeb selle valiku – ta loobub perekonnast ja lastest. Aga ma arvan, et niisuguse noore haritud naise seisukohast on... ta tahab endale võrdset partnerit. Ta tahab endale sellist partnerit, kellega oleks võimalik rääkida. Aga kahjuks see hariduslik vahe on see, mis sageli selle suhte tapab.*

Mis juhtub meestega ühiskonnas, kus naised võtavad oma elu ja valikute eest järjest enam vastutust? Positiivne stsenaariumi puhul võiksid mehed seda tajuda kui enda võimaluste laienemist – nad ei ole enam surutud pere ainsa/peamise leivateenija väga kitsasse rolli, neil avaneb rohkem võimalusi enese realiseerimiseks väljaspool igapäevast palgatööd – isana, sõbrana, pojana. Samas on võimalik ka vastupidine – mees annab oma vastutuse üle naisele, kes seda meest siis laste ja pere huvides justkui enda järel veab. Miks mees seda teeb? Siin on seos eespool kirjeldatud mehelikkuse ideoloogiaga, mis meest väga kitsalt piiritleb. Uue positsiooni, uute rollide leidmine võib olla raske ja valuline – puuduvad nii oskused kui sageli ka lähedaste, sh naise, tugi, kes samuti soostereotüüpidest lähtuvalt eeldavad mehelt oma eluga ise toime tulekut:

ÕJ3: Minu tutvusringkonnas on väga palju neid 30+ noori, haritud, nii mehi kui naisi. Ja neid, kellel päris kindel paarisuhe on- need on vähemuses, aga just nimelt ainult paarisuhe, abielus ei ole neist mitte keegi. Lapsi on ja lapsed on ka projektmeetodil saadud, aga seda päris abielu... üks paar on, aga noh, nemad hakkavad nüüd lahutama. Ja jällegi, põhjus on jälle see, et on haritud naine, kellel ühel hetkel aitab sellest, et ta on seda mitteharitud meest nii kaua üleval pidanud ja ta ütleb, et tal on lihtsam oma kahe lapsega hakkama saada kui veel kolmandat üleval pidada

ÕJ3: Nojah, aga kuidas saaks keegi öelda teisele, et ei peaks õhtul endale võtma kriminaalromaani asemel niisugust asja (näitab mingit artiklit).. Mind ei huvita kriminullid. Mul on tõesti täiesti ükskõik, kes kelle ära tappis ja miks ta tappis. See ei ole minu maailm. See ei huvita mind. Ja mida targemaks sa oled saanud, seda raskem on sul... no ikkagi, sa ju tahad kellegagi rääkida

Samas ei ole hariduse feminiseerumine problemaatiline vaid problemaatiliseks peetav naiste üleharituse seisukohast. Süsteem hakkab iseennast taastootma, tõrjudes vähesedki mehed haridusvallast eemale. Ohuks ei ole siin mitte ainult meeste madalamaks jääv haridustase, vaid ka nn. ümberpööratud hierarhia (Beck 2005). Valdonnad, kus domineerivad naised, muutuvad ühiskonnas perifeerseteks – see on juhtumas ka haridusega. Valdonnad, kus domineerivad mehed, kuulutatakse ühiskonnas keskseks – seal ei ole määravaks kuuluvuse kriteeriumiks haridustase, vaid sooline kuuluvus meeste hulgas. Selle tulemuseks võib olla noorte, haritud naiste tegelikkusešokk (ibid.) – hariduses aset leidnud naiste osaluse tõus ei ole kaasa toonud revolutsioonilisi muutusi tööturul ning kõrgelt haritud naised leiavad end ootamatult madalapalgalistel (kuid kõrgeid hariduslikke nõudeid esitatavatel) teenindavat ja hooldavat laadi ametikohtadel nagu õpetajad või meditsiinitöötajad.

AN: No hariduses väljenduvad nad selles, et kogu haridus... või mis meil oli- 96% ülihariduskoolis töötavatest õpetajatest on ju naised. Et ehk siis ilmselgelt on see siis feminiseerunud ja teiselt poolt siis, kui me räägime kõrgharidusest, siis kõrghariduses on jälle oluliselt rohkem naistudengeid ehk et siis et see algabki minu arusaamise järgi sellest, et kui juba üldhariduskoolis nähakse, et haritud inimesed on valdavalt naised, siis niiöelda see õpivalmidus või tahtmine kandub siis edasi ikkagi pigem naiste suunale, mitte... mitte niiöelda meeste suunale ja võib-olla sealt tulebki, et poisil pigem kujuneb arusaam, et ta peab kiiresti selle niiöelda easy money kätte saama.... Et kindlustada tulevik.

AM: et kui meil on veerand mehi, kes on mingisugusel alal, ja kolmveerand naisi, siis on selge ka see, et sealt tulenev õpetajate jaotus hakkab ennast taastootma. See on teatud selline taastootev süsteem
Ja sellega seoses mul tekibki kohe küsimus, et kas me peaksime mingil hetkel kunstlikult sellesse sekkuma. No kunstlik sekkumine tähendab alati ebavõrdset arvu. Või noh alati ei pruugi seda tähendada, aga sisuliselt võiks tähendada seda, et kas me peaksime laskma näiteks viis tuhat naisõpetajat lahti ja võtma viis tuhat meesõpetajat tööle?

DN: Kui täna saab õpetaja, kvalifikatsiooniga õpetaja, kätte palka 500 eurot, siis see on sulaselgelt vähe. Arvestades seda, mis toimub ühiskonnas. Ja kui sul pere üleval pidada ja kui sul on naine lastega kodus, siis sa ei saa selle rahaga hakkama. Et... kahjuks on ka meie koolis olnud väga toredaid meesõpetajaid, kes on puhtalt raha pärast ära läinud.

Ülaltoodud mõtetest tuleb selgesti esile meestele esitatav domineeriv ja stereotüüpne ootus – mehe kohus on pere ülal pidada. Sellest samast ootusest aga kasvab välja ka põhjendus, miks meestele tuleb

naistest enam palka maksta. Jälle kord on tegu ühiskonna poolt peale sunnitud rollivalikutega. Tahtes olla n-ö õige mees, valib mees tasuva ameti (mis on tasuv kasvõi läbi selle, et on olnud ajalooliselt nn. meeste amet). Tasuva ameti saamine tulevikus mõjutab omakorda meeste haridusalaseid valikuid. Kui on ette teada, et õpetaja palgaga mees pere ülal pidada ei suuda, siis miks peaks mees minema õpetajaks õppima? Kui on teada, et Soomes näiteks ehitajana teenib mees mitu korda enam kui Eestis insenerina, siis miks peaks mees üldse kõrgharidust omandama? Seega võib meeste järjest väiksemat osakaalu nii üld- kui kõrghariduses põhjendada mehelikkuse ideoloogiast tulenevalt nii hariduse kui millegi naiseliku tajumisega ka tegeliku olukorraga tööturul, kus ei peegeldu haridusest saadav reaalne kasu.

Milles on taolise olukorra kujunemise põhjused? Hariduse feminiseerumist nähakse seotult ajaloolise kontekstiga:

AN: *No mina seletaksin seda ikkagi ajaloolise niiöelda taustaga. Et kui me algame peale sõjaaegsest olukorrast, kus naised oli niiöelda kergema töö peale ehk siis kooli jagus hädapärast, siis mehed olid põllul ja pidid rahvamajandust üles ehitama. Ja meeste arv oli ju nii või teisiti väiksem... tänu sõjakaotustele. Nii et mina seletaksin seda ajaloolise taustaga. Et nii see nagu jäi, sealt tekkisid stereotüübid ja arusaamad, kuidas ühiskonnas asjad justkui peaksid olema.*

ÕM: *See naiste osakaalu tõus hakkas juba vanal Eesti-ajal pihta, nõukogude ajal muidugi süvenes. Võib-olla ka selle tõttu, et sõjas sai palju mehi surma. Võibolla ka neid, kellel natukene rohkem oli eeldusi koolis hakkama saada.*

ÕJ2: *Ei teagi, kus hariduses see klõks käis, et naisõpetajad said arvulise enamuse. Kui palju mõjus siin kaasa sõda – mehed olid tapetud, naised sattusid kooli tööle, seal oli kergem. Haritlased viidi Siberisse. Nii on sellel poliitilised ja ajaloolised põhjused. Nüüd on haridus naiste pärusmaa.*

See põhjendus on kindlasti oluline. Siiski on hariduse feminiseerumine rahvusvaheline nähtus ning seega tuleb põhjusi otsida nii ideoloogiates, soostereotüüpides, hariduse ja töajuturu seostes, meeste ja naiste enda ootustes nii endale kui vastassugupoolele, nii eraelulistes kui ühiskondlikes rollides.

Soolise võrdõiguslikkuse diskursused

Rääkides soolisest võrdõiguslikkusest kui oluliselt väärtusest ühiskonnas (nt. RÕK alusväärtused) võib selle paremaks mõistmiseks arutleda, mida tähendab, kui ühiskond ei ole sooliselt võrdne. Intervjueeritavate vastused sellele küsimusele on väga erinevad: probleemi kas eitatakse või annab aluse selle üle arutlemiseks mingi isiklik elukogemus. Samas heiastub selles suhtumises teatud leplikkus ja paindlikkus - diskrimineerimises nähakse ka võimalust enesele uue perspektiivi leidmiseks.

AN: *Oma seisukohast ma ütleks, et see ei ole üldse nagu põhja-euroopalik probleem või Skandinaavia probleem. Ma arvan, et see on nagu Lõuna-Euroopa kontekstist välja toodud probleem, kui me räägime Euroopa kontekstis ja siis ta on niiöelda võimestatud. Ehk et siis ma pigem oleksin sellega päri, et see on meile eksporditud... imporditud. Et see ei ole nagu meie teema.*

ÕJ3: *...no kui me räägime näiteks soolisest diskrimineerimisest... siis ma võin öelda, et ka näiteks mind on sooliselt täiesti diskrimineeritud, sest minu koolidirektor kutsus mind enda juurde ja ütles, et ma pean sellest*

oma ülesandest loobuma selle tõttu, et ühel meesõpetajal on raha vaja ja talle on seda kohta rohkem vaja kui mulle, sest tema peab raha teenima. Ilma et ta oleks küsinud, kas mulle on äkki ka raha vaja teenida. Et jah... Et see ainus põhjendus oligi see, et meil on vaja seda meesterahvast koolis kinni hoida

ÕJ3: Aga mul oligi aeg edasi liikuda... Ma olen väga tänulik selle eest, et üks muidu inimene ju jääbki oma mugavuse tasandile. Aga kui on mingi impulss, siis see on jällegi ka üks võimalus enesearenguks.

On huvitav, kui erinevalt näevad diskrimineerimist inimene, kes on seda ise kogunud ja inimene, kes seda enda väitel kogunud pole. Siinkohal aga tasuks kindlasti meeles pidada, et see, kuidas me midagi kogeme, on seotud ka meie maailmavaate ja ellusuhtumisega. Meie tõlgendused ühest ja samast kogemusest võivad seetõttu olla väga erinevad: ka siin näites tajutakse diskrimineerimist pigem positiivses võtmes kui võimalust enesearenguks.

Üks soolise ebavõrdsuse ilminguid ühiskonnas on palgalõhe. Seda võib käsitleda nii ühiskonna kui terviku tasandil, aga vaadelda ka teatud sotsiaalsete gruppide raames, nt. üksikemad. Naised teenivad kõigis Euroopa riikides keskmiselt 25% vähem kui mehed (Talves 2011). Eestis on palgalõhe ca 30% ja sellest saab ainult umbes 5% seletada soolise segregatsiooniga tööturul. (Sooline palgalõhe 2011). Ressurside jagunemine on otseselt seotud võimuga perekonnas (Talves 2011). Mida rohkem on mehel peres ressursse, seda suurem on tema võim peres.

ÕM: Mina arvan, et hetkel on nagu põhiprobleem see, mis puudutab seda palgalõhet. Ja minu meelest on väga tõsine probleem see, et kui näiteks emapalk ära lõppeb ja lasteaiakohta ei tule, siis sealt tuleb see lõhe väga suur sisse. Ja kuna perekonnad on tänapäeval väga nõrgad ja kui veel on üksikemaga tegemist, siis see toimetuleku risk on väga suur. See on nagu kõige suurem mure, kui emapalk lõppeb ja ema ei saa nagu tööle minna. Ee... ja tema toimetulek on väga keeruline.

Oluline on vaadata palgalõhet mitte ainult individuaalsete sissetulekute, vaid pere sissetulekute kontekstis. Üksikvanemaga pered, kus enamasti selleks vanemaks on ema, on palgalõhega seoses eriti haavatavas olukorras, eriti arvestades meie suhteliselt nõrku sotsiaalseid tugistruktuure (mitte ainult rahalisi toetusi, vaid ka näiteks söimekohtade kättesaadavust).

DM: Kes jõuliselt viljeleb stereotüüpsid, see takistab enda ümber... ümbritsevatel inimestel nagu elus edasi jõuda. Võib-olla need, kes raha rohkem pöörivad ja majakõrguste autodega sõidavad, nendel tõenäoliselt võivad esineda need (stereotüübid) sagedamini ja... ja vaimuinimestel võib-olla natuke vähem.

Siin on huvitav mõte stereotüüpide peamistest kandjatest ühiskonnas. Kes need on? Intervjueeritava arvates eelkõige materiaalsele väärtustele keskendunud inimesed, kelle puhul väliselt nähtav peegeldab sisemisi hinnanguid ja hoiakuid – nn kõva mees on see, kes sõidab suure autoga. Vaimuinimesed, kes on leidnud oma tee elus vaimsete väärtuste juhtimisel, tõenäoliselt isegi ei taju vajadust end kuidagi materiaalse kaudu (v.a nende looming) nähtavaks teha.

ÕN1: Võib-olla naised ei... ma ei oska nüüd öelda... üks see (ebavõrdne) kohtlemine tuleb ikka sealtmaalt, kus me anname selleks võimaluse. Et kui on kasvatatud tüdrukuid selles vaimus, et ta on ikkagi kodu jaoks, siis ta ei ole ambitsioonikas eriti. Kui ta on ambitsioonikas, siis tekib ee... paljudel see seisukoht, et oi, vaata, mis teeb! Üldse lapsi ei muretse, kodu paigas ei hoia, käib veel välismaal ka, et mis sellisest inimesest saab. Ja tegelikult ei

ole ta selleks loodud. Et võib-olla me ise ikkagi jah, ei lase nagu naistel tippjuhtideks saada – on üks moment. Ja teine asi, kui nad on tippjuht, siis eelarvamusega nagu suhtutakse sellesse.

Võrdõiguslikkus tekitab ebamugavustunnet nii meestes kui naistes, sest seda käsitletakse stereotüüpselt kui meeste ja naiste vastandamist, mitte mõlema soo valikute laiendamist. Intervjueeritavate arvamused varieeruvad märkimisväärselt, on nii probleemi eitamist, teema naeruvääristamist ja trivialiseerimist kui ka kriitilist suhtumist teema senistesse käsitlustesse.

DM: ...aga mulle jääb natuke arusaamatuks, et mis see võrdõiguslikkus siis on, kas mehed peaksid hakkama võitlema selle eest, et nad sünnitada ei saa või? Et noh kuidagi see vastupidine protsess käib nagu jube aktiivselt, et kõigile peavad olema nagu võrdsed võimalused, aga see ei ole alati nagu võrdsetel alustel. Et... mina nagu iseenesest nagu väga sellist teravat võitlust ei poolda.

ÕM: See soolise võrdõiguslikkuse küsimus on teatud seltskonnas mõnus lõõpimise teema, mis tekitab emotsioone ja kui ei leia midagi muud, siis sellel teemal saab ikka nalja teha. Et ma arvan, et sellist tõsiselt poolt- ja vastuargumente ei ole üldse käsitletud. Või kui on käsitletud, siis see ei ole jõudnud nagu... akadeemilised käsitlused ei ole jõudnud nagu avalikkuseni eriti.

Võrdõiguslikkus seondub vastajate jaoks ka kohtlemisega tööturul, kus inimese väärtus sõltub tema soost ja vanusest. Siin peegeldub viimase aja soouuringute interseksionaalsus (Talves 2011), kus uuritakse erinevate sotsiaalsete kategooriate ristumist (antud juhul sugu ja vanus, elukoht ja vanus). Kõige raskemas olukorras on keskeas naised. Kõige raskem on haridusele juurdepääs maapiirkondade lastel.

ÕJ1: Minu jaoks on võrdõiguslikkus õiglane kohtlemine tööturul. Kui näiteks pensionieelikud välja tõrjuti, kaalumata nende portfooliot. Esikohal pole sooline, vaid vanuseline võrdõiguslikkus. Sugu tuleb juurde. Üle keskea naiste kohtlemine on probleem, eriti kui on toimunud pensioniea tõus. Või meditsiini suhtumine naiste suhtes, kes on liiga vanaks elanud. Hambad on näiteks võrdõiguslikkuse küsimus, seotud väärikusega, kas jõutakse nende parandamine kinni maksta. Vanemas keskeas naised on kõige halvemas olukorras, sest mehed on ära surnud. Teine aspekt on regionaalne, majandusküsimus. Näiteks räägime koolide sulgemisest. Haridusele peab olema tagatud võrdne juurdepääs.

ÕJ2: (Võrdõiguslikkusest räägitakse palju) Seoses Euroopa Liiduga. Statistiliste tabelitega. Tuuakse esile protsendid ja tekib võrdluse moment. Võrdõiguslikkus sõltub, kes on võimu juures, millised on vaated ja ideoloogiad, kas võrdõiguslikkuse teema kõnetab neid. Mängus on ka valijaskond ja valimisplatvormid. Võrdõiguslikkus tähendab, et samasugustes oludes oleksid kõik võrdsed. ... (Argumendid võrdõiguslikkuse poolt ja vastu). Sõltub meestest ja naistest. Meestele võib see olla pseudoprobleem. Mehed toovad välja, et kui naised teeksid sama palju tööd, siis tõuseksid ka nemad ametiredeleil. Et naised on kodus ja ei saa panustada ametitöösse. Naiste poolelt nähakse asja teisiti. Osad ütlevad, et tahavad, et mees peaks peret ülal ja tema hoolitseks kodu eest. Teised on võitleva hoiakuga, et kõik peaks olema võrdne.

Siin kangastuvad ka naiste erinevad hoiakud ja ootused soorollidesse. Kas naised on valmis võrdsete võimaluste juures võtma ka võrdseid kohustusi, võrdset vastutust? Mitmed toetavad traditsioonilisi pererolle, samas on traditsioonilisi kahe vanemaga peresid jäänud järjest vähemaks.

Naised ja mehed tööturul

Kirjeldades ühiskonnas valitsevaid erinevaid ootusi meestele ja naistele käsitlesid mitmed intervjuueeritavad tööga seonduvaid teemasid. Alltoodud arvamustes väljendub selgelt kriitiline suhtumine tänaste soorollide piiravasse mõjusse meestele – töö peab eelkõige tulus olema, töö meeldivus mehele endale on teisejärguline. Traditsiooniline ootus mehele kui pere ülalpidajale on ühiskonnas tugev.

AN: *No eks see kahtepidi ilmselt. Et ühelt poolt, kui naiste poole pealt vaadata, siis naised kindlasti tajuvad, et neil on vähem võimalusi ja neile makstakse vähem sama töö eest ja ametikohtadele valimisel teatud vanuses eelistatakse mehi, näiteks nendel naistel, kes võivad lastega koju jääda, ja võib-olla ka stressi poole pealt, et öeldakse, et mehed on ju stressitaluvamad.... Aga meestel on jälle teistpidi, et see surve, et nemad peaksid justkui nagu niiöelda olema need, kes perekonda ülal peavad.*

DM: *See meeste vastutus ja see ootus, see, et ühiskond ootab, pered ootavad, nad ise ootavad. Et see viib nagu selleni, et nad teevad kõike muud, mis sisse toob, mitte seda, et teha seda tööd, mis meeldib.*

ÕM: *Kui me ütleme, et eesti rahvas on töökas näiteks, siis me mõtleme ka tegelikult seda, et mees käib tööl ja teenib raha. Aga kui vaatame, et Eestis on suur tööpuudus. Aga me usume ikka seda müüti ja võib-olla selle müüdi kaudu me oma identiteeti hoiame.*

AN: *No ma millegipärast arvan, et õpetajaameti puhul küll eelkõige palk, sest et see teine stereotüüp, et mees peabki peret ülal pidama... sellega me ju tõmbamegi niiöelda vaiba alt. Et ühelt poolt me tahame, et mehed oleks ka koolis, aga teisalt jälle vastupidi räägime, et mehed peavad pere ülal pidama ja õpetaja palgast pere ülalpidamiseks tõesti ei jätku. Paljud naisedki ju ütlevad, et nad ei saaks koolis töötada, kui ei oleks meest, kes neid ülal peab.*

Probleemina nähakse karjäärivõimaluste puudumist ametites, kus domineerivad naised. Kas võib olla, et kui haridussüsteem tööandjana suudaks oma personaliarenduspoliitikaid muuta, muutub haridus meestele atraktiivsemaks? Karta on, et see on võimalik vaid juhul kui sümboolsele võimule läbi kõlavama ametinimetuse lisandub vastavalt ameti vastutusrikkusele ka tasu.

ÕJ1: *On teatud kategooriad ameteid, kus karjäärivalikus pole tippspetsialiste tipp-palgaga, nagu näiteks meditsiiniõed ja õpetajad. Tippõpetajad, kellelt on ilmunud õpikud jne.- neil peaks olema professoriga võrdne palk. Kas meil pole mitte karjäärimudeliga loodud piir, miks mehed haridusse ei tule. Tipu äralõigatus on ilmne lasteaiakasvatajate puhul, neil pole isegi ametinimetusi.*

Kui meil oleks tipp-õpetaja mudel ja pikem karjääritrepp, see tooks mehi kooli rohke.

Meeste olemasolu tingib ameti prestiiži, naiste ametis olemine kahandab mehe mehelikkust. Naiste töö on mehele vääritu ja heidab varju.

AN: *Aga sellega kaasneb siis nagu teistmoodi prestiiž, et meesõpetajad ise kannavad seda imidžit ja kujundavad seda olukorda, et noored tahavad õppida õpetajaks. Aga kui meil on ajalooliselt see kuidagi ära lõigatud, et seal koolis ei ole meesõpetajaid, et kellelt noored võtaksid sellist eeskujut ja tahaksid õpetajaks saada, et pigem on siis tõesti selline stereotüüp, et on siis mees, kes võib-olla pole just siis mujal toime tulnud, et*

siis... et nii ta nagu kujuneb. Et ikkagi küsimus ei ole ainult palgas, vaid ikkagi selles stereotüübis või arusaamas, et milline see meesõpetaja on ja kas ma tahan temasugune olla.

AN: Loomulikult on need ajaloolised mudelid, tõenäoliselt selline.. no kui nüüd Skandinaaviaga võrrelda, ma arvan...et siis meil on see peab palju rohkem sees tänu sellele, et meil olidki need kommunistliku noore ideaalkujud ja muud sääraseid metafooreid. Et meil see arusaam, kuidas keegi peab käituma ja milline üks inimene peab olema, on palju jõulisemalt levinud kui võib-olla sellises demokraatlikus ühiskonnas. Ja ma arvan, et selles mõttes.... Eks me ikka praegu elame neid lastehaigusi endiselt veel üle, et ma küll ei julge öelda, et meil praegu need ootused kuidagi on maha võetud.

Samas ei suhtu mitte kõik intervjuueeritavad ametisse ja selle väärtusesse ühiskonnas seonduvalt sooga. Allpool seisukoht, millest ilmneb, et suuresti on see ühiskonnaliikmete enda korraldada (sõltumata nende soost), kuidas mingit ametit väärtustatakse, kuidas saavad professionaalses plaanis hakkama oma ametikohuseid täitvad inimesed, nii mehed kui naised.

AN: Mina pean tunnistama, et minu jaoks ei ole õpetaja maine madal. .. Et pigem mind häirisid ajakirjanduse sellised võimendatud sõnumid, et õpetaja maine on madal. Ja noh, ma ikkagi arvan, et selle maine kujundamise põhirõhk on õpetajal enesel... Eesti kontekstis tervikuna õpetajaskonnal. Et mida rohkem õpetajaskond ise räägib, kui madal maine neil on, siis seda madalamaks see läheb, sest et ega teised ühiskonna osapooled ju ei räägi, et õpetaja maine on madal... Et siis seal võib tõesti olla siis teatud kibestumus ja selline jõuetus...Eesti on valinud ju selle tee, et kool on autonoomne ja kooli kultuur ja kooli elukorraldus sõltub väga palju selle kooli juhtimisest... kooli juhtimise kompetents on madal.

DM: Ma tänaseks olen siis circa 18 aastat tippjuhina töötanud ja mul on igasuguseid meeskondasid olnud ja ise olen kuulunud igasugustesse meeskondadesse ja jube naljakas on olnud, aga minu nagu sellises juhtkonnas või meeskonnas on alati olnud pea pooled naised. Ja... ja nad on täpselt sama hinnatud või rohkemgi olnud. Ma hakkasin nagu mõtlema, et ma ei tunneta seda probleemi. Praegu koolis töötades, nii koolis kui juhatuses, noh mul on juhtkonnas nii mehed kui naised, kõik täidavad oma rollisid. Mul saavad naised rohkem palka kui paljud mehed.

Meessoost intervjuueeritavatel on teema osas irooniat. Kujunenud tööjaotust ja palka õigustatakse, meest ei huvita, miks üks valdkond saab vähem. See tundub loomulik, et valdkond seatakse prioriteediks, soo osa siin ei tajuta:

AM: No nii ja mis on nüüd su ettepanek? Ettepanek on see, et kooli karjääriteenuse õpetamisel tutvustataks tüdrukutele asfaldipanemist ka? Muidugi, kõik need asjad on nagunii hästi pika vinnaga. See on nagunii selline asi, mis kestab aastaid. Mingisugused tunded on hästi pikaaegsed. Aga ega ma ei tea ka, mida teha. Mina pigem püüaksin sellisel juhul usinatele, aga mitte liiga nutikatele tüdrukutele ütelda, et kuule, su piir tuleb ette, et ole hea, võta nüüd mingi töökoht – kus näha on, et sa võid küll ära lõpetada viisakal moel.

DM: Noh kui nüüd kool välja jätta ja vaadata laiemalt ühiskonda, mina nagu igasuguseid palgalõhesid ja ahvenaid ja haugisid mina nii teravalt ei näe, kui seda nüüd statistiliselt nagu välja tuuakse, kuna see tegelikult sõltub väga palju nagu valdkondadest.

Kui nagu hakata võtma tööstusharude või valdkondade kaupa, loomulikult tööstusest leiab rohkem mehi ja teenindustest leiab rohkem naisi. Ja see on ju normaalne, et seal ka need palgalõhed tekivad. On küll jah naiste

palk olnud natukene väiksem, aga see on tulnud sellest, et nad täidavad teisi ametikohti.

Et kui ma ei tea... sötetehases või terasepõletusahju juures on vähem naisi kui mehi ja palgad on erinevad, küllap see on siis mõistetav.

Meessoost tippametnik õigustab haritud meeste paremaid väljavaateid – need on loomuomaselt kahtlusteta tegijamad. Üleproduksioon on just naiste osas.

AM: Ja kui nüüd siit tehakse töökohtadele valik, siis on selge see, et need jäävad mängust välja ja muretsevad selle üle (tõmbab maha selle osa haritud naistest, keda on haritud meestest rohkem). Sellepärast et valik toimus kas siit või siit (näitab n-õ tipparukate meeste ja tipparukate naiste grupile joonisel). Võib-olla isegi siin tööandja ei eelistanud mehi või naisi. Neid naisi oli turul lihtsalt niipalju rohkem ja osad neist olid kehvad. Ja mehed nopitakse sisuliselt kõik üles, sellepärast et need mehed, kes siia sellesse kohta üldse tulid, olid lihtsalt tegijamad. Mul on selline hüpotees, mis sellest räägib, aga ega ma ei ole saanud seda kontrollida. Ehk siis mulle tundub lihtsalt, et kas tegemist ei ole mingis mõttes üleproduksiooniga kuskil, mis tekitab probleeme?

Naised ja mehed kodus ja perekonnas

Kahjuks ei kandu meie intervjuueeritavate poolt osalt väljendatud kriitilised hoiakud soostereotüüpidesse ning soolisesse ebavõrdsusse elu tegelikkusesse ühiskonnas. Laste nimel rabelevad peamiselt emad, isade vastutamatus on miski, millega on lepitud, millega võidelda näib lootusetu. Tugevalt tuleb esile puuduva isa diskursus.

ÕJ3: Ja kui see ema nüüd on jäänud üksinda, siis tal ei olegi muud võimalust, kui ta peab mitme koha peal rabama, et lihtsalt leib lauale saada, lapsele riided selga ja üür ära maksta. Selles mõttes tal ei olegi aega ega võimalust seda last kasvatada. Just nimelt seda väärtuslikku aega lapsega. Tal selleks ei jää aega.

ÕJ1: Miks Eestis jätavad nii paljud isad oma lapsed maha? See on kultuuriliselt kujunenud – kuidas on nii lihtne jätta lapsi maha? Kas on see nõukogude taak? Mehed jooksevad oma eluga kinni. Isa mudel peaks olema, et vanemad lähevad küll lahku, aga isa jääb. Moodne ühiskond võimaldab vabadust, ent see on postmodernistlik vabadus, mida on nii palju, et inimesed jooksevad kinni. Et las minust järgmine inimene lahendab minu probleemid.

Kasvatuse roll kandub kodust kooli, ent sealgi pole mehe mudelit. On huvitav, et naisõpetaja puhul ei oodata ema rolli täitmist, samas kui meesõpetaja peaks suutma olla mitte ainult hea õpetaja, vaid ka asendusisa. See on minu meelest põhjendamatult kõrge ootus, mis võib mõne potentsiaalse enesekriitilise meesõpetaja koolist eemale peletada.

ÕJ3: Kool paratamatult võtab (kodu rolli). Ja kui me võtamegi seda, et see peresuhe on niivõrd habras ja tavaliselt pered lagunevad ju siis, kui laps esimesse klassi läheb. See seitse aastat on see osa, kus on see kriitiline... Ja siis ongi, et ainuke täiskasvanud inimene, kellega lapsel rääkida on, kellel on aega teda kuulata, on õpetaja. Selles mõttes see kasvatuse raskuspunkt on väga paljude laste puhul just kooli läinud. Nüüd jällegi, selle meesõpetaja puhul- see on jällegi... selle isa rolli võtmine... aga kui ma praegu oma meesõpetajaid silma eest läbi võtan, et siis ikka väga üksikud on need, kes just nimelt seda isarolli võtavad. Enamus on ikka õpetajad.

ÕJ1: *Poiste võimalus olla edukas tööl, oma sotsiaalsetes võrgustikes, koduse pagasi tähtsus on siin suurem. Tüdrukud õpivad üksteiselt, naised õpivad rohkem, neil on naisteajakirjad.*

Ühiskonna heterogeensuse diskursus

21. sajandi postmodernistlik ühiskond esitab väljakutseid kõigile oma liikmetele. Traditsioonid ja traditsioonidel põhinevad arusaamad ja hoiakud on murenemas, osalt tingituna välisest survest (nt soolisuse võrdõiguslikkuse nõue Euroopa Liidust), osalt ühiskonna majanduslikust või sotsiaalsest paratamatusest (nt vajadus kahe palga järele, et toita peret või üksikvanema vastutus oma laste ees). Õppejõud ja haritlane tajub muutuste haprust, majanduse diktaati, soolisuse heterogeensust.

ÕJ1: *Elame keerulises majanduslikus paradigmas. Need siin on mu aimdused, ise ma ekspert ei ole. Vanasti oli valitsus, poliitiline võim. Praegu on võim suurkorporatsioonide käes. Me ei tea, millised võimusuhted kuskil on. Hakkame teadlikumaks saama, kui suurt osa määravad elus organisatsioonid ja töölepingud. Ei saa siin ilma küsitlusteta tendentse välja tuua. Olen postmodernistlikul seisukohal, see kõik on äärmiselt heterogeenne, sõltub kohordist, kes ja kus on õppinud. Erinevatel ühiskonnagrupidel on väga erinevad ootused.*

Naiste kõrgemat haridustaset võrreldes meestega nähakse probleemseks, kuid lahendusi on väga raske pakkuda. Ühelt poolt väljendub selles arusaamas igatsus traditsiooniliste soorollide järele – need tegid elu justkui lihtsamaks. Samas tahaksin siinkohal küsida – lihtsamaks kelle jaoks? Kas kõik need naised, kes traditsioonilistest soorollidest tulenevalt hariduse omandamise või töötamise kõrvalt täiskohaga kodu ja laste eest hoolitsesid, olid oma eluvalikutega rahul? Tänu ühiskonnas toimunud arengutele on naiste haridus- ja tööalased valikuvõimalused laienenud. Paratamatult on see kaasa toonud segadust nii naiste enda jaoks, kui ka meeste jaoks, kes on pidanud oma arusaama soorollidest korrigeerima. Segadus on paratamatu, sest iga vabadus eeldab mõtestatud sisu ning selle kujundamine on suur väljakutse kogu ühiskonnale ja igale üksikisikule.

ÕJ3: *Ma olen selle üle palju mõelnud (naiste kõrgem haridustase võrreldes meestega), aga ei, mul ei ole ühtegi lahendust. ... Ma ei tahaks mingil juhul olla praegu 30-aastane naine. Ma arvan, et minu nooruses oli ... et meil oli see oma lihtne mudel, mis toimis. Kui tulid ülikooli, tulid pedasse, võtsin TPlst mehe ja said oma lapsed ja vat see oli see mudel ja kõik oli väga palju lihtsam ja selgem.*

DM: *mina isiklikult näen probleemidena natukene seda soorollide hägustumist, et sellised traditsioonilised ühiskonna ja perekonna mudelid ei kipu enam toimima nii, nagu nad on läbi aegade nagu toimunud ja see mind natukene teeb nagu murelikuks. ... Et naised ei saa täita enam neid rolle, mida nad on justkui nagu täitnud, ehk rohkem on olnud koduga seotud. Et millegi pärast peavad naised tegema väga palju karjääri, lükkavad pere loomist edasi, lükkavad sünnitamist edasi, noh sellega kaasnevad omakorda probleemid.*

ÕJ1: *Kõige rohkem muutusi on ühiskonna moderniseerumises ja postmodernismis. Ühiskonna tavad muutuvad ja hübriidiseeruvad, rollide piirid hägustuvad. ... Tänapäeval on kõigil keerulisem elada. See ilmutab end väikestes asjades, näiteks uksest ees sisse laskmises, see on määramata ala. Ei teata enam piire. Mees peab raha tooma, ütlevad ühed, teised – igaüks võib jääda tööta. ... Tänapäeval on see teema ülal seepärast, et enesestmõistetavusi soorollide puhul on järjest vähem. ... Moodne ühiskond võimaldab vabadust, ent see on*

postmodernistlik vabadus, mida on nii palju, et inimesed jooksevad kinni. Et las minust järgmine inimene lahendab minu probleemid.

ÕN2: Noh võib-olla, et mehed peaks olema sellised tugevad ja justnimelt raha teenima ja peret ülal pidama ja võib-olla naine peakski olema see koduhoidja pool ja, peaks süüa tegema, lapsi kasvatama. Aga tänapäeval võib-olla see ei pea päris nii enam olema. Kuigi samas on ka see, et kohati minnakse ka liiale. Et oluline on see, et naine saaks ka naine olla. Noh ta peaks iseennast nagu naisena väärtustama. Mitte mängima mingit lolli blondiini ma arvan, aga... aga noh, ma ikkagi arvan, et see on oluline, et naine tunneks ennast naisena.

Soorollid ei ole muutunud mitte ainult ühiskonnas, vaid ka perekonnas – esile on mitmeid kordi toodud meeste vastutamatus. Meeste vastutamatus on naiste olukorda halvendanud, ühiskond ei toeta sellevõrra naisi rohkem. Viimastel aastatel on üha suurenenud üksikemadega perede arv, paljud taolised pered elavad vaesuses, sest riik pole suutnud piisavalt survestada isasid oma lapsi materiaalselt toetama. Lisaks materiaalsele probleemidele on probleemiks ka väärtushinnangud ja hoiakud, mida võtab poiss kaasa peremudelist, kus on ainult ema. Nagu eespool kirjeldatud, oodatakse seetõttu, et kool suudaks pakkuda poistele mehe mudelit. Usun, et sama oluline on küsida, kuidas mõjub selline üksikvanemaga peremudel tüdrukutele. Ka nemad omandavad oma hoiakud ja käitumismustrid kodust. Milliseks kujunevad nende ootused poistele-meestele?

ÕJ3: Kui me võtame seda, kui vähe lapsi meil sünnib praegu peredes ja miks meil abielude arv on väike, on just nimelt sellepärast, et mehed ei võta vastutust, et see on naise jaoks alandav, kui temaga luuakse suhe ja ei olda valmis seda seadustama. ...Vaadake, mehed meil tänapäeval Eestis eriti ei võta vastutust. Mees võtab vastutuse, annab vastutuse.

ÕM: Midagi on ühiskonnas juhtunud, et pered on nii nõrgad. Ja mehed ei vastuta oma tegude eest ja ei taha oma pere eest hoolitseda. See on väga nagu kurb areng minu meelest ja see on nagu naiste olukorda mingis mõttes halvendanud, võrreldes isegi selle keskaegse situatsiooniga.

ÕN2: võib-olla just vanemal põlvkonnal on natukene raskem mõista, et ka mehed võivad kodutöid teha ja niukseid igapäevaseid asju kaasa aidata.

DM: Et kui nüüd vaadata poissi ja tüdrukut mingisuguse sama probleemi kontekstis, võib-olla on siin põhjus selles, et valdaval juhul katkiste perede juures tüdrukud jäävad elama emaga. Ja ja nad omandavad siis mingisugused hoiakud seoses selle... kas siis vastassugupoole suhtes tervikuna või siis mingisugustel juhtudel...

Väline surve on siiski mõningal määral muutnud suhtumist naise rolli ühiskonnas. Lisaks emaks ja naiseks olemisele ilmneb alljärgnevas intervjuukatkes arusaam sooliselt tasakaalustatud riigijuhtimise vajalikkusest.

ÕJ3: Nüüd aga mulle väga meeldib see soomlaste valitsuse moodustamine. Vat seal see kvootide järgimine... selles osas ma olen küll väga nõus. Ma arvan seda, et meie valitsuses on praegu liiga vähe naisi. Ja see võiks nüüd küll kvootidega olla, sellepärast et ma usun, et tehtaks väga palju arukamaid ja vastutustundlikumaid otsuseid, kui naised oleksid valitsuses. Seda ma usun täiesti kindlalt. Ma arvan, et üldjuhul naised on vähem korrumppeerunud kui mehed.

Nihked aja vaimus on tuntavad, nii kodu, kooli kui ühiskonna tasandil. Traditsioonilised soorollid on muutumas, samas on segadus, mis tuleb nende asemel. Taoline segadus tekitab väga erinevaid ootusi ja hoiakuid naiste ja meeste, tüdrukute ja poiste käitumise suhtes – seda nii suhetes teiste inimestega kui ka suhtumises iseendasse. Postmodernses vabaduses ei jagune vastutus sugude vahel võrdselt: naiste rollide piirid on laienenud, samas kui meeste omad on jäänud suhteliselt traditsiooniliseks. See kahjustab nii mehi (kes ei saa aru nendele ühiskonna ja naiste poolt esitatavatest ootustest või ei suuda/ei oska nendele ootustele reageerida) kui naisi (kes emarolli vastutusest tulenevalt on ülekoormatud kõigis oma rollides).

Kasutatud kirjandus

Beck, U. 2005. Riskiühiskond. Teel uue modernsuse poole. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Brannon, R., David, D. (eds.). 1976. The Forty-Nine Per Cent Majority. Lexington, MA: Addison-Wesley.

Eesti Statistikaamet. www.stat.ee

Hymowitz, K.S. 2011. Manning up: How the Rise of Women Has Turned Men into Boys. Basic Books.

Järviluoma, H., Moisala, P., Vilkkö, A. 2003. Gender and Qualitative Methods. London etc: SAGE Publications.

Kimmel, M. 2010. Boys and School: A Background Paper on the „Boy Crisis“. Stockholm: Swedish Government Official Reports.

Paechter, C. 2001. Using poststructuralist ideas in gender theory and research. – Investigating gender: contemporary perspectives in education. B. Francis, C. Skelton (eds.). Buckingham: Open University Press.

Pilvre, B. 2011. Meedia ja sugu. – Sissejuhatus soouuringutesse. R. Marling (toim.). Tartu Ülikooli Kirjastus.

Pinker, S. 2010. Sugude paradoks. Miks on poisid teistsugused kui tüdrukud. Pegasus.

Sooline palgalõhe Eestis. Sotsiaalministeeriumi toimetised. 2/2011.

Talves, K. 2011. Soosotsioloogia. – Sissejuhatus soouuringutesse. R. Marling (toim.). Tartu Ülikooli Kirjastus.

POISTE JA TÜDRUKUTE PEAB-PEDAGOOGIKA

Tiiu Kuurme, Gertrud Kasemaa, Elo-Maria Roots

Haridustegelaste arvamustest soo ja hariduse teemal kujunes mitu diskursust: poiste ja tüdrukute erinevused (bioloogilised erinevused, erinev võimekus teatud ainetes); soolistunud ootused ja soost lähtuv kohtlemine; poiste ja tüdrukute eraldi õpetamine; soorollid õppeainetes; võrdõiguslikkus koolis; sooline vägivald; mees- ja naisõpetajate erinevused; koolist väljalangevus ja kooli/hariduse feminiseerumine ning võrdõiguslikkus kui probleem. Samuti võiks eraldi diskursusena välja tuua arutlused selle üle, kuidas saavutada muutusi traditsioonilistes arusaamades soorollidest ja nendel põhinevatest ootustest käitumisele. Intervjuudes kordub mõte, et nähtamatud piirid on kummalegi sugupoolele tuntavalt erinevad. Kooli formaliseerituse ja toodangumodeli kihtide alt tõuseb kõnelustes jõuliselt esile arusaam, et õpetaja on siiski kasvataja, antud juhul siis meheline ja naiseline elumudelite esindaja ning nende pinnal toimija. Õpetajaid takistavad nende eneste ametistereotüübid ja identiteediprobleemid, tihti ei oskagi nad sooprobleemidega kohtuda, olles jõuetud ühiskonna alateadlike käitumismustrite ees. Õieti tuleks alustada fundamentaalsetest muutustest ehk kooli enese kontseptsioon tuleks ringi mõelda. Olulised üldnimelikud suutmised jäävad koolis aineõpetuse ees tahaplaanile ning õppimata.

Kool on õppimise koht kõige laiemas mõttes, sest ühiskond presenteerib siin oma väärtusi. Koolis õpitakse elamist ja elamise kaudu – läbi suhtlemise ja suhtumiste, võimaluste, mõjude ja positsioneerumiste.

Selles artiklis seatakse eesmärgiks kirjeldada, kuidas tajuvad intervjuueeritud haridustegelased kooliprobleemide soolist aspekti. Mida märgatakse ja kuidas tõlgendatakse poiste ja tüdrukute, mees- ja naisõpetajate positsioone ning käitumist kooli igapäevapraktikates ning võrreldakse seda rahvusvahelises kirjanduses esitatuga. Analüüs toetub feministlikus haridusdiskursuses tihti kasutatud Foucault`st lähtuvatele käsitlustele võimust ja normaliseerivatest praktikatest.

Kool huvitab ühiskonda tulevikuga seoses. Kooli tulevikudimensioon võimendab soovi hoida siin toimuv kontrolli all. Nii kannab kool eneses heakskiidetud visiooni inimesest nagu teda näha tahetakse ja ühiskonnast nagu ta on. Sest seotuna ühiskondlike võimuhierarhiatega ollakse koolis pigem huvitatud selle hierarhia taastootmisest kui julgetest muutustest. Kooli osaks on ära hoida ettearvamatusi. Siit kasvabki välja üks kooli suurimaid paradokse: olles mõeldud institutsiooniks tuleviku jaoks, õpitakse ja elatakse tegelikult mineviku struktuurides (Kuurme 2008). Üheks neist on ka traditsioonilised soostereotüübid, ehkki ametlikult esitleb kool end sooneutraalsena. Koolis nõutav kord, õpilase suhe õpetajaga ja klassitunni struktuur erinevad Tootsi aegadest üllatavalt vähe, kui just pole tegu reformpedagoogilisele mõtteviisile orienteerunud koolidega. Koolis „antav“ haridus meenutab tihti

teadmiste konserve, millele olenevalt riigikorrast on maitseks lisatud hetkeideoloogiaid. Võim, vabadus ja aktiivsusevõimalused on olnud igipõlised probleemid kooliga seoses. Kõigi nende tõsiasjadega suhestuvad poisid ja tüdrukud erinevalt.

Kool ja normaliseerivad praktikad

Peter Senge kirjutab oma raamatus „Õppiv kool“ inimesest koolis nii: Masina-ajastu mõtteviisi tulemus oli selline kool, mis seisis eraldi igapäevasest elust. Seda juhiti autoritaarselt, see oli ennekõike orienteeritud standardsele toodangule ja samale töömahule, mida eeldati industriaalajastul suvalisel töökohal. Õpilased on passiivsed objektid, keda vormib hariduse saamise protsess. Looduses esinev mitmekesisus allutatakse ühtsetele nõuetele. Prioriteediks on kontroll kui süsteemi keskpunkt (Senge 2008). Tema hääl ühtib teiste arvukate koolikriitikutega. Kui seda pilti vaadata soostereotüüpide kontekstis, siis poistega seonduvad need nõuded mõneti teisiti kui tüdrukutega.

Kooli kui distsipliiniruumi ja võimusuhte taastootmise instantsi on kirjeldanud arvukad Foucault` filosoofia järgijad. Kool kvalifitseeritakse nende analüüsidest sunniasutuseks, milles distsipliinitehnikate abil vormitakse erinevaid indiviide ettenähtud normidele sobivaks. Foucault` filosoofia on tugevalt mõjutanud ka feministlikku filosoofiat, kus on kõneks kummagi sugupoole erinevad positsioonid, võim ja võimalused.

Foucault` võimufilosoofia mõistestikust pärinevad normaliseerivad praktikad ja diskursiivne võim. Moodsa aja individuaalsus ei põhine niivõrd inimeste autentsetel kogemustel iseenesest, vaid pigem normaliseerival võimul. Võimu vorme, kus inimkeha objektiveeritakse kasutoovaks masinaks, on Foucault nimetanud biopoliitikaks. Biopoliitika pürgib eluprotsesside hindamisele, kindlustamisele ja valitsemisele. Inimeste objektiveerimise vormid moodustuvad diskursustes – millist inimest tahetakse. Modernismiga kaasnenud nn inimlikkuse mudelid, mis sündinud lootusest muuta maailm paremaks, on vastu ootusi kujunenud võimu tööriistaks. Nad määravad norme, millega inimeste elu suunatakse. Need mudelid siirduvad mittediskursiivsetesse praktikatesse, kus normist erinevat indiviid niiöelda normaliseeritakse sobivaks soovitud inimese (õpilase) kuvandile ja kohanematuid karistatakse. Normaliseerivates praktikates võrreldakse inimesi, eristatakse neid ja otsustatakse nende koha üle normaalsuse teljel. Kui võimusuhted on kujunenud rutiiniks, saavad nad suhteliselt sõltumatuks sellest, kes on osapooled ja kuhu nad pürgivad. Ei peagi küsima, kes kasutab võimu ja mis on tal mõttes, vaid tuleb uurida praktikasse kinnistunud viise toimida (vt. Alhanen 2007, Paechter 2007).

Ajalooliselt kummagi sugupoolega kaasnenud stereotüüpidel on kasvatuses märkimisväärne osa. Stereotüüpide sidumine bioloogilise paratamatusega teeb nad eriti mõjuvõimsaks, kuivõrd hämardab nende toimet ja päritolu. Isegi kui sõnades kuulutatakse sugupooled võrdseks, on neil mudelitel vaikne mõjujõud mittediskursiivsetes argipraktikates, mis asjaosaliste poolt teadvustamatuna suunavad käitumist. Teeme nii, nagu on alati olnud ehk ühiskondlikult „loomulik“ saab loodusseaduse jõu.

Soosuhete kujunemisel osutub eriti ilmekaks viis, mida Foucault` nimetab panoptikumiks. Panoptikum iseeneses kuulub vangla-arhitektuuri valda. Valvatud kehade keskel on vaatlustorn, mis on pimendatud, ent vangid on valgustatud ja nad ei tea, millal neid vaadeldakse. Modernismi edenedes ja võimu laienedes pole enam vaja valvurit, vaid valvurina toimivad asjaosalised ise, kes on enesesse internaliseerinud normi, kuidas peab. Panoptikum on distsiplineeriv aparaat, sealt antavate hinnangute alusel tuleb omandada normaalne viis olemiseks. Sugupoolestunud võim sisaldab vastavalt kogukondade arusaamadele norme, kuidas tuleb olla, riietuda, kõnelda, kõndida, et olla aktsepteeritud (Alhanen 2007, Paechter 2007).

Kelle poolel on kool?

Oleks ennatlik arvata, et ausas erapooletuses inimese, laste ja hariduse poolel. Koolikriitika rüpes edenes läinud sajandi viimasel veerandil kooli vaatlus ka läbi erinevate sugupoolte tegelikkuse. Võimusuhte taastootmine kui kooli harjumuspärane ülesanne avas end nüüd uue vaatenurga alt, nimelt läbi võimu ürgse allika, tugevama ja nõrgema sugupoolega seotud peab-mudelite nähtavaks toomise, mis kindlustab ühtedele domineeriva asendi. Jutud kooli sugupooleneutraalsusest ja võrdsusest aitasid seda kooli sotsialiseerivat ülesannet hämardada. Võim sisaldub struktuuris eneses, ehkki seda teostavad inimesed.

Carrie Paechter kirjutab: võim on alati sooline, kuna teadmine on sooline. Lapsed valmistuvad eluks, kus maskuliinsus on rohkem väärtustatud. See nõuab ka koolis elukorraldust, mis säilitaks maskuliinsuse. 3-7 aasta vanuselt arendavad lapsed eneses esmase mõistmise soolisusest. Lapse koolimineku tähendab minekut ühiskondlikule näitelavale. Sellega kaasnevad uued viisid enesest mõelda. Koolis tuleb õppida konformsust kooli määratud viisil. Kool on koht, kus konstrueeritakse idee normaalsest lapsest. Kooli argipäev sisaldab spetsiaalset võimu ja teadmise suhet, millega viidatakse, millised peavad tüdrukud ja poisid olema, et olla edukad, ja kuidas nad peavad õppima. Sellest oleneb, kuidas neid hakatakse kohtlema ja kuidas nad käituvad klassis. Laste kehad on reguleeritud ja kontrollitud tihti sooliselt määratletud viisil (Paechter 2007). Idee normaalsest lapsest on mõistagi sooline ja esitatud koolile ühiskondliku tellimusena.

Feminismi diskursuse lainel sündisid läinud sajandi 70. aastail uurimused, kus kirjeldati kummagi soo elutegelikkust ja väljavaateid haridusinstituutsioonides. See tõi esile mõlema erinevad tegelikkused. Esmaste uuringute keskpunktis oli tüdrukute asend, nende raskused kujuneda terve minakontseptsiooni ja eneseväärikusega täiskasvanuks. Tollased publikatsioonid näitasid ridamisi viise, kuidas diskrimineeritakse tüdrukuid. 90. aastail aga fookus muutus, kuivõrd ulatuslikuks probleemiks sai poiste vähene kooliedu ja koolist väljalangevus, mis leidis lausa riiklikku tähelepanu. Nüüd vajatakse poiste alasoorituste põhjuste mõistmist samasugusel viisil, millega varem aitasime tüdrukuid (Holm 2010, Skelton 2001, Wiens 2006). Kas oli midagi muutunud soolisuse konstruktsioonis? Kas tõsis sellega tüdrukute eneseväärtustamine, kui poisid koolist välja hakkasid langema? Pigem võib oletada, et senised sooline suhtumine pole oluliselt muutunud, ent ühiskonna edasi arenedes on nende mõju nüüd tabanud poisse.

Feministlikes uuringutes, mis olid keskendunud soo konstrueerimisele sotsialisatsiooniprotsessides, keskendus huvi tüdrukute kogemustele. Sugu mõisteti kui protsessi ja vaadeldi, kuidas poisid-tüdrukud loovad oma sotsiaalset identiteeti kui vastandumist teisele soole. Erinevates feminismi suundades jagatakse vaadet, et koolid on maskuliinsuse agendid ja et nad asetavad mehelikkuse üle naiselikkuse. Meeste õiguse kaitsjatel on vastupidine seisukoht – koolid on feminiinsuse agendid (Skelton 2001). Selgub, hästi ei tunne end sedalaadi elukorralduses ei poisid ega tüdrukud.

Haridusega seotud inimeste arusaamadest diskursuseanalüüsi vaatenurgast

Hariduse avalikke soodiskursusi on tekitanud enamasti mingi silmaga nähtav probleem, kas siis tüdrukute allaheitlikkus, poiste suur väljalangevus või meesõpetajate kadumine koolist. Mingi aja möödudes harjutakse, et kool ongi peamiselt naiste asi ja kujuneb veendumus, et kool sobib naistele paremini. Miks on see nii – arutelud selle ümber on jäänud seni kitsasse teadlasteringi. Läbi Eesti iseseisvusaja kestnud diskursus õpetajate alamastusest on alles viimasel ajal suunanud avalikkuse tähelepanu tõsiasjale, et naiste tööd ongi vähem tasustatud naise vähesema väärtustamise tõttu. Ja et kooli jäigal raamistikul on feminiseerumisprotsessides oma osa ning kooli sobimatus just poistele ei

pruugi olla seotud pelgalt bioloogiaga. Soolist „normaalsust“ nähakse paraku kui looduseadust, mitte kui probleemi. Uutes tekkivates diskursustes otsitakse toimuvale seletusi, need võivad käivitada uuringuid ning omakorda mõjutada diskursuste suunda. Nii käsitame meiegi süvaintervjuusid kümne eesti haridustegelasega kui erinevate soolisuse diskursuste esitlust ja püüame analüüsi abil esile tuua siin esitatud arusaamade seotuse meie igapäevase koolieluga.

Allpool esitatud ja intervjuudest esile tõusnud teemad on meie ammune tuttav kõneluste aine, tegelikkus ise tingib nende meelespidamist jätkuvalt. Nii kujunesid omaette diskursusteks 1) poiste ja tüdrukute erinevused, 2) soolistunud ootused ja soost lähtuv kohtlemine, 3) poiste ja tüdrukute eraldi õpetamine, 4) soorollid õppeainetes, 5) võrdõiguslikkus koolis, 6) sooline vägivald, 7) mees- ja naisõpetajate erinevused, 8) koolist väljalangevus ja haridussüsteemi feminiseerumine, 9) võrdõiguslikkus kui probleem, 10) kuidas saavutada muutusi teadvuses.

Diskursus poiste ja tüdrukute erinevustest

See diskursus seondub sugupoolte omavahelise mõistmise, suhtlemise ja suhtumistega läbi kultuuri prisma. Kas need teise iseärasused, millega tuleb kohaneda, on paratamatus? Siin segunevad nii olemus- kui olemisküsimused. Olemusküsimustes püütakse lahti seletada Loodust ehk antust, mille vastu keegi ei saa. Poisid ongi niisugused, kõlab koolile mõeldes siiski sagedamini kui et tüdrukud ongi niisugused. Poiste loomuse avaldumisele annab bioloogia justkui tugevama õigustuse. On paratamatus, et olemus kirjutab ette olemise. Ent kas ei tingi harjumuspärane olemine ka oletusi olemuse kui antuse kohta?

Bioloogilistest erinevustest on rohkesti uuritud eri sugupoolte hormonaalset koosseisu (Hines 2008), ja anatoomilis-füsioloogilisi erisusi. On tuvastatud 100 erinevust meeste-naiste aju vahel. Näiteks on tüdrukute kuulmine sensitiivsem ehk siis peavad poisid arusaamise nimel rohkem pingutama. Aju-uuringutes on selgunud, et kõne, mõistmisvõime, verbaalne mälu ja teised keelelised funktsioonid küpsevad tüdrukutel varem. Teadlased usuvad, et see lubab tüdrukutel täita keelel põhinevaid ülesandeid kergemini, poistel on raskem kuulnud mällu sisestada (Wiens 2006). Meesoost katseisikuil on paremad tulemused ruumilises ja matemaatilises mõtlemises, naistel läheb paremini taju kiirust ja verbaalset ladusust mõõtvates ülesannetes (idem). Õpetajatele pole see teadmata.

Samas rõhutavad teadlased (Hines 2008, Wiens 2006), et üldises intelligentsuses soolisi erinevusi ei ole. Erinevused ei ole seotud kellegi ülimumuslikkuse või alaväärsusega.

Et seletada, miks mehed ja naised käituvad erineval viisil, on feministlikud uurijad toetunud sotsialisatsiooniteooriatele, vaadeldes kuidas sotsiaalsed institutsioonid reprodutseerivad norme mõlema käitumise jaoks (Francis 2001).

...

Meie küsitletute kõnelustes leiame arusaamu ja teadmisi bioloogilistest erinevustest ja teisalt, et on olemas poiste ja tüdrukute ained ning erinevus võimekuses. Kuigi see ei pruugi olla lõplik tõde. Sest just traditsioonilistel naiste aladel tegutsevatest meestest saavad tipud.

ÕN2: Teatud vanuses võib-olla poisid ja tüdrukud, kui nad on ühevanused, siis nende areng on niivõrd erinev ja siis nõuda päris samu asju on lihtsalt keeruline. Et poisid nagu küpsevad hiljem ja võib-olla vahel on kauem nagu lapsed.

AN: ... et see tuleb juba õpetajate suhtumiste kaudu, et eeldatakse, et reaalsed on poiste ained ja humanitaarained tüdrukute ained.

ÖN2: *Kindlasti on koolides ka ikka puhtalt poiste alad ja tüdrukute alad. Et see võtab ilmselt kõik aega, et poisid läheksid ma ei tea, õblemist õppima vä? Aga samas jällegi need mehed, kes on tipud selle ala peal, on paljudest naistest... võibolla ongi sellepärast üle, et vaadatakse, et oh mees ja teeb seda.*

Need väited seab kahtluse alla õppejõud ja teadlane:

ÖJ2: *Mõlemad suudavad kõike, sõltub võimetest.*

Tüdrukute ja poiste erinevas käitumises, olemises ja hoiakutes on meie intervjueeritavad veendunud ja seda rohkesti kogenud. Tüdrukutele omistatakse leplikust, rohkemat stereotüüpsust ja poistest erinevaid just kohanemisele suunatud strateegiaid.

ÖJ3 *on olnud aastaid õpetaja ning õpetanud poiste ja tüdrukute eraldi klassides:*

ÖJ3: *Poistel puuduvad positiivsed strateegiad igavusega toimetulekuks. Tüdrukutel on need olemas. Meie ei sega kedagi ja selle tõttu me jätamegi sellise mulje, et meile võib igasuguseid loenguid-asju ja kõike teha. Aga poisid - kui nad saavad aru, et see ei paku, siis nad ei tee seda lihtsalt.*

Tüdrukud niisiis ei otsi asjade loogilist seletust, sest lepivad kõigega ja on vähenõudlikud, seevastu poisid teevad seda, mis on nende jaoks mõtestatud. Teisalt ei suuda ega soovi nad koolis ennast olukordadele kohaneda ja neis mõtet leida. Ent võimustruktuurides nagu sõjavägi küll. Miks?

V3: *Poistele ei saa samamoodi asju seletada kui tüdrukutele, sest poiste hulgas on väga palju praktilise intelligentsusega inimesi. Tüdrukud võivad lahendada päheõpitud valemi järgi mingisuguseid tühje reegleid. Ja vat siis, kui ta lahendab ära ülesande ja saab koolistaadioni pikkuseks 400 kilomeetrit - siis ta on täiesti rahul.*

Seletus lähtub kummagi erinevast loomusest. Poistele omistatakse liikuvust ja rohkem tervet mõistust, tüdrukud oma leplikuses on nõus tegelema ka mõttetustega:

DN: *Poisid on ju liikuvad. Kui on spordiga tegemist, siis poistele meeldib teha. Tüdrukud aeg-ajalt hakkavad šlikerdama, nad ei viitsi ja nad ei taha ja nii edasi... Aga tüdrukutele... meie tüdrukud armastavad küpsetada. Meil on lausa küpsetamispäevad koolis.*

Tüdrukutel on rohkem siukene jutustamine. Ehk kogunevad punti ja siis vahetunni ajal räägivad. Aga poisid liiguvad.

Enamus intervjueeritavaid märkisid, et tüdrukud õpivad kõik korrektselt ära, on korralikumad ja seegi on peaaegu loodusseadus. Ning on küllalt tavaline, et kooli hea õppimine ja nõuete täitmine ei kindlusta paremat elu. Hästi ära õppimine otsekui vastanduks vabadusele ja loovusele ega pälvigi elus edu. Salamisi – nende kõnepruuki jälgides – väärtustavad ka intervjueeritavad vabadust ja loovust korralikkusest enam. Koolioskused ei taga eluoskusi. Seda tunnistatakse, ent ei nähta probleemi, et miks me – rääkijad ise kaasa arvatud – siis õpetame ja hindame koolis asju, mis elus edu ei taga.

DM: *Et miks need tüdrukud siis õpivad korrektsemalt ära? Et see on kuidagi loodusega kaasa tulnud. Mehed on loovamad, vabamad, võib-olla ei pea seda nii tähtsaks.*

DM: *Poistele võib-olla antakse natukene rohkem andeks. Samaväärse hindamise juures ma arvan, et tüdrukud saavad paremaid hindeid sellepärast, et tüdrukud õpivad korralikumalt ära. Et ma julgen arvata, et... õpetajad on ka poiste puhul väärtustanud rohkem seda leidlikust ja ja... sellist analüütilist taju ja probleemikäsitlust. Tihtipeale tüdrukute puhul lihtsalt hinnatakse seda korrektset ärategemist ja selgeks õppimist.*

Teisisõnu, tüdrukuid võidakse ka orienteerida mitte olema leidlik ja probleeme lahendama:

DN: *Aga me teame ju ka, et on hästi õppivaid, kes koolis õpivad hästi, aga kui nad ellu lähevad, siis nad jäävad tagasihoidlikuks.*

Tüdrukud on alalhoidlikud, poisid ettevõtlikud, domineerimisvajadusega ja aktiivsed, ent haavatavamad ning tundlikumad. Viimast väidavad nii mees- kui naisõpetaja. Tüdrukuid peetakse sitkemateks, nemad tulevad olukordadest välja. Nii õigustatakse vaikselt poiste suuremale haavatavusele rõhudes neile pühendatud suuremat tähelepanu:

ÕM: *Poisid elavad kaotust alati palju rängemalt läbi. Ja ütleme siis naistel ja tüdrukutel on... ma ei tea, kuidas seda seletada, aga kuidagi neid tagasilööke elavad paremini üle. Poisid võtavad rohkem sõna. Ja tüdrukud on ettevaatlikumad, võtavad siis sõna, kui on klassi üldine arvamus teada.*

ÕN1: *Keegi psühholoogidest ütles, et kui maha suruda või painutada tüdrukut või poissi, siis tüdrukud on nagu visamad. Painduvad ja tulevad jälle tagasi, aga poisid murduvad. Et nad ikkagi on hellemad just selles mõttes, et nad oma emotsioone ja asju ei ela välja.*

Samas on märgatud muutusi kooli soolises majapidamises ning kõik ei jaga automaatselt seisukohta, et tüdrukud üksnes tuubivad:

ÕN1: *On liikunud ka see kumu, et tüdruk on rohkem tuupur. Mina seda ka ei ütleks, sellepärast, et ma olen näinud väga teraseid ja andekaid tüdrukuid, kes arutlevad.*

ÕM: *Samas on mõned niuksed mõjukad tüdrukud, kelle sõna maksab, keda kuulatakse.*

ÕN1: *Oodatakse, et füüsika... reaalaineid nagu poisid peaksid teadma rohkem ja tundub ootamatu, kus see tüdruk seda nii hästi siis teab?*

...

Erialakirjanduses esindatud vastavad rahvusvahelised teadusuurimused on täheldanud kõigi nende seisukohtade olemasolu ka laiemalt. On rohkesti uuritud ja kirjutatud, et poisid domineerivad koolis, okupeerivad enamuse füüsilisest ja verbaalsest ruumist klassis, saavad rohkem tähelepanu ja on rohkem seotud anti-kooliliku kultuuriga. Tüdrukud on rohkem nähtamatutel positsioonidel ning konformsed kooli eetosega (Holm 2010).

Soo sotsiaalse konstrueerimise vaatenurga pooldajad leiavad, et sugupoolte positsioonid ühiskonnas heiastuvad ka poiste ja tüdrukute käitumise erinevustes, mida õpetajad (ekslikult) kummagi olemusega seotuks peavad. Maskuliinsuste ja feminiinsuste performatsioon on sügavalt seotud identiteedi konstrueerimisega (Paechter 2007).

Tüdrukutele suunatud ootused tingivad, et nad ei saa olla liikuvad ja häälekad ja siis peetaksegi neid olemuslikult sellisteks. Poiste võistluslik ja lammutav käitumine on ühiskondlikult aktsepteeritum kui nende reeglitele allumine (Gordon 2006, Holm 2010).

Tüdrukute kõrgem haridustase – seda ka rahvusvaheliselt – pole ometi muutnud asjaolu, et tööturul on tüdrukutele tavapärareses suundades valikuid vähem ja need pole võrdselt kättesaadavad. Poiste aladel pole eelnev hariduskäik nii tähtis, tehnilistel aladel on valikuid palju. Kui koolis keskendutakse hinnetele, siis tööturul nende tähendus kaob. Majanduslikud, kultuurilised ja sotsiaalsed ressursid, mis aitavad konstrueerida oma elukäiku, on kergemini käes noortel meestel kui naistel, väidavad mitmed uurijad (Lahelma 2005).

Skelton väidab, et kummagi käitumise erinevust koolis võib tingida hegemoonilise maskuliinsuse kuvandi mõju. Hegemooniline maskuliinsus – termin loodud Connelli poolt – tähistab sellist maskuliinsuse vormi, mis on domineerivana mingis kultuuris esile tõstetud, et legitimeerida patriarhaalne ülevõim. Seda on vaja pidevalt saavutada läbi teatud käitumise, mille sisuks võimukus ja esiplaanil olemine, võistluslikkus, agressiivsus, füüsiline tugevus, enesekindlus, seikluslikkus. Lapsed töötavad kõvasti, et demonstreerida oma soolist identiteeti ja ei lase end mõjutada teistest kuvanditest. (Skelton 2001). Sellele identiteedile orienteeritud poisid ei muretse akadeemilise edu pärast, kui see pole seotud spordiga. See seondub reetliku feminiseeritud orientatsiooniga olla tuupur, kuulekusega, koolisüsteemile allumisega (Burman 2005, Renold 2001). Seega võivad olemuslikeks loetud omaduste taga olla hoopis püüdlused käituda „õigete“ soomudelitel alusel.

Meie intervjueritavad tõdeavad nihkeid tüdrukute kuvandis, mis seondub uue tüdruku tulemise diskursusega, mis rahvusvaheliselt tekkis selle sajandi alguses. Holm kirjutab, et uurimused räägivad edukast kriitilisest tugevast tüdrukust, kes omab klassis rohkem mõju kui poisid. Ilmneb, et sugude erinevus kahaneb ajaga (Holm 2010). Seda enam võib see aidata kaasa praeguse soopoliitika orientatsioonile, kus fookuses on poiste ja meeste füüsiline ja psüühiline haavatavus ning tõdemusele, et kool on mõned asjad teinud poiste jaoks raskemaks (Burman 2005, Wien 2006).

Poisid on kui veetlevad loovad infantiilid ja tüdrukud on igavavõitu institutsiooni alalhoidjad. Mitmed intervjueritute märgatud poiste ja tüdrukute erinevused on seotud ühiskonnas laiemalt valitsevate kuvandite, jõujoonte ja mentaliteetidega, mis heiestub omakorda koolis. Tüdrukute mõttelageda kõigega leppimise ja poiste sisu otsiva toimekuse sidumine soo olemuslike joontega valmistab ette sooliselt segregeerunud töömaailma. Rutiinsed nähtamatud ametid leiavad üles leplikud äratelijad, keda pole vaja ka hoida ja säästa, sest nad kannatavad välja. Nagu Puulane ja Tohtlane. Olemuslike joonte ühiskonna-seotust märgati vähe, tegu ju ikkagi loodusega. Ent kuidas tuvastatud erinevustele reageeritakse?

Soolistunud ootuste ja soost lähtuva kohtlemise diskursus

See diskursus kutsub õpetajad ja haridustegelased reflekteerima, kuidas koolis tavapäraselt toimitakse. See ei ole iseenesest tekkiv diskursus, sedalaadi praktikate teostumise lainele tuleb asjaosalised viia. Et ootused võiksid olla sooneutraalsuse ideoloogia taustal soolised, ei saa nähtavaks iseenesest.

Kooli peamised vahendid tema sotsialiseerimisülesandes on kinnistunud kooli harjumuspärasesse struktuuri nagu hierarhiad, kõnelemise kord, tööreeglid, jäigad muutumatud rollid ja kooli üldine normatiivsus, mida teenivad aja ning ruumi kasutuse reeglid. Õpilase rolli feminiinsele iseloomule on viidatud palju (Naskali 2007), ja see on arvatavalt üks põhjusi, miks selle rolliga suhestutakse poiste ja tüdrukute poolelt erinevalt. Rolliga liituvad koolipoolsed ootused ja siin mängivad kaasa tavapärased soostereotüübid, mis on kellelegi lubatud, keelatud ja heaks kiidetud.

Meie intervjueritavad tõdesid tugevat ootuste erinevust, ja tunnistati ka selle seotust tavapärase soorollidega. Tüdrukute suhtes on märgatud suuremat kohustatust olla selline õpilane, nagu norm ette näeb.

ÕJ3: *No see on ikka varasest lapsepõlvest niisugune stereotüüpne suhtumine, et sa pead olema ju korralik ja vaikne ja ... Poistelt oodatakse seda, et ta on initsiatiivikas.*

ÕN1: *Näiteks tüdruk ei tohi kunagi midagi halvasti öelda või käituda, sest see pole üldse võimalik. Kasvanud ja sündinud sellised. Aga poisile me saame lubada, et ta jookseb natuke või õpetajal isegi jalge vahelt läbi. Õppimises, kuidas ikka tüdruk jätab asju maha või tüdruk üldse õppimata jätab. See pole lubatud. Tegelikult on nad lapsed ühtemoodi.*

Lastelt oodatakse ka vastassugupoole austamist ning häid kombeid, seda eriti poistelt. Soorollide tundmine nende õilsas mõttes nagu vastastikune viisakus kuulub õpetajatöö ülesannete sisse. Oma sugu kohustab ka heas mõttes - hoiakutes, tahte tugevuses, vääristab inimeseks olemist, ja siin rõhutatult just poiste osas. Oma sooga seonduv kuvand võib aidata saada paremaks inimeseks ehk sellel võib olla heas mõttes kasvatav jõud.

ÕN2: *Et kui on mingid viisakusnõuded, siis teatud juhtudel noh võib ju lasta tüdruku ennem ustest. Et me ei ütle, et keegi oleks nõrgem, aga, et selline noh üksteise austamine, et see peaks ikkagi olema. mis siis, et nad on poisid, ja me võtamegi neid natukene teistmoodi.*

DM: *Et ma arvan, et neid asju on nagu palju, mis kuidagi distsiplineerivad ja sunnivad sind soorollile vastavalt käituma, mida ühiskond arvab, et oleks nagu... mõistlik. See vastassugupoole juuresolek ja kuidas sellega toime tulla ja õpetajatel on siis ka nagu suur töö nagu sellega tegeleda.*

ÕM: *Meesõpetaja tavaliselt poistelt ootab, et nad oleksid ikka mehed mitte kelgunöörid. Võib-olla see ikka on, et sa oled mees, võta ennast kokku! Või, et sa oled tüdruk, kuidas sa oled nii räpakas ja ... tüdrukutelt eeldatakse nagu korralikkust ja poistelt, et nad ei oleks sellised lõdvad ja et sisu oleks ikka meestel olemas.*

Nendes ootustes on oma osa intervjuueeritavate oma kooliaja mälestustel, millest selgub, et tüdrukute tegevused olid piiratud, nende käitumist jälgiti rohkem. Tüdruk kandis poistele eeskujuks olemise koormat ehk kool luges oma ootusi silmas pidades tüdruku rohkem kohustatuks.

DM: *Noh eks tüdrukuid toodi ju eeskujuks poistele üks, et oh küll tema loeb ilusasti luuletust ja tema oskab hästi ilusa käekirjaga kirjutada ja nii edasi.*

DN: *Ja mis oli veel, tüdrukutelt oodati erilist korrektsust. Poiste puhul sellele niivõrd tähelepanu ei pööratud. Et kuidas riides, kuidas juuksed kammitud ja nii edasi.*

ÕN1: *Kui sa ikka pildi sealt seina pealt alla ajasid, see oli kaks korda õudne õnnetus, sest seda ei saa ju tüdruk mitte teha, seda võis ainult poiss teha. Või kakelda või midagi.*

Rohkesti kordus (lausa kuue intervjuueeritava ütlemistes) motiiv, et poistele anti siis ja antakse nüüd rohkem andeks. Nähtamatud piirid on kummalegi tuntavalt erinevad.

ÕN2: *Tüdrukud pidid olema sellised rohkem mahasurutumad. Tüdrukud pidid olema korralikumad ja poisid võisid möllata tõesti natukene rohkem. Et võib-olla mingi asi antaksegi poistele rohkem andeks...*

ÕJ2: *Hariduses on nii, et eksimusi ja hooletust antakse andeks pigem meestele ja poistele.*

ÕJ3: *Jah, kindlasti, muidugi, poistele anname andeks niisugust jooksmist ja sebimist ja teatud vanuses me peame seda loomulikuks, aga ma arvan, et see ongi loomulik. Kui tüdrukud omavahel koridoris maadlevad - see ei ole minu jaoks küll absoluutselt kuidagi aktsepteeritud tegevus. Aga kui poisid seda teevad, siis on see täiesti normaalne, sellepärast et poisid ei saa suureks kasvada, kui nad ei ole jõudu proovinud. Et ma jah, suhtun väga stereotüüpselt.*

Poistele on õppimises teistsugused ootused, neilt ei eeldatagi tüdrukutega samaväärselt koolitööde tegemist ja tüdrukute hea õppeedukuse staatus on tegelikult madal.

Poistele antakse küll andeks, ent teisalt saavad nad rohkem noomida ja karistada. Poiste mahasurumine,

millest rohkesti räägitakse, näib toimuvat kooli õppetöö iseloomu ning kodukorra tõttu, mis eeldab feminiinseks peetud käitumist: vaikust, paigalolekut ja kuulekust. Poisid ei ole õpetajatele mugavad, vanuse kasvades ollakse seda veelgi vähem. Alavääristamine, noomimine ning vähesed eduelamused mõjuvad poiste enesehinnangule ja seda kõike seotakse ka nende suure väljalangevusega. Arvatavalt on poisse, kes ei saa midagi ja kunagi andeks, ja sellegi taga heiaastub ühe stereotüübi, hegemoonilise maskuliinsuse kuvand.

ÖN2: *No vahel on nagu pigem kahju, et koolis on poisid nii maha tehtud. Et noh, tüdrukud on ikka need korralikud. Et noh poisid on ikka poisid ja vahel võibolla teevad rohkem koerust ja siis... et kui võibolla vahel ei ole neid võimeid ka väga ja siis teinekord võib-olla tambitakse väga maha ka neid poisse ja siis enesehinnang lähebki maha ja miks meil pärast on siuksed mehed hiljem, et kes ei hooli ja...*

Õpetaja näeb põhjust kooliõppimise iseloomus, millega tüdrukud kohanevad, ent millele poisid vastanduvad ning see viib nende mahasurumiseni:

ÖN2: *Neid hästi õppivaid tüdrukuid võib-olla ka on rohkem kui hästi õppivaid poisse. Et need poisid surutakse kuskil juba varem maha. Meie kool on ka väga palju ikkagi faktipõhine ja jätabki sellise loova tegevuse ja isetegemise jaoks vähe ruumi ja meie õpetajad ei ole ka selleks valmis.*

See motivatsioon kaob nendel ära ja... ma arvan, et väljalangevus ongi sellest, et nendel ei ole eduelamust.

Poiss ja kooli normatiivsus ei sobitu omavahel, sellega aga lepitakse ja see on loetud loomulikuks, mis poisse isegi andeksandmisele vaatamata ometi ei säästa. Kooli strukturealne võim ja igiomase korra säilimise püüd on vägevam ja rohkem väärt kui poiste maskuliinse identiteedi pürgimused. Poistele võib see tähendada automaatselt süüdi mõistmist, nendelt eeldatakse halba rohkem kui tüdrukutelt. Ning tüdrukud võivad siin käiku lasta juba oma strateegiad, mis on kui harjutusala tulevaseks toimetulekuks. Ülikooli õppejõud räägib:

ÖJ1: *Stereotüüp on, et tüdrukud provotseerivad, saavad poistelt litaka, need saavad karistada. Poistega pahandatakse rohkem. Poisid maakoolis tähendab vahel seda, et ainsad väljendid nende suunas on olnud: moka maas, möla maha!*

Teravdatud tähelepanu poistel jätab tüdrukud aga veelgi enam tahaplaanile:

ÖJ2: *Kui räägitakse, et kool poistele ei sobi, tekitame teisalt aga olukorra, et tüdrukutele jääb vähem tähelepanu. Kust tulevad siis tüdrukutest juhid ja võrdsus?*

Niimoodi paneb kooli raamistik kummalegi oma pitseri, ja seda soolisuse värvinguna. Lubatud-keelatud alad on neile erinevad. Poiste olukord koolis on ambivalentne, neid ühelt poolt mõistetakse ja teisalt karistatakse. Kas laps on koolis soovitud või mitte, seda ei määra intervjuueeritavate arvates siiski sugu, vaid saamatus. Edukus ja muud ühiskonnas domineerivad väärtused varjutavad soo tähenduse. Ei soovita seda last, kes tekitab probleeme.

H: *See, kes pole soovitud poiss ja tüdruk, on äpu. Edukultus on suur, see kehtib mõlema kohta. Mõeldes oma kolme lapse peale – võib-olla kolmanda lapse puhul midagi muutub. Praegu tundub, et see ootus on mõlemale sama.*

P: *Mittesoovitud poisid ja tüdrukud on käitumisprobleemidega lapsed. Teatud koolides pole soovitud need, kes küsivad liiga palju, seda olenemata soost. Eriti kui küsimustele puuduvad vastused.*

Poisid aga tekitavad probleeme teadagi rohkem. Poiste „loomusel“ tuleb seega taganeda kehtestatud ilmakorra ees nagu kooli kodukord ja ühiskonnas valitsevad väärtused.

...

Erinevatest ootustest poistele ja tüdrukutele ning nende erinevast kohtlemisest on publitseeritud palju artikleid. J. Walkerdine uuringud 80.aastail olid väljakutseks uuele diskursusele tüdrukute kooliedust. Ilmnes, et koolis privilegeriti poiste andekust rohkem kui tüdrukute tööd, pidades poistele omast tarkuse märgiks. See, et tüdrukute edu tõlgendati usinusega ning poiste tööd andekusega, kujunes omamoodi rändavaks diskursuseks (Burman 2005, Lahelma 2005, Gordon 2006, Leino 2007).

Kuivõrd ühiskond ise on kihistunud, nii on ka kool sotsiaalne areen, kus produtseeritakse privilegeritud identiteete. Erinevuste tootmine on sisse kirjutatud õppekavasse, ootustesse, hindamisse, distsiplinaarsetesse praktikatesse (Hirst & Cooper 2008).

Üldist soolisuse mudelit on defineeritud kui gender order – sugude kord. Mehi ja naisi nähakse eraldiolevate ja dihhotoomsete gruppidenä, kes on seotud spetsiaalsete ootuste, käitumise ja huvidega. Sugu on lastele viis maailma korrastamiseks, et leida end siin kui hea poiss või tüdruk. Sugude kord sisaldab võimu dimensiooni, mis väljendub väiksemates lokaalsetes kultuurides neile vastava spetsiifikaga. Praktika defineerib kogukonna. Identiteet on mõistetud läbi praktikate, kuidas me end selle kogukonnaga kohustame-kõidame. Jagatud praktikad hoiavad kogukonna koos ja see teeb vastastikuse äratundmise võimalikuks. Praktikate õppimine on selle ära õppimine, kuidas ja milline peab olema, et saavutada kuuluvus. See on ka identiteedi õppimine: õpitakse, kuidas liikuda, rääkida, käituda, kuidas esitleda ette nähtud identiteeti. Teatud liikmed otsustavad, mis sobib mehele ja naisele (Paechter 2007).

Poiste ja tüdrukute ebaõnne mudelid koolis ja neisse suhtumine on erinevad. Tüdrukute edu nähakse probleemina ja poiste edutust heroiseeritakse. Tüdrukud kukuvad läbi vaikset, poiste ebaõnn on kärarikkam ja märgatavam. Ka hind, mida kumbki maksab, on erinev, tüdrukutel esineb psühhosomaatilisi häireid rohkem ning nende pingutusi ei krooni tihti samaväärne edu (Gordon 2006, Reay 2001, Leino 2007).

Rohketes uuringutes tuvastatakse, et poisid saavad rohkem tähelepanu, õpetamine on rohkem suunatud poistele ja nende huvidele, tüdrukud on rohkem vait ja nähtamatud. Samas on nad edukamad hinnete saamisel. Domineerivad poisid okupeerivad enamuse füüsilisest ja verbaalsest ruumist klassis, saavad rohkem tähelepanu ja on rohkem seotud anti-kooliliku kultuuriga. Tüdrukud on nähtamatud ning konformsed kooli eetosele. Nad on rohkem kontrollitud nii õpetajate kui teiste tüdrukute ja poiste poolt: nende liikumine, ruumi ja hääle kasutamine on limiteeritud. Nende vaikimist ja vahel avalikku huvipuudust on tõlgendatud kui vastupanu omal viisil. (Holm 2010, Gordon 2006).

Ent on vihjeid ka uutele arengutele. Sugude suhetes on rohkem variatsioone, alternatiivseid feminiinsusi ja maskuliinsusi, on rohkem kriitilisi ja karme tüdrukuid ning häbelikke poisse. Keskne teema tänastes diskursustes on poiste nõrgenenud ja marginaliseerunud positsioon suhtes kõrge saavutuse ja edukusega tüdrukutesse, nn. failing boys diskursus (Holm 2010). Õpetaja võib sellisel juhul kasutada tüdrukuid ära mõne poisi eest hoolitsemisel, tehes temast nn surrogaatõpetaja (Hirst & Cooper 2008).

Kooliedu ei identifitseerita enam mehelikkusega, pigem naiselikkusega, ning et mehelik olemine ei sisalda enam akadeemilist edu. Hästi õppivad poisid näevad vaeva, et peita kaaslaste eest oma huvi ja pingutused, et mitte kahjustada staatust eakaaslaste seas (Wiens 2000, Renold 2001). Mitte ainult Eestis ei täheldata, et hariduslikult edukad tüdrukud on ängistatud ja rõhutatud (Burman 2005).

Nii väidetakse erialakirjanduses jätkuvalt, et meessoos domineeriv positsioon vahetab küll avaldumisvormi, aga ei ole ise kadunud. Meil väidatud poiste allasurumine ei pruugi tähendada poiste üldist halvemat seisundit, vaid et poisid põhjustavad probleeme ja (väsinud, autoritaarsete naissoost)

õpetajate närvilist reageeringut. Kooliedul on neile tähtsate asjade seas arvatavalt madalam koht kui tüdrukute jaoks, kellele see võib olla tema väärtuse mõõt. See, et poisid andeks saavad, teeb võimalikuks vabaneda vastutusest nüüd ja hiljem ning enesestmõistetavalt toetuda naispoolele. Kujuneb omamoodi habitus ehk liik mehi, keda naised töö ja elus järele lohistavad. Kas ei peitu siin mitte see juur, kust saab alguse meedias ja elus kurdetud nn meeste allakäik? Ehk kui toiming pole mehelikkuse stereotüübi pärane, pole ka sobilik poissi sellesse suruda. Ta proovib nähtamatu tolerantsuse saatel piire kuniks miski veel tähenduslikum, see on institutsiooni ja ühiskonna valitsevate väärtuste võim, seina ette kasvatab. Koolipõlves raamitud tüdruk ei pruugi aga jääda vaikseks kannatajaks, vaid võib kujuneda mistahes institutsiooni seatud korra karmiks valvuriks.

Meessoost haridusministeeriumi ametnik aga ei oleta ühiskonna rolli kui tausta õpetajapoolses kohtlemises:

AM: See tähendab selles mõttes, et mulle tundub, et ühiskond siin nagu ... ühiskond ei ütle naisõpetajale, et pane poisile kehvem käitumishinne. Mulle tundub, et ta ei tee seda.

Soostereotüübid õppeainetes

Õppekirjanduse soostereotüüpe on analüüsitud palju, sh ka Eestis (Mikk 2002). Meie intervjueeritud kõnelesid naiste esinemisest ajalookirjanduses (neid esineb tõesti vähe, sest ajaloolistes ürikutes ei toodud naisi välja). Ning iseäranis nähtavast soolistunud ainekust nagu tööõpetus. Tasapisi aga hakkab selles aines lõhe vähenema.

DM: Noh meie koolis on see kogu aeg nii olnud, et on risti-rästi tehtud ja tööõpetusest poisid vahepeal lähevad kokanduse tundi ja tunnevad seal väga šefilt ennast.

Teisalt võib just tööõpetus teha nähtavaks tõsiasja, et naiselikuks peetud tegevus justkui naeruvääristab poisse.

ÕN1: Jah ja poisil... näiteks seesama käsitöö. Sageli ju algklassides just, et poiss oskaks seal hästi kududa või heegeldada, tundub ju meile hästi omapärane või... Lastel on kuskil perekonnas tulnud see, et naeruvääristavad, kui poiss teeb midagi naiselikku või sellist asja.

Seda võib pidada aga nähtavaks ilminguks sügavast kultuurilisest hoiakust, et naiste tööd on meeste töödest vähem väärt ning siit saavad alguse ka alavääristatud ametid.

Õpetajad on teadlikud poiste ja tüdrukute erinevatest tajudest ning vastuvõtuvõimest. Esiletõstmist väärib aga õppemeetodite ja -vahendite sobimatus just poistele. Kas need ka tüdrukutele sobivad, ei ole selleletemaliste diskursuste aineks.

ÕN1: Ma tean, et näiteks noh poiste ja tüdrukute puhul matemaatikagi just, et tüdrukud loevad tekstist välja, neil tekivad igasugused visuaalsed asjad. Poisid tahaksid rohkem pilte, materjale juurde, graafikuid.

ÕJ2: Poistele ei pruugi need õppemeetodid sobida. Õppematerjalid ka ei vasta neile. Olin väikeses maakoolis (matemaatika) õpetaja, tegin erinevad ülesanded poistele ja tüdrukutele. Ülesanded tuli teha eluliseks, poisse ja tüdrukuid huvitavad erinevad asjad.

Mõned kooliained on tugevalt markeeritud soolisusest, kirjutab Paechter. Matemaatika on karmilt konstrueeritud kui maskuliinne, teda on mõistetud kui fundamentaalselt ratsionaalset, kui mõistuse triumfi emotsioonide üle. Siin teostub fantaasia kõikesuutvast kalkuleeritud võimust universumi üle. Kirjutamine on markeeritud feminiinseks praktikaks. Kutsekoolid elavad töölisklassi noorte peal, keskklass taotleb akadeemilist karjääri (Paechter 2007).

Kas tuleb siit järeldada, nagu oleksidki õppematerjalid just tüdrukute loomusega vastavuses loodud? Kooli üldisele maskuliinsusele mõeldes – vaevalt. Pigem väljendub siin suhtumine, et just poistega tuleb arvestada. Kas ehk raskes keeles faktipuruga ülekoormatud õppematerjalid ka tüdrukutele mitte meeldida ja nendegi plastilist vaimu trafaretseis vaimus vormida võivad, just see võiks panna muretsema. Et hoolsate töötegitajate rutiinne meel tulevikus näiteks uuendusprotsesse ei hakkaks takistama.

Poiste ja tüdrukute eraldi õpetamine

Poiste ja tüdrukute erinev suhe kooliõppimisse ja kõik sellega kaasnev on siin-seal kaasa toonud poiste ja tüdrukute lahus õpetamise madalamatel kooliastmetel. Seda on nähtud kui võimalikku pääseteed poiste edutuse vältimiseks.

Üks intervjuueerituist, kel aastatepikkune poiste ja tüdrukute lahus õpetamise kogemus, leiab sellele palju põhjendusi ning õigustusi:

ÕJ3: *No mina leian, et see oleks äärmiselt oluline kuskil põhikooli teise astmeni poisse-tüdruid eraldi õpetada, aga noh... paljud koolid seda teevad praegu ka.*

Eraldi õpetamise üks põhjendus on erinev arengurütm ning see lahendab nii mõnedki probleemid:

ÕJ3: *No tähendab, poiste ja tüdrukute areng selles eas on väga erinev ja selle tõttu on võimalik pakkuda nii poistele kui tüdrukutele nende võimetele vastavat haridust. Et poistel oleks seda positiivse edu elamust. Teine asi- see annab võimaluse väga heaks kasvatustöök. Kui meil segaklassid veel olid - noh et näiteks tüdruk läheb poisile kallale, klopib ta läbi ja meie siis räägime, et tüdrukud on õrnem sugu ja nendesse peab nagu respektiga suhtuma ja see poiss on sellest tüdrukust peajagu lühem... tee talle siis selgeks, et tegemist on õrnema sooga. Meie poiste õppeedukus oli tüdrukutega täpselt võrdne, mida segaklassides ei ole, sest et poistele tuuakse tüdruid kogu aeg eeskujuks.*

Poiste ja tüdrukute võrdlus segaklassides annab seega poiste õppimisele vaid negatiivse signaali – tüdrukut ju ei võeta eeskujuks soostereotüüpide tõttu, ent õpetajad tavaliselt sellega ei arvesta ja hoopis madaldavad sellisel viisil kooliõppimise staatust poiste jaoks. Osapooltele teadvustamatult avaneb sedalaadi praktikas ühe soo ja tema tegevuste ajalooline üleolek ja paradoksaalsel viisil on kannatajaks meessoos haridus. Kuigi taheti ju parimat.

Poiste ja tüdrukute lahusõpetamine võib mõjustada ka õpetajate töökultuuri – soosida koostööd, sest poisse ja tüdruid ei panda omavahel võistlema:

ÕJ3: *Meie oma kooli kogemus oli see, et esiteks, õpetajad ei võistelnud omavahel. Sellepärast, et ei ole võimalik võistelda poiste klassi ja tüdrukute klassiga. Ja see tähendaski seda, et õpetajad tegid väga head koostööd omavahel. Ja loomulikult kõik ühisüritused mida oodati mõlemalt poolt, kus tõepoolest siis tehti ennast kenasti korda, tõmmati geeliga peegli ees juuksed ilusti-kenasti üle, sellepärast et tüdrukutega mingisugune ühisüritus.*

Eraldi õpetamist põhjendab juba kummagi soo erinev lähenemine õppimisele ehk kujunenud

stereotüüp õppida. Õpetajad on kogenud, et tüdruk lepib tavapärase reprodutseeriva õppimisega, poiss aga mitte:

ÖN2: *Tüdrukud on nõus ära õppima asja, aga poisid tahaksid õppida rohkem läbi ise tegemise, läbi katsetamise.*

Ning siit juba järgneb, et poiste õpetus paneb õpetaja rohkem pingutama, tundub huvitavam ja atraktiivsem:

ÖJ3: *Poiste klassi tunni ettevalmistamine on tõepoolest ... see nõuab väga palju rohkem läbimõeldud tegevust. See ei ole nii, et ma lähen klassis hakkam nüüd alles raamatust lehekülgi lappima, et mis me täna teeme. Poisteklassi tund peab olema väga põhjalikult ette valmistatud. ...mina olen see tüüpiline poisteklassi õpetaja, sellepärast et mulle meeldib poistega tööd teha, nad on aktiivsed, nad on ausad, töökad- lihtsalt lust. Ma andsin mõlemas klassis tunde, nii poistele kui tüdrukutele, siis poiste klassis see materjali hulk, mis tunnis läbi võtta, on väga palju suurem kui tüdrukute klassis.*

Selgub, ka eraldi õpetades saavad poisid rohkem (nais)õpetaja tähelepanu, kuivõrd nad on huvitavamad ja aktiivsed. Ent tüdrukuid õpetades pingutama ei pea. Nii saavadki kumbki just nende võimetele vastava hariduse, nagu väidab seda juba eelpool kirjeldatud stereotüüp. Samas väidab õpetaja teadlikuna, et ei tohi kumbagi eelistada, mõlema huvi tuleb alal hoida, sest nii näeb ette ametlik agenda:

ÖJ3: *Kõigil peab huvitav olema. Tüdrukutele peab täpselt samamoodi need teemad, mis nendele kauged on, kuidagi huvitavaks tegema. Õppimine peabki olema ju huvitav, õppimine ongi ju normaalne elu osa ja me räägime ju elukestvast õppimisest.*

Meessoost direktor ja mõned õpetajad ei poolda aga lahus õpetamist just stereotüüpide tugevnemise pärast ja et sugudevaheline suhtlemine on mingis mõttes vastastikune sotsialiseeriv tegur:

DM: *Seda ma ei poolda (eraldi klasse)... et väärtuskasvatus saab nagu paraja paugu. Et kui me kasvatame maast madalast õigeid mõtteid, õigeid tundeid, õigeid väärtushinnanguid, õigeid suhtumisi ... et kui me võtame sellise homogeense grupi, et ühes on ainult tüdrukud ja ühes on ainult poisid ja nad üksteist üldse ei taju, ... noh selline robustne näide oleks selline, et poisid homogeenses grupis ropendavad ja sülitavad maha ja teevad midagi sarnast, mida nad siis ei tee, kui nad on tüdrukutega koos.*

Seevastu ministeeriumi tippametnikul puudub nii teadmine kui seisukoht:

AM: *Ma ei tea seda. Selles mõttes, et jällegi, ma ei ole kindel, kas see on efektiivne: kas nad ise on sellega rahul, kas jõutakse kuidagi paremini edasi, kas õpetus on kuidagi spetsiifiliselt poiste või tüdrukute pärane. Ja kui ta on poiste või tüdrukute pärane, siis ma ei tea, kas see on õige, et ta on poiste või tüdrukute pärane Minu jaoks on kogu selles temaatikas suur hulk selliseid tundmatuid.*

Poiste ja tüdrukute lahus õpetamise kohta väidab Skelton, et samasooliste grupid tugevdavad traditsioonilisi stereotüüpe, sest õpetajate pingutused kuuluvad õpikeskkonna poistesõbralikuks muutmisele. Tüdrukutele ei pakuta samaväärselt võimalusi teostada oma potentsiaale (Skelton 2001).

Poiste väljalangevus võib eraldi õpetamise korral tõesti väheneda, sest puudub tehtava tühisuses veendumine tüdrukuga võrdlemise ja eeskujuks seadmise läbi. Võib säilida isegi teadmiste staatus nende jaoks. Teisalt väljendus ilmekalt, et tüdrukud ongi vähem väärt, ka õpetaja pingutusi. Vahest on siiani püsinud ettevaatlikkus lahus õpetamise ees ka õigustatud, kuigi peamine põhjendus on selle seletustes saamata jäävad sotsialiseerumiskogemused.

Võrdõiguslikkuse diskursus

Sooline võrdõiguslikkus pole probleem, mis paneks õpetaja mõtlema või segaks tema tööd. Kuna pikki aegu on kool deklareeritud sooneutraalseks, ei ole võrdõiguslikkuse diskursus ühiskonnas niivõrd seotud kooliga kui eelkõige tööturuga. Võrdsete võimaluste probleem ei ole koolis nähtav, seda enam, et paremaid hindeid saavad ja edasi õppima lähevad reeglina tüdrukud ning välja langevad poisid. Õpetaja ei tule selle peale, et *normaalne* suhtumine võiks kuidagi tingida ebavõrdsust. Sooneutraalsust on aga ka nimetatud soopimeduseks.

Ametnik seob võrdsuse probleemi pigem vaimse võimekusega:

AM: *Eesti koolis ma ausalt öeldes ei tea, kas see (võrdõiguslikkus) on probleem. Et kuidas õpilased üksteisest eristuvad. Kas see, et osad neist on poisid ja osad neist on tüdrukud või tegelikult on kõige suurem probleem selles, et osad on nupukamad ja teised on vähem nupukamad? Kas me tegeleme lihtsalt selle asjaga, mida on lihtne tuvastada - ja mõned võib-olla potentsiaalselt suuremad probleemid on hoopis tagaplaanil.*

Kuna õpetajaks õppijad juba ongi ühest soost, pole probleemi hoopiski või nagu viitab kõnepruuk: tüdrukud on vallutanud kõrgkoolid. Õpetajad aga arvavad, et mõlemaid sugupooli respektieritakse võrdväärselt, pealegi on tööõpetuses nüüd võimalik valida.

ÕJ3: *Aga noh, ega me siin õpetajakoolituses ju sellest soolisest võrdõiguslikkusest ...või neid teemasid suuremalt jaolt ei käsitle. Eks meil on probleem lihtsalt selles, et meil suur osa ongi naisüliõpilased...*

DN: *Tegelikult me arvestame võrdväärselt nii poiste kui tüdrukute arvamusi. See on ka meie väärtustes kirjas. Lapsed saavad valida, mida nad teha tegelikult tahavad. Nii et tüdrukud käivad meil nikerdamas puutööd ja poisid, kellele meeldib rohkem võib-olla kududa.*

DM: *Meie oma kooli vastuvõtu kriteeriumites oleme püüdnud jälgida seda, et poiste ja tüdrukute tasakaal oleks enam-vähem paigas. Võib juhtuda seda, et sarnastel tingimustel me eelistame üht või teist sugupoolt, selleks et saavutada selline ühtlusklass.*

Võrdõiguslikkuse võimalused määrab juba arvuline tasakaal. Liidrid ja lemmikud tekivad direktori arvates muudel kui soolisel alusel:

DM: *Et selge on see, et kolm poissi ja seitseteist tüdrukut ja vastupidi ei ole hea variant eksle. Noh juba seal omavahelise sotsialiseerumise probleemid tekivad ja mis seal salata, tekivad ju igasugused ahistamise võimalused... ma mõtlen vaimset ahistamist. Et ega nende jõujoonte kujunemise vastu ei saa nagu üheski koolis. Ikka on olemas liidrid, on arvamuslimidrid, on olemas popimad ja mittepopimad ja selle vastu ei saa.*

Võrdõiguslikkus aga võib viia hoopis iselaadse karmuseni:

ÕJ2: *Võrdõiguslikkus tähendab, et samasugustes oludes oleksid kõik võrdsed. Tudengite töid parandades ei vaata ma nime, ma ei taha, et see mind kallutaks, või siis stipendiumitaotluste juures. Või et peaksin arvestama, et tüdruk kasvatab last. Kui on üks olukord, tuleb lähtuda selle tingimustest ja kes see inimene on, mitte tema soost.*

Meie küsitletud haridustegelased ei seo nende eneste tajutud kohtlemise erinevust võrdõiguslikkusega. Üksmeelselt ollakse veendunud kooli sooneutraalsuses, kui just pole nii, et kooli poistesõbralikkuses tuleb

kahelda. Ent ka see ei pane veel kahtlema kooli võrdõiguslikkuses, mis näib olevat muu reaalsuse teema.

Sooline vägivald

Vägivallast räägitaksegi enamasti soolisuse võtmes. Et vägivaldus kuulub pigem meheks olemise juurde, on ajalooline tõsiasi. Ka elukutsed, milles sisaldub vajadus vägivalduseks, on olnud meeste pärusmaa nagu sõjaväelase või politseiniku kutse. Vägivald on seondunud jõu ja võimu kehtestamisega, vastupanuga ja eeldanud füüsilist jõudu. Ajalooliselt on vägivalda tinginud naiste ja laste kaitsmise vajadus. Arvatavalt ka nende elukutsetega seonduv mees-identiteet on kasvavaid poisse inspireerinud võitluslikkusele. Meeste suurema agressiivsuse taga on siiski eeldatud osalt ka hormoonide mõju, märgib Hines (2008).

Koolide vägivalda-avaldused on tugevalt soolistunud ning sellega ollakse harjunud. Lastega töötanud inimestel on selge käsitlus, kuidas erineb poiste vägivald tüdrukute omast, ja näiteid on ohtrasti. Soolisel alusel saab vägivalda ka klassifitseerida füüsiliseks ja vaimseks ehk kummalgi sugupoolel on omad relvad ja eelistused.

AN: Lihtsalt tüdrukute vägivald on teistsugune. Rohkem vaimne vägivald ja poistel on füüsiline. Vägivald on see mõlemal juhul. Ent pole teada, kumb vägivald valusam on. No kui tolerantsust on ühiskonnas üldiselt vähe, siis eks ta siis peegeldub igal etapil.

DM: Poiste puhul pigem siis füüsiline, tüdrukute puhul pigem vaimne. Et tüdrukud oskavad halvemini öelda, tüdrukud oskavad kavalamalt manipuleerida, miks see nii on, ma ei oska sellele vastata. Ju see füüsilise... või loodusega nagu seotud on. Et tüdrukutel seda järelikult ei ole aastatuhandeid vaja olnud ja võib-olla siis sellepärast on see vägivald selline.

ÕJ2: Kiusamisviisid on erinevad. Poisid vehivad rusikaga, tüdrukute haiget tegemine on psühholoogilisem. Aga on olnud ka tüdruk, kes surus teisi peadpidi WC potti. On vägivaldseid tüdrukuid, neid on muidugi vähem. On ka poistele jalaga äsamist 5-6 klassi tüdrukute poolt – neil muid vahendeid ei olnud. Küsin: miks löid. Aga ta noris.

Poiste vägivald on nähtav, tüdrukutel varjatud ja vinduv. Nähtav vägivald mõistagi äratav tähelepanu ja paneb reageerima. Vägivaldsust seletatakse intervjuueeritavate poolt kujuneva seksuaalsusega, laste sotsiaalse taustaga, kooli kliimaga, poiste vajadusega kehtestada oma liidriroll:

DN: Poiste puhul hakkabki seesama liidrirolli mäng peale, ehk keegi tahab mõjutada teiste arvamust. Tüdrukute puhul toimub see palju tagasihoidlikumalt. Ja kui poiste puhul paistab see välja, siis võib-olla räägitakse ka poistest rohkem. Tüdrukute puhul ei paista see nii välja ja tihtipeale tüdrukud ei kipu sellest ka rääkima.

DM: Et kui me võtame need madalamad kooliastmed, mis on see tüüpiline probleem, et poisid sikutavad tüdrukuid patsist ja teevad muid rumalusi. Et see on võib-olla selline arengufaas inimesel, kus hakkavad välja arenema teatud arusaamad vastassugupoolest ja siis tekib see tähelepanu võitmise vajadus.

ÕM: Aga poistevahelist seda asja on nagu rohkem, aga see on ka sellest võib-olla, et mehed tahavad panna paika hierarhiat, kes on tähtsam, kes on vähemtähtsam.

Tüdrukute vägivald on rõhutatult ebameeldivam, salakaval ja manipuleeriv. Harjutatakse rahvatarkust, et mees on pea ja naine see kael, kes pead keerab. Ametnik väldib endiselt selle seostamist sooga.

ÕM: *Mida on õpetajad nagu rääkinud või tähele pannud, ütleme mütoloogilisel tasandil, et tüdrukud keeravad mõnikord poisse üles ja poisid teevad tembu ära ja jääb süüdi.*

ÕN2: *See on nagu väga selgelt küll näha, et kui poistel mingisugune jama või asi on, siis poisid võivad paar toud anda ja peavad oma väikse madina ja pärast nad lepivad ära ja on jälle sõbrad. Aga et kui nagu tüdrukud ikka... siis nemad nagu ussitavad kaua.*

AM: *Aga teisest küljest, vaimne vägivald võib olla palju peidetum ja oluliselt vastikum. Mõneti on see erinevus selgitatav erineva sotsiaalse taustaga ja piirkonnad, kus koolid asuvad on erinevad. Ja siit võib tulla see erinevus. Teine aspekt on seal ilmselt kooli juhtkonna või kogu selle kooli kliima küsimus.*

Poiste ja tüdrukute vägivaldse käitumise erinevust rõhutas enamuse intervjuueerituid. Vägivaldsuse kutsub esile, kui keegi teistest erineb, seda kummagi soo puhul. Erinevaid kiusavad ka sookaaslased. Turvaline on olla tavaline. Seejuures pole olemata ka tüdrukute kaklused, ehkki arvatakse, et loodus on tüdrukule kaasa andnud tagasihoidlikkuse.

ÕM: *No eks see sarnane olemine on esiteks tõesti nagu selline turvalisuse küsimus ja siis kui keegi on teistmoodi, siis see on juba julge tõesti. No see on jälle niisugune nagu linnalegend, aga arvatakse, et kui tüdrukud kaklevad väga harva, siis see on võib-olla palju metsikum kui poistel.*

DM: *Tüdrukutel on kohati... selline õelus. See ei pruugi olla, aga see, et teine tüdruk on teistsugune, see et ta ei käi võibolla nii riides, nagu see ringkond, kellega tema suhtleb.*

ÕN1: *Noh eks mõni probleemne tüdruk ilmselt suudab lüüa ka ja naiste kätš pidigi hullem olema. Aga ma arvan, et see probleem on ikkagi selles, et see laps... ta ei saa iseendaga hästi läbi ja tal on... on vaja abi nüüd talle leida. Aga poisid kindlasti, et nad on äkilisemad ja vahetumad ja pole õpetatud neid võib-olla emotsioone...*

Vägivaldsus seotakse paari õpetaja poolt laste oskamatuses tulla enesega toime ja lahendada probleeme ning suurem tähelepanu sellele võiks aidata seda vähendada. Õpetaja tunnistab, et liiga vähe tegeldakse koolis laste eneseregulatsiooniga. Ühiskond aga aitab hoopis vägivaldsusele kaasa, sest seda kultiveerib pidevalt meedia:

ÕN1: *Et nad vaatavad neid saateid... Sest lapsed on väga teadlikud, kuidas keegi kellelegi kirve pähe löi või mis toimus. No see on viis lahendada asju. Ja multikad ja asjad kõik on ju täis seda, et kui ei meeldi, löön maha! Ja ta ütleb ka seda.*

Võimalik, et poiste domineeriva jõudu teostava vägivaldsuse taga on ühiskondlikud ootused või lausa hegemonilise maskuliinsuse ettekirjutised. Kumbki osapool harjutab neile iseloomulikke võimustrateegiaid, mis on sugupoolte vastasseisude ajaloo jooksul kummagi jaoks osutunud toimivaks. Seotuna nn uue tüdruku tulemisega muutuvad ka tüdrukute vägivalla vormid ning sotsiaalne kontroll seda piirata on varasemast ebalevam.

Ministeeriumi ametnik jääb soolisuse rolli hinnates ettevaatlikule seisukohale:

AM: Ma ei tea, kas need nihked võivad olla ka soolisusest tingitud. Tõenäoliselt see vägivald võib olla natuke erineva sisuga poistel ja tüdrukutel. Aga teisest küljest, vaimne vägivald võib olla palju peidetum ja oluliselt vastikum. Mõneti on see erinevus selgitatav erineva sotsiaalse taustaga ja piirkonnad, kus koolid asuvad on erinevad. Ja siit võib tulla see erinevus. Teine aspekt on seal ilmselt kooli juhtkonna või kogu selle kooli kliima küsimus.

...

Poiste vägivaldsust inspireerib uuringute alusel hegemoonilise maskuliinsuse kuvand. See on konstrueeritud suhtes naisesse ja alistatud maskuliinsustesse. Oma positsiooni tuleb järjepanu tõestada ja kätte võita – läbi domineerimise ja väljakutsuva käitumise (Skelton 2001).

liri laste alakultuure uurides on täheldatud, et tüdrukuid on nähtud kui reostumise allikaid, tüdrukutega seotu on poiste poolt samane plekiga mainel. Seda näitab poistepoolne tüdrukute kohtlemine. Kõik see viitab suhtele lastekultuuri ja laiema võimuhete kultuuri vahel. Noori tüdrukuid seksualiseeritakse rohkem kui poisse. Poiste suhteid struktureerib maskuliinne identiteet. Paljud poisid soovivad näida mehed ja olla karmid, mis teeb neil raskeks rääkida oma tunnetest. Individuaalses intervjuus rääkisid paljud poisid oma isiklikest tunnetest ja haavatavusest koolis. Et olla konformne maskuliinsetele normidele, seob see poisse ja jätab järele vähe võimalusi väljendada oma tundeid (Editorial 2005).

Judit Strömpl on Eestis uurinud koolivägivalda laste arusaamades aastail 2005-2007. Vägivald kuulub poistekultuuri ja poiste soolise identiteedi juurde. Vägivalla eesmärki on nähtud isikliku positsiooni parandamises, kusjuures tugevama õigusi sunnib taotlema kooli konkurentsiohustik, mis mõjutab ka suhteid. Oma positsiooni eest võitlevad mõlema soo esindajad. Kas oled poiss või tüdruk, sellest sõltuvad ka enese makspaneku viisid. Füüsiline jõud, julgus ja osavus kuuluvad poistele, tüdrukute puhul mõjub füüsiline jõud hälbiva käitumisena, nende relvad on verbaalsed – söim, tagarääkimine, kuulujutud. Poiste kaklemist aktsepteeritakse, tüdrukutevahelisi arveteklaarimisi taunitakse. Tüdrukud näevad vägivalda ka seal, kus poisid seda ei taju, ja neil kutsub see esile rohkem negatiivseid tundeid. Vaimne vägivald on füüsilisest keerulisem ja tekitab rohkeid probleeme. Kaklust, mida kirjeldati poiste tavalise enese makspaneku viisina, peetakse ausamaks ja võrdsemaks, peksmist aga alandamiseks. Seisukohad, kuidas end kaitsta, olid sarnased nii poistel kui tüdrukutel: kui lüüakse, löö vastu (Strömpl 2008).

J. Kruusvalli Tallinna 8 klassi õpilaste riskikäitumise uuringus sajandi algul selgub, et rohkem kui pooled õpilastest on langenud vägivalla ohvriks, kusjuures korduvalt kiusatuid on enam poiste seas. Loota tütarlaste instinktiivselt hoolivamale ning ennast säästvatele käitumisele enam ei tasu – suitsetamises, uimastite ja alkoholi tarbimises ning purjusoleku sageduses soolisi erinevusi enam ei ole. Pääaegu kõigis loetletud riskirühmades – halb õppeedukus, suitsetajad, peksjad, seksuaalvahekorda kogunud, koolist puudujad, narkootikumi tarbijad, sageli purjus olijad, kiusatavad – oli poistel tüdrukute ees ülekaal, kohati oli see mäekõrgune. Vaid elutüdimuses ja väsimuses ületasid neid poisse oluliselt (Kruusvall&Tomson 2004).

Eeloleva pinnal võib väita, et tüdrukute vägivaldsus häirib poiste omast rohkem nii intervjuerituid kui uurijaid, nähtavasti on üldisemalt vähenemas naissoo lepitav ja vastuolusid leevendav mõju. Enese makspanek on samaväärselt saanud oluliseks ka tüdrukutele ja koolis treenitud soospetsiifiliste relvadega sisenetakse ühiskonda võitma enesele positsioone. Ridade vahel on aimatav mure meessoos väheneva jõuvaru pärast. Mure tuleviku pärast ilmutabki end selles, et kui nüüd ka tüdrukud..... kes naistena on suutnud olla tavapäraselt ühiskonna sanitarid.

Mees- ja naisõpetajad ja nende erinevused

Õpetajaskonna sooline proportsioon koolis on erutav ning taas ja taas esile kerkiv diskursus. Kahe soo arvuline vahekord püsib ebaloomulik mitte ainult Eestis, vaid on naissoo suunas kaldu ka teistes Euroopa riikides. Eestis on arvud drastilised: üldhariduskoolides on 14 % meesõpetajaid ning 86 % naisõpetajaid. Tasapisi on sellega harjutud, ent mitte hakatud seda pidama loomulikuks. Meie intervjuueeritavatele jaoks oli see teema tundlik ning pakuti mitmeid seletusi, miks taoline olukord püsib, mida ta enesega kaasa toob ja millest kooli ilma jätab. Olukorda lugesid ebaloomulikuks mõlemast soost intervjuueeritavad. Kooli formaliseerituse ja toodangumudeli kihtide alt tõuseb kõnelustes jõuliselt esile arusaam, et õpetaja on siiski kasvataja, antud juhul siis mehelike ja naiselike elumudelite esindaja ning nende pinnal toimija. Meesõpetaja olulisust kasvatajana ning sellega seonduvaid nüansse töid esile kõik intervjuueeritud.

AN: *Et aga... no kool võiks olla ikka nagu ühiskonna minimudel, seal on kaks sugupoolt ja see võiks olla tasakaalus. Muidu juhtubki see, et osad naised võtavad meeste rolli lihtsalt.*

ÕM: *Aga et noh, ideaalis ju õpilane, laps, vajab eeskujusid, nii isa kui ema eeskujusid, nii ka mees- ja naisõpetajat. Et näha maailma laiemalt, avaramalt. Kui kogemused on väga ühekülgsed, siis maailmapilt on natukene kitsam.*

ÕJ2: *Praegused noored ongi näinud ainult naisõpetajaid. 60 aastat on kasvatatud naisõpetajate käe all. Noored peaksid koolis nägema ka mehi, et siduda meest ja õpetajaks olemist. Poisid ei lähe selle ameti peale. Kui lapsed näevad vaid naise enda ees, ei kujune ka positiivset mehe mudelit.*

ÕN2: *Võib-olla selles mõttes on oluline, et lastel oleks ka pilt sellest, et ongi mõlemad. Et ka mees on õpetaja. Mitte ainult direktor ei pea olema mees.*

Siin vaatab vastu tõsiasi, et enesestmõistetavalt juhib ka nii asümmeetrilise soolise koosseisu puhul kooli mees. Mõlemast soost õpetajad esindaksid tasakaalustatud pilti nii ühiskonnast kui haridusest. Üksikemade lapsed ei kohtu mehe rolliga ka koolis.

Õpetaja on intervjuueeritute vaates eeskuju, õpetaja aitab kujuneda noore inimese identiteedil, mõlemast soost õpetajaid vajaksid nii poisid kui tüdrukud, sest maailmakäsitlus, mida õpetajad esindavad, erineb sooliselt ja rikastaks õpilaste maailmapilti.

ÕM: *No ma arvan, et lihtsalt poistel on natuke eeskujusid vähemaks jäänud. Tüdrukutel niisamuti. Ja maailm on natuke ühekülsemaks läinud.*

DM: *Väga raske on naisõpetajal edasi anda neid signaale, mida noh meesõpetajad annavad ja vastupidi. Et... ma arvan, et see, et meesõpetajaid vähe on, see on probleem nii õpilaste jaoks, probleem õpetajate jaoks kui tervikuna kooli jaoks. Aga üldiselt juba see erinev käsitlus, maailmavaade, kahjuks mehed näevad ühtemoodi, naised teistmoodi, see mõjuks nagu lastele rikastavalt. Kui võtaksime näiteks mingi ajaloo kursuse, siis kõik see ülejäänud, taustainfo, näited, probleemipüstitus, on naiste ja meeste puhul erinev tõenäoliselt.*

Õppejõud leidsid, et identifikatsiooniprobleemid ning õpetaja soolisusest lähtuv mõju jääb täna tähelepanu alt välja. Ka õpetajad ise ei taju enese soolist mõju.

ÕJ2: *Õpetajad ei taju enese soolist rolli, enese soolist mõju. Et kui olen naine, kuidas mõjun poistele ja kuidas*

tüdrukutele. Või kuidas mõjun kummalegi, kui olen mees.

Meesõpetaja tajub rohkem oma soost õpilaste probleeme, saab olla usaldusalune; meesõpetajate puudumine paneb poisid halvemasse olukorda:

ÕJ2: Tüdrukute rutiinsete probleemide kohta saavad nad naisõpetajatelt küsida. Ent kelle juurde saavad minna poisid oma probleemidega? Mehed mõistavad poisse paremini, naised tüdrukuid. Me ei pruugi leida poiste probleemidele lahendusi. Naisõpetajad ei mõista poisse ja need langevad välja.

Arvati aga ka, et mehe õpetuse kaal on suurem:

DN: Võib-olla tema sõna maksab mõnes kohas rohkem, kui maksaks naisõpetaja sõna. Ütleme jõulisemad eri... ained, nagu füüsikaõpetajaks mees. Ja kogu selle aine vedamine meesõpetaja poolt võib-olla toekam. Naisõpetaja eelised on teatud vanuseastmes. Nad tunnetavad seda, mida meesõpetaja ei tunnetata. See... algklassi lapse suhe õpetajaga... naisõpetajal on teatud eelised, mida võib-olla meesõpetaja ei märka.

Teisalt leiti, et sugu ei tee kummastki paremat õpetajat, kõik sõltub isiksusest. Õpetaja professionaalsust sugu ei mõjuta, mõnel juhul teeb kvaliteetsemat tööd naisõpetaja, sest meest kannustab rahavajadus rohkem koormust võtma:

ÕJ3: Ma arvan, et õpetajate hulgas on ikka väga erinevaid tüüpe, et ega naisõpetaja oskab enda eest ikka ka piisavalt hästi seista ja... et mehed töötavad ju koolis tavaliselt pooleteise koormusega, et suuremat palka saada... ma arvan, mulle tundub, et naisõpetajate hulgas on rohkem neid, kes siiski mõtlevad sellele oma töö kvaliteedile. Et see, et ma annan 36 tundi nädalas kvaliteetseid tunde, no see on müüt.

Meesõpetajate harv esinemissagedus võib anda neile lisaväärtuse ja nagu poistele, nii ka nendele antakse rohkem andeks. Meeste vähesus loob nende eristaatuse:

ÕN1: Ütleme ausalt – kui mees on koolis, siis ta on juba rõõm omaette. Et mõnikord tunnustatakse seda meest ainult selle eest, et ta on mees. Kas ja mis ta seal tunnis täpselt teeb, kui kaugelt ta lapsed viib... No igal juhul küsitakse alati, mitu meest teil koolis on. Aga üldiselt ma tahan öelda, et ei saa koolis ka hinnata meest ainult selle järgi, kas ta on mees.

ÕN2: Selles mõttes võibolla ei ole väga võrdõiguslik, et kui nüüd objektiivselt vaadata... et kui on üks ja seesama töö tehtud, siis võibolla tõesti mõnda meest kiidetakse rohkem, kui võibolla sama töö eest siis naisalluvaid.

ÕJ2: Ootused kummalegi... meesõpetaja puhul on nii, et tule ainult kooli! Neile enam ei pandagi ootusi, et nad oleksid head õpetajad, vaid et nad vaid tuleksid kooli. Teatud piirini antakse ka meesõpetajatele rohkem andeks.

Ministeeriumi ametnik pakub välja mitmeid kordi avalikult kõneks olnud lahenduse, ehkki teab, et seda rakendada ei saa. Kumab läbi, et koolis on mees parem selle läbi, et on mees:

AM: See muidugi on ka selline minu omapärane eeldus, mis ei pruugi vastata tõele, et meesõpetaja saab meesõpilasega paremini hakkama kui naisõpetaja meesõpilasega. Ma ei tea seda. Kas te olete nõus näiteks sellega, et maksta meesõpetajale poole rohkem palka kui naisõpetajale, selle jaoks, et saada meesõpetajaid kooli?

Nii nagu poisid on toimekamad, on ka meeste õpetatavad ained peamiselt tegevuslikud:

ÕM: Ja mis on veel huvitav tendents, et kui vaadata, kes on meesõpetajad koolis, siis need õpetavad tavaliselt kehalist kasvatust, poiste tööõpetust ja humanitaaraineid. Aga reaalseid õpetavad tavaliselt naised.

Soolisusest rääkides tõusis kõneks kooli institutsionaalne raamistik, mis öeldi mehele olevat kitsas ja teda alla suruv, ent naine talub seda paremini:

ÕN1: *Nad (meesõpetajad) on andekad ja loovad. Ja siis nad lähevad sinna selle rütmi sisse ja ... kuskil nad vajuvad ikkagi ära, just noored kolleegid, õppisime koos. Et see kool annab ikkagi neile mingid hästi kitsad raamid ja võib-olla nad ei taha nendesse raamidesse jääda. Ja sellepärast kaovad ära koolist.*

Meesõpetaja erakordsus sütitab laste huvi, ootused temale võivad olla teised kui õpetajale tavaliselt ning poiss võib temalt otsida just seda, mida ühiskond mehe rollile ette kirjutanud:

ÕN1: *Ma olen märganud lihtsalt seda, et algselt ikkagi tormi joostakse meesõpetaja kas ringi peale või mingi aine peale. Aga just... poisid eriti kuidagi ei anna andeks, kui see mees on siis samasugune nõudlik kui naine. Nad ootavadki temalt rohkem semulikkust Kusjuures mehed võluvad lapsi. Mul on endal teismelised suured 16-15-aastased lapsed. Ja algselt, kui ajaloo õpetaja on mees, siis ta on ikkagi väga tore. Poisid on vaimustust ja... just see võimutaotlus on selles mehes, meesõpetajas. Seda poisid ootavadki, seesama, et poisse sütitatakse ka siis ambitsioonikaks. Ja see mees saab seda lihtsamini teha, kui naised, kes räägivad, et õppige hoolega ja jõuate kaugele, kui te õpite.*

Meesõpetaja võib poisi jaoks kui rollimudel kanda seda ühiskonna võimalusterohkust, mis meestele kuulub, ning naisõpetaja ei suuda seda kindlasti. Meesõpetaja on rariteet. Meeste vähesus paneb kaaluma nende väärtust ja toob päevavalgele, et mõnes mõttes võivad nad tänu soole saavutada koolis eeliseid. Ka nemad saavad andeks, nad võluvad õpilasi ning nagu poiste jaoks, nii ka meeste jaoks võivad kooli jäigad raamid olla ahistavad ning vähendada nende liikumisruumi. Naisõpetajate puhul viimane asjaolu arvestamist ei vääri. Tavapärase soorollide mudel näib toimivat ka siis, kui keskkond on läbini feminiseerunud. Leplikust kohusetruust kunagisest koolitüdrukust on saanud samasugune õpetaja.

...

Diskursus mees ja naisõpetajate erinevusest ja kummagi eelistest on pälvinud eri vaatenurkadest tähelepanu ka rahvusvahelises teaduskirjanduses. Reay vaatleb naiste tulemist kooli õpetajaks seotuna põhikooli curriculumi pastoraalse aspektiga (toetudes heale õpilasetundmisele suunatakse ja valitsetakse asjaosalisi pehmel). Naise kui ajaloolise hoolitseja roll tundus koolile sobivat, et kergendada õppimist, mis oli valdavalt reproduktiivne. Passiivne roll teadmiste suhtes kuulus nii (nais)õpetajale kui õpilastele. Täna määravad traditsioonilisel haridusturul hinda klassikalised meeskvaliteedid nagu võistlus ja individualism, ratsionaalsus ja instrumentaalsus. Naisõpetajad ei pruugi olla enam sensitiivsemad, kuivõrd viimane sõltub rohkem staatusest kui soost (Reay 2001). Ehk täna on õpetaja kui kasvataja roll taandunud.

Lahelma kirjutab, et meesõpetajate puudusest kui probleemist on hakatud rääkima juba alates 19. sajandil (Eesti jaoks kujunes sellest probleem peale 2. maailmasõda). Mure seondub oletatavate puudujääkidega poiste kasvatuses, kes vajaksid mehe mudeleid. Ka õpetajakutse staatus ja parem koolikliima vajaks rohkem mehi kooli. Tema uuritavad on oma koolimälestustes väitnud, et meesõpetajad on pingevabamad ja huumorimeelsed, naisõpetajad kohusetundlikud ja tegelevad igavusega. Naisõpetaja kuvand oli negatiivsem. Ent õpilaste arvamuste uuringus selgus, jooned, millega õpetajaid väärtustati, ei kuulunud soo juurde, kesksed olid professionaalsuse kvaliteedid. Lahelma väidab, et sugu ei ole noore inimese refleksioonis õpetajast kõige tähtsam. Teisalt aga ilmneb, et mehed ei taha olla koolis kontrollitud naiste poolt (Lahelma 2000).

Siiski väärrib arutamist, kuidas võiksid mehed rikastada pedagoogilist konteksti. Davison ja Nelson lähtuvad meheliikkuse paljususe mudelitest, mida võiksid noored identiteedi loomisel vajada. Mida võib mees anda õpetamisele kui mees? Nad väidavad, et viimasel paarikümnel aastal seotuna poiste kooliedu

ja eneseotsingutega vajavad nood rohkemaid mehe rolli mudeleid ehk mitmekesisust, sest küsimuseks on saanud, kuidas võib sugu muuta õpilase sotsiaalset ja hariduslikku elu. Ent pole defineeritud, milliseid rollimudeleid poisid ja noored mehed vajavad. Ka meesõpetajad ei tea, mida nad võiksid õpilastele pakkuda rollimudelitena. Pole vaadeldud, millisel teel võiksid meesõpetajad täita seda vajadust. Puudub või ollakse vastu nähtuse kriitilisele analüüsile. Nüüdisaegne refleksiivne õpetamise praktika võiks haarata ka soolise prisma (Davison & Nelson 2011).

Mees- ja naisõpetajate probleem on mitmetasandiline ja selgelt koolielu häiriv. Täna ilmub see uues võtmes kui võimalus variatiivsuseks koolis. Võimalik, et probleemiks saab meesõpetajale kujunenud oludes tema enese identiteet.

Koolist väljalangevus ja haridussüsteemi feminiseerumine

Need on omavahel seotud ilmingud, kuivõrd välja langejad nii õpilaste kui õpetajate seast on enamuses meessoost. Avaliku meedia seletustes domineerib arusaam, et kool ei sobi poistele, et kooli õppemeetodid on igavad ja vananenud. See tähendab vaikumisi arusaama, et tüdrukute jaoks käib kool küll.

Meie intervjueeritute tähelepanekuil peegeldab kooli sooline koosseis kummagi soo erinevat käitumist ühiskonnas laiemalt. Meessoos esindatus nii kraavis kui tipus on ülekaalukas. Naise alalhoidlik instinkt aitab neid äärmusi rohkem vältida:

ÕM: *Poiste puhul on ju nähtav nagu see asi, et poisid, kas jõuavad tippu või kukuvad ära. Tüdrukutel... nad on nagu keskmised, et kui naine, või tüdruk ütleme, ebaõnnestub, siis see ebaõnnestumine ei saa olla nii kolossaalne.*

ÕJ3: *Ma arvan, et kui nad (naissoost õpetajad) veel nii emalikud ka ei oleks, siis see väljalangevuse protsent oleks veelgi suurem. Sellega nad ikkagi hoiavad... käivad pinda küll, aga nad hoiavad neid koolis.*

Haridussüsteemi feminiseerumine on kauaaegne ja kõigile haridussüsteemi tasanditele ulatuv probleem. See on häiriv ja ebaloomulik ja sellega oleks kõigi intervjueeritavate arvates oluline tegelda. Poisid hakkavad kaduma põhikooli lõpul ning potentsiaalse haritlaskonna taimelavas, gümnaasiumis on neid alles kolmandik:

ÕJ1: *Vahetegemine algab, kui avastatakse, et gümnaasiumis on 70% tüdrukud. Siis muutuvad poisid haruldaseks.*

AN: *Loomulikult on oluline ühiskonnas saavutada olukord, kus haridus ei oleks ainult naiste tegevus, sest tegelikult ikkagi, mis seal salata, kõrgharidus on samamoodi naiste tegevus ja.. Et igal juhul tuleks meil püüda nende stereotüüpide murdmisega tegeleda. Et üldhariduskoolis... mehi peaks ikkagi oluliselt rohkem olema õpetajate hulgas.*

Peamisi seletusi hariduse feminiseerumisele on väikesed palgad, milleni jõudsid ka kõik intervjueeritud. Mees ei saa säilitada traditsioonilist perekonnapea staatust, pealegi alandab nii väike palk meest. Et palga püsiv väiksus võiks olla õpetajaskonna soolise koosseisu tulemus, mis ühiskonnas kooli perifeersesse asendisse arvab, see polnud kõneks. Valitseb arusaam, et amet määrab palga:

ÕN1: *Me käisime seal miitingul, kus noor meesõpetaja ütleb, et kas mul on midagi viga, et ma sellise palga eest töötan? Ega esimene asi on ikkagi raha. Kui me räägime ikkagi stereotüübist, et mees on see perekonna pea, kes toob raha koju, siis õpetaja ei ole see perekonna pea... ja ma arvan, et see on ikka kaua olnud ja jääb veel pikaks ajaks.*

ÕJ2: *Et miks on valdav enamused naised, siin on peamine seletus: palk. Õpetajakoolituses õppijad ütlevad: mulle meeldib see töö, aga kui minust saab abieluinimene, pean hakkama peret ülal pidama ja siis ei ole raha. Ütleja oli poiss.*

Palga problemaatilisust toetab loomulikult teel teine stereotüüp, milles ei kahelda: mees peab toitma pere. Ja et see omakorda aitab õigustada naiste madalamaid palku, seda üldises plaanis ei teadvustata. Feminiseerumine taastoodab iseend. Leitakse ka, et õpetaja-amet ongi rohkem naistele sobiv naise loomuomaduste pärast. Ja et just nendesamade loomuomaduste pärast ongi see amet naiselik, tema staatus ühiskonnas madal ning taolise ameti pidamine alandab meest.

DM: *Naiste selline teenindamise, hoolitsemise, suhtumise, empaatia, enesest andmise võime ja vajadus ja oskus on suurem kui meestel. Noh juba emarollist tulenevalt. Ma ei oska seda seletada aga... aga kui sa oled koolis nagu õpetaja, siis sa ei ole nagu kõva mees. Ja Eesti mees tahab olla kõva mees.*

ÕN2: *Võib-olla on ka see ühiskonna suhtumine, et... et võib-olla mõeldakse, et sa pole nagu õige mees, kui sa lähed kooli tööle. No kui ma nagu iseenda peale mõtlen, siis kunagi on olnud minu elus periood küll, kus ma nagu mõtlesin, et ma parem ei ütle, et ma olen õpetaja. Siis praegu ma ei põe seda. Mu töö meeldib mulle.*

ÕM: *Kui räägitakse õpetajast, siis räägitakse enamasti nendest inimestest, kes on vanemad naised. Et see on nagu tüüpiline ettekujutus õpetajast.*

Kaks õppejõudu leidsid, et kooli feminiseerumise taga on ka meie ajalugu.

ÕJ: *Algkoolis on kõik naised – see on kinni ka traditsioonis ja suhtumises. On selline suhtumine, et kui mees on lasteaias ja algklassides tööl, vaadatakse imelikult. Siin mõjus kaasa sõda – mehed olid tapetud, naised sattusid kooli tööle, seal oli kergem. Haritlased viidi Siberisse. Nüüd on haridus naiste pärusmaa. Õpetamine võib meeldida ka meeste poolelt. Ühiskonnas on aga kuvand, et kui on meesõpetaja, siis mis tal viga on.*

Mehi peletab õpetaja-ameti nõudlikkus. Hoopis ootamatu nurga alt ilmneb, et mehi peletab koolist ka koolitöö raskus. Üks põhjusi on lühike karjääriredel. Ning taas – naise sitkus ja vastupidavus päästab kooli: DN: *Õpetaja amet on tegelikult üks raskemate ametite killast. Et siin on võib-olla ka see pool, et kes on kangem? Kes naine või mees? Kes alati veab rohkem elus läbi tegelikult. Et väga paljud meie noored mehed ei ole valmis sellist koormat vedama.*

Meeste vähesus ning väljalangemise probleem toovad kaasa, et poisid pälvivad rohkem tähelepanu ning tüdrukud on veelgi enam tagaplaanil:

ÕN1: *Proovime küll suhtuda poistesse teistmoodi ja, aga... Minu arvates on isegi nii, et mõnikord me liiga püüame. Mida rohkem seda räägitakse, seda kunstlikumaks me läheme ja me ei ole enam nii loomulikud suhetes lastega, et proovime neid poisse... ja tüdrukud on jäänud tahaplaanile. Mis me näeme, on noorte alkoholism, just tüdrukud. Suitsetamises tüdrukud. Et nad kuskil on haiget saanud. Ja võib-olla selles samas, et naine püüab nüüd poissi hoida.*

Tüdrukute väärtust ei tõsta nende arvuline ülekaal. Loogiliselt järgneb siis, et poisid ja mehed saavad andeks, sest neid on vähe. Kindlasti mõjustab see neid isiksustena ja kindlasti mitte soodsas suunas, kui mõelda pingutustele hariduse nimel.

Ametniku jaoks pole väljalangevuse probleem sooline, vaid pigem isikutega seotud. Miks just poiste isikuga, seda ei kommenteerita:

AM: Põhikoolis on ikkagi selgelt see, et see olemasolev keskkond osutus sellele persoonile ebasobivaks. Mis muidugi tähendab seda, et peab uurima seda, mis on siis see, mis oleks pidanud olema sobiv.

...

Rahvusvahelises erialakirjanduses on kooli feminiseerumine palju analüüsitud teema. Harjumuspärane korduv seletus on, et tüdrukute käitumine sobib traditsioonilise õpilase rolliga ning naisõpetajad on koolis eelistatud tänu naise võimekusele hoolitseda, mis sobib hästi kooli pastoraalse aspektiga. Naisega sobib ka passiivne roll teadmiste edastajana (mitte loojana) ja õpilase roll reprodutseerijana, õppekirjanduse sisu sobib samuti rohkem tüdrukutele nagu ka uued õpetussüsteemid (Reay 2001, Skelton 2001, Burman 2005). Kohtab halvustav-murelikke repliike, et naised on vallutanud haridussüsteemi. Kooli orientatsioon tüdrukutele näib nähtavaid ilminguid vaadeldes olevat väljaspool kahtlust.

Poiste mahajäämus kooliedus ja võimekuses on mitmeplaaneline. Statistika näitab, et poisid ei tee kodutöid, poistel pole huvi, kodutöödele pühendatud aeg suureneb poiste kahjuks. Lasteaias on poisid kaks aastat tagapool kirjutamises ja lugemises kolm korda rohkem on poistel kui tüdrukutel diagnoositud hüperaktiivsust, düsleksiit, autismi. Ka kolledžites ja ülikoolides täheldatakse meeste alasaavutatust ja madalamaid hindeid. Tõuseb tüdrukute osakaal lõpetanute seas. See on probleem ühiskonna tasandil ning keegi ei saa aru, mis läheb valesti, et meie noored mehed on taolises positsioonis (Wiens 2006).

Kooli feminiseerumisega kaasnevad tüdrukute paremad tulemused mitmetel aladel ning tippsaavutused ka traditsioonilistel maskuliinsetel aladel. Tüdrukud saavad kõrgemaid hindeid enamustes ainetes. Akadeemilise survega on saavutatud, et tüüpiline tüdruk on hea kõvasti töötav õpilane (Gordon 2006, Burman 2005).

Konservatiivselt tiivalt kõlab, et kooli orientatsioon tüdrukutele kahjustab ning marginaliseerib poisse ja tuleb tekitada poliitika, mis keskenduks poistele. Veelgi rohkem kooli tuua traditsionaalseid vorme nagu karmi distsipliini, mõõdikuid ja konkurentsi. Poiste edu koolis pälvib hoolitsust niihästi sotsiaalsetes kui emotsionaalsetes aspektides. Õpetajad pingutavad, et teha kool poistesõbralikuks. Otsitakse praktikaid ja strateegiaid, kuidas kasutada tüdrukute tugevusi poiste õppimise toetamiseks. (Gordon 2006, Skelton 2001). Erinevates feministlikes perspektiivides aga jagatakse hoopis vaadet, et koolid on endiselt maskuliinsuse agendid nii struktuuralselt kui oma taotlustes, ja et normatiivsuses eelistatakse mehelikkust naiselikkusele. Traditsioonilisel haridusturul määravad hinda klassikalised meeskvaliteedid nagu võistlus ja individualism, mitte aga feminiinne viis toimida (Reay 2001, Skelton 2001). Laienenud on ühiskonna nõudmised naissoole, ent mitte naissooliste väärtuste positsioonid. Tüdrukud ja naised maksavad oma edu eest kõrget hinda, kannatatakse ülepinge ja stressi all, et teenida nagu mees, püütakse ühendada akadeemilist edu naiseliku atraktiivsusega, et meeldida meestele. Hariduses edukad tüdrukud on ängistatud ja rõhutatud ning tööturu feminiseerumine on hoopis kaasa toonud uue viisi, kuidas naised tööügamisega välja kurnatakse neile madalat palka makstes (Skelton 2001).

Viidatud on muutunud mehelikkuse definitsioonile, mis ei sisalda enam akadeemilisi saavutusi, nii ka kooliedu nimel ei pingutata (Burman 2005).

Ja see pälvib tõsisemat järelemõtlemist, kui silmas pidada hariduse ja harituse positsioone ühiskonnas, mis enam võimule ja otsustajate sekka pääsemisega kaasneda ei pruugi. Eesti poliitiliste otsustajate kuvandis pole haridus enam nõutud tingimus. Naiste rahvusvaheliselt tähelepanu pälvinud pingutus tõusta hariduse abil hierarhiaredelil võib soovimatu kaasandena vähendada hariduse enese väärtust, kui ei muutu üldisem suhtumine naisesse. Kooli feminiseerumise taust on kooli enese jäigad (maskuliinsetel väärtustel põhinevad!) struktuurid ja selle üks mõjusid hariduse tähenduse üldisem vähenemine kõrgema võimuešeloni jaoks. Kooli normaliseeriv vägi on pigem riigialamatele kui ülikutele sihitud.

Naine kui sitkem peab paremini vastu ka maskuliinses koolis ja pälvimata ise võrdset väärtust mehega hoiab ta seda nõiaringi töös. Töö tehakse ära nagu ette nähtud, nagu kord õpiti järgima väliseid instruksioone. Modernismi valgustuse ja enesearengu idee on põrkunud sugude seatud korruga. Ja kas suudavad või tahavad ühiskonnahierarhiate ülemistele astmetele jõudnud naised võtta kaasa sinna pehmemaid väärtusi?

Huhta ja Meriläinen kirjeldavad oma raamatus „Tublide mäss“ naissoost tubliduse põhijooni ja selle ilmumist erinevate generatsioonide naiste puhul. Hoolitsemise-ameteid on ühiskonnas pidanud tänaseks vanem generatsioon, kes kasvanud kuuletumise kultuuris ja kujunenud abistamise professionaalideks. Nemat on pidanud ülal Soome heaoluriiki, tehes kõikmõeldavaid hoolitsemise ja kasvatamise töid väikese palga eest, väidavad autorid. Nende tubliduse tagant kumab läbi lämmatatud agressiivsus, esimest korda elus tunnistavad nad nüüd oma vajadusi. (Huhta & Meriläinen 2008). Ent kes võtab naiste vabaduse kasvades üle needsamad ametid nüüd?

Väljapääsu otsingute diskursus

Soolisuse probleemide teadvustamise aeg kummagi soo võimaluste perspektiivist on siinmail lühike, probleemid aga kuhjunud suureks. Seni on kulgenud hariduses asjad isevooluted. Muutuste algus saab olla vaid kool, kus aga siiani toimib jäik inertne õpetus. Intervjueeritavate jutust tõusis esile vajadus tõsta esile kooli unustatud kasvatuslik funktsioon. Sest ühiskond on – eriti õppejõudude vaates – keeruline, ebamäärane, heidutav ning kooli senised funktsioonid ajale ammu jalgu jäänud. Sooline identiteet peaks olema kooli teadlikus fookuses:

ÕJ1: *Vajaks mõtestamist see heterogeenseks muutunud sooline maailmapilt. Laste soolise identiteedi pilt on kirju, tullakse erineva taustaga, mõnel eeskujuks võimas isakuju. Haridussüsteem peaks mõtlema, mida õpetajakoolituses identiteedi teemaga teha. Kooli funktsioon peaks olema teine – igas mõttes innovaatiline ja teadmiste osas interaktiivne. Ma pole tajunud, et koolis tegeldakse soolidentiteedi kujundamisega. Kool läheb edasi nõukogude voolusängis. Vajame täiesti teistmoodi haridust. Et see uus tuleb kallim – aga see on riigi kestmise küsimus.*

Õppejõud ÕJ1 väidab ka oma laste näitel, et koolis ei saada sotsiaalseid oskusi, aga temagi keskendub poistele ja tajub nende suuremat ilmajäetust:

ÕJ1: *Püütakse ainet õpetada, kasvatus pool jääb kõrvale. Täna ühiskonnas lähevad poisid ellu kehvema pagasiga. Poiste võimalusele olla edukas tööl ja oma sotsiaalsetes võrgustikes on koduse pagasi tähtsus suurem. Tüdrukud õpivad üksteiselt, neil on naisteajakirjad. Mehed õpivad teisi asju – auto, elekter. Poistele tuleks õpetada kuulamist, juhtimist, vastutust, enesekehtestamist, et tulla toime konkurentsühiskonnas.*

Poiste ellumineku pagas on viletsam, eriti jääb ettevalmistuseta intervjueeritavate arvates nende tulevane enesestmõistetav roll ühiskonnas, juhiks olemine:

ÕJ1: *Kes on juht, see on võtmeküsimus. Kuidas seda juhti kujundada, on võtmeküsimus. Lasteorganisatsioonides tegeldi juhtimisega. Praeguses hariduses me ei kasvata juhte. Kui meil on kari aktiivseid tüdrukuid ja kolm lõssivajunud poissi. Hea indikaator oleks kooli omavalitsus, läbi vastutuse, poisid-tüdrukud koos.*

Kasvatuse küsimused nõuavad peenemat taju ja tunnetust, millele praegu pole jätkunud tähelepanu ja oskusi. Õpetaja peaks suutma märgata stereotüüpe ja identiteetide kujunemist ning arvestada laste individuaalsusega:

ÕJ1: *Et õpetajad õpiksid koolikultuuris märkama, millised stereotüübid seal on, et ta oskaks märgata, millised identiteedid kujunevad. Näiteks on tüdruk, keda poisid mõnitavad. Mida me teeme, milles on asi? Miski on selles tüdrukus selline, et see paneb poisse nii tegema. Probleeme tuleb lahendada lähtuvalt probleemidest, tüdrukul on aga vahel vaja naisõpetaja kallistust.*

ÕN1: *Eks see ongi sügavalt ikkagi õpetajate ja juhtkonna probleem (poiste väljalangemine). Et kui märkame, siis tuleb toetada ja tuleb teha diferentseerimisi õppimises ja isegi suhtlemises, ütlen mina selle peale, et on vaja huvi tunda ja märgata ja tema jaoks olemas olla, et see on kõige tähtsam. Ega matemaatikat ta ennem õppima ei hakka, kui ta usaldab või ta laseb ennast lähedale.*

Õppejõust lapsevanem leiab, et kui vanem pole piisavalt teadlik ja suutlik oma last abistama, ei pruugigi lapsel olla väljavaateid:

ÕJ1: *Minu üks laps on düslektik. Peres lugesime ja õppisime düsleksiast ja lõime selle baasil oma lapsele arenguperspektiivi. Olen nüüd näinud, kuidas paljud kukuvad düsleksiaga koolist välja. Siin on peamine vanemate võime leida see tee, kuidas oma last aidata. Kui vanem ei valda seda sõnavara, mis puudutab tema lapse probleeme, on tõenäoline, et laps saab ebaadekvaatse enesehinnangu.*

Teisalt lepatakse – õpetajate harijate poolelt – et kool on ise stereotüüpselt jäik ja siin ei saagi enam teha:

ÕJ3: *Kooli peetakse väga totalitaarseks süsteemiks nagunii, nagu Foucault võrdles teda vanglaga, siis ju ta seda on. Stereotüüpe koolis murda on veel keerulisem kui kuskil mujal.*

AN: *Eks meil on ju omamoodi teatud normid riikliku õppekavaga paika pandud ja siis need normid sätestavad pigem siis seda, et õpilane kõike teab, mitte niivõrd seda, kuidas ta kui inimene käitub.*

Tunnistatakse, et õige see pole, ent teenida tuleb süsteemi edasi. Ametnik aga loeb soolise võrdõiguslikkuse küsimuse liialduseks:

AM: *... ja mulle tundub, et me oma õppekavas liiga palju toome ära kellelegi vajalikke märksõnu, näiteks ma arvan, et võib-olla selle soolise võrdõiguslikkuse oleks võinud hoopis mainimata jätta. ...on mõtet rääkida nendest üldistest eesmärkidest ja mitte hakata seda üldist eesmärki vaatama selles vaatevinklis.*

Probleemidele lahendusi otsides jõutakse õpetajahariduseni. Ministeeriumiametnik arvab, et vastutus kõigi nende probleemide ees on ikka koolil, õigete strateegiate leidmisel ning efektiivsetel meetoditel. Süsteem peab vastutuse võtma enesele. Aga enne peab keegi välja pakkuma kindla peale mineku tee:

AM: *Ma ikkagi arvan, et kool peab hakkama saama selles situatsioonis, kus ta parasjagu on ja leidma meetodi. Pigem on küsimus selles, et kas on olemas õpetajal oskusteavet, et saada hakkama mingit tüüpi küsimustega. Pigem on see. Nii et mina ühiskonda ei taha küll selle koha peal kooliasjades väga süüdistada. Pigem on see haridussüsteemi enda küsimus, et kuidas sellega hakkama saada.*

Aga mis see meetod ikkagi on? Kas meetod on see, et õpetada naisõpetajatele selgeks, kuidas poistega hakkama saada või võtta iga hinna eest, iga hinna eest tööle meesõpetajaid?, Kui me suudame tuvastada, et poisid on teistsugused kui tüdrukud, siis me lihtsalt peaksime ütleva õpetajatele: kuule, efektiivne meetod poistega suhtlemiseks on selline, tüdrukutega suhtlemiseks on selline.

Õpetajaid takistavad nende eneste stereotüübid ja identiteediprobleemid, õpetajatel on kujunenud ametistereotüübid, probleeme on tolerantsusega, õpetajad ei oskagi soolisusega kohtuda. õpetaja on jõuetu ühiskonna alateadlike käitumismustrite ees. Kordusid motiivid, et õpetajaharidusse tuleks sisse tuua identiteediteema:

ÕJ1: *Õpetajakoolituses peaks õpetajateks õppijail olema võimalik identiteediprobleemidega süvitsi tegelda. Seda ei saa õpetada loengutes. Kuidas ta tunneb end naisena klassi ees, kuidas tõlgendab toimuvat, kuidas aitab arutleda, kuidas annab nõu, millist pidu korraldada.*

ÕJ2: *Me ei räägi neist probleemidest, ei õpeta, kuidas klassijuhatajana läheneda poisile või tüdrukule.*

AM: *Mulle tundub, et tegelik probleem on siin olemasolevate õpetajate harjumus mingisugusel moel tööd teha.*

Õieti tuleks alustada fundamentaalsetest muutustest ehk kooli enese kontseptsioon tuleks ringi mõelda. Olulised üldnimelikud suutmised jäävad koolis aineõpetuse ees tahaplaanile ning õppimata:

ÕJ13: *Kus on see emotsionaalse intelligentsuse kasvatamine? Kui me selle saaksime oma kooliprogrammi, et me õpetame inimesi teisi inimesi aktsepteerima, neid tundma ja iseennast tundma. Aga just nimelt, et see eetika ja moraal ja emotsioonid on need, mis on võtmesõnad. Ja haridus on väga tugevalt seotud emotsioonidega, ja nii nagu mina üliõpilastele räägin kogu aeg - te ei lähe mitte kooli ainet õpetama, vaid te lähete selle noore inimese, noore lapse inimeseks kujunemist toetama. See, kas ta teie ainst pärast midagi teab - see on boonus. Aga kui temast inimene saab, siis see on eesmärk.*

DM: *Et sellega (vastassoo tööde tegemine) sa kasvatad tegelikult seda mõistmist, arusaamist ja empaatiavõimet. Ja kui sa pole kunagi elus noh ma ei tea nõusid pesnud või tube koristanud, siis on väga raske mõista seda väärtust või seda tööd ja vastupidi. Nii et need nii-öelda kogemuspõhised õppemeetodid on sellises parajalt kasvavas eas nagu väga tähtis.*

ÕJ1: *See, milleks kasutame tunniaega, tuleks ümber mõelda. Tund kui kohutavalt tähtis aeg peaks olema täiesti teisiti üles ehitatud. Identiteetide nimel on vaja mõtlemise ja rääkimise aega.*

Küsimus on selles, mis on kooli eesmärk. Kui kool suudab tõsta refleksioonivõimet, siis saavad mõlemad sugupooled nii vabaduse kui võimalused.

Arvati ka, et õpetaja-ameti struktuuri muutmine võiks tuua mehi kooli tagasi. Ka lasteaiaõpetaja karjääri mudel võiks sarnaneda ülikooli karjäärimudeliga:

ÕJ1: *Kui meil oleks tipp-õpetaja mudel ja pikem karjääritrepp, see tooks mehi kooli rohkem. Õpetaja karjäärimudel peaks võimaldama paradigmaatilist hüpet. Peaaegu miski ei pane praegu olema innovaatiline.*

ÕJ2: *Juhtimist peaks õpetama mõlemale. Praegu on need noored, kes meil peale tulevad, eranditult naised, seda ka doktorantuuris. Koolitus peaks tähendama tööd väärtushinnangutega. Tuleks õpetada erinevaid meetodeid, mis sobiksid poisile, mis tüdrukule.*

Ja taas jõuab õppejõud meeste teema juurde, kellele ühiskond pakub vähe oma identiteedi loomise ainet, nõuab aga temalt palju:

ÕJ1: *Meeskorporatsioonides arutatakse vastutuse küsimust ühiskonna ees. On väga oluline, et mehed võtaksid vastutuse isamaa eest. Tuled kaitseteenistusse, ühed tulevad pühendumisega, teised tahavad läbi saada. Korporatsioonide maailmas on tugevad meesidentiteedid, ka isamaalised identiteedid. Poeg on sõjaväes, tema šokk seal oli, millised on hariduseta eesti poisid. Ta lahendas üht kiusamise lugu, kui üht poissi järjest mõnitati. Ta palus see ära lõpetada. Talle öeldi poiste poolt, lõpetame siis ära, kui sina lõpetad raamatute lugemise.*

Ühiskond kui rahvusriik peaks ootama, et eesti mehed saaksid sügava moraalse kasvatuse. Naiste maailmapilt muutub pärast sünnitust, meestel seda pole. Ent ühiskonna ootused meestele on suuremad.

Võrdõiguslikkus pole üksnes sooline, see on laiem väärtuseline küsimus, märkamise küsimus:

ÕJ2: *Kool on koht, kus õpitakse märkama ja mõistma. Õigluse küsimus on lastele tähtis. Kas lepime klassis kokku, et käitume kõigiga võrdselt? Harjuda töötama vähem võimekatega. Eliitklasside probleem – siin on küsimus võrdõiguslikkuses, millistes situatsioonides võtame kellelki võimaluse ära. Kas kõigil on võrdsed võimalused? Õpetaja vastutus on selles, et mitte eelistada kumbagi ja motiveerida mõlemat.*

Kooli tegevuskultuuri mahajäämus kiirete muutumiste maailmas säilitab ka soostereotüüpide tootmise rutiini. Arutlustes jõuti kooli enese ümbermõtestamise vajaduseni, täpsemalt selle vabastamiseni jäiga maskuliinsusel põhineva normatiivsuse käest, lisades kooliga seotud väärtustesse just seda, mida ehk suudaksid naised. Jõuti selleni, et vajatakse kummagi poolega arvestavat pedagoogikat, et kujuneks mõlema identiteet parimas mõttes. Ent – kas seda võimalust neil siis pole juba praegu? Miks ei näe nad muutusi tegemas iseend, vaid Otsustajat seal kuskil, kes paraku pole huvitatud suure raskelt liikuva rongi teistele rööbastele suunamisest? Meie intervjuueeritud on positsioneerinud end seal, kus on ette nähtud, süsteemi märgistatud piirides. Dialoogi saavutamiseks Otsustajaga paistab et puudub lootus. Ise kooli teistele radadele suunata puudub jõud ja legitiimsus.

Aruteluks

Kummagi sugupoole käekäik on tõusnud Eestis täna avaliku arutelu aineks. Ühelt poolt on kõneks naiste ikka veel püsiv alaväärne asend, neid on endiselt vähe määrajate, juhtide ja otsustajate seas ning suureneb järjest palgalõhe meeste kasuks. Teisalt on kõneks mure meeste pärast, nende mitmeid kordi viletsamad elujõu näitajad, nende kadumine mitmetest valdkondadest, eriti koolist, vähenev haridustase, ennasthävivate käitumine ja võimetus kanda vastutust. Eesti mehest on saamas läbikukkuja. Haritud neiud lahkuvad Eestist, kuivõrd pole väärilisi kaasasid leida.

Kes siis kellele liiga teeb? Selliste tõsiasjade pinnalt ei kõla ju usutavalt, et mehed diskrimineerivad naisi. Või on siiski kummagi sugupoole pahaolu põhjusi otsides alust kahtlustada, et meessoolisuse domineerimine ja probleemid võrdõiguslikkusega on vaid muutnud oma nägu, nii et kahjustavad nüüd juba (osasid) mehi endid. Sest ühiskonna muutumistes muutub ka tuttavate asjade toime.

Analüüsisime meie haridustegelaste – ametnike, koolijuhtide, õpetajate, õppejõudude – arusaamu teemadel, millest soolisusega seoses tuliselt kõneldakse. Kõigepealt võib väita, et probleemide olemasolu enamasti ei eita (v.a ministeeriumi ametnik mõneti), ja et probleemid erutavad ning kutsuvad esile mõtteid. Ent neid ei seotud üldiselt võrdõiguslikkusega, pigem harjumuspäraste viisidega toimida, millele kohati omistati loodusseaduse jõud: nii on alati olnud. Usk kooli sooneutraalsusse näib püsivat edasi ja varjutab toimuvat. Pealegi on ilmunud uus tüdruk, kes on aktiivne, tegus ja keda võetakse kuulda.

Feministlikes diskursustes on küsitud, mis soost on haridus ja kool. Ning leitud, pigem meessoost, vaatamata sellele, et feminiseerumine koolis on saavutanud enneolematu ulatuse. Sest kooli iseloom püsib endine või on selle maskuliinsete jooni käimasolev uusliberalismi surve isegi tugevdanud: konkurents, hierarhiad, distsipliin, kontrollisüsteemid, paremusjärjestused, võimukäitumine, surve mõõdetavatele tulemustele, pehmete väärtuste vähenevad väljavaated. Lisame siia veel pedagoogika kadumise ja kasvatusel mahavaikimise. Kõik see näib toimuvat üle tegijate, sh ka meie intervjuueeritute peade. Femininne tegijaskond hoiab hästi alal toimivat korda, sest neid pole orienteeritud olukordi muutma. Nii tugevdab kooli feminiseerumine ühiskonna maskuliinsete väärtuste püsimist.

Oleme nii ühiskonna kui kooli tasandil paradoksaalses seisundis: maskuliinne normatiivsus kahjustab mehi naistest rohkemgi, sest – koolis nad ei pea vastu, nagu lausus üks intervjuueerituist. Rohkem

kahjustatud osapoole pärast tuntakse muret. Miski ei sobi neile, ei õppekirjandus, ei kooli kitsad reeglid, õppemeetodid, vähene liikumisruum, paremini õppivad tüdrukud. Kool oleks hoopis teistmoodi, oleks ta ainult poiste päralt (vt. lahusõpetamise diskursus)! Nii nagu poisid on rohkem nähtavad klassis, on nad rohkem nähtaval ka ohustatud rühmana: nad on haavatavamad ja tundlikumad. Poiste kannatused on rohkem väärt. Ja nende poole pöördub (enamasti naissoost) hooliv ja hoolitsev pilk, ent selle omanikud ja valvurid ei kiirusta ometi olukorda muutma. Statistilised teated tüdrukute suuremast koolistressist ja psühho-somaatilistest häiretest nagu ka mõte, et ehk ei meeldi see kõik ka tüdrukutele, jäävad mõjujõuta kõrvalteadmiseks. Tüdrukud on ju sitkemad, küll veavad välja. Ka see suhtumine väljendab meessoos dominantse kui normi edasist püsivust – nüüd aga paradoksaalsel viisil nende nõrkuse kaudu.

Eesti kool täna sotsialiseerib jätkuvalt noori tegelikkusse, mis säilitab ühe sugupoolega seonduvate väärtuste domineerimise, vahest ehk selle nihkega, et nüüd on need asunud hävitama paljusid sellesama dominantse sugupoole esindajate väljavaateid. Kogu problemaatika võibki taandada väärtustele – kes ja mis on üleüldises panoptikumis rohkem väärt, sinna suunatakse ressursid. Kooli peab-mudelid hoiavad alal olukorra, et säiliks ressursside liikumist kindlustav kord. Viimast toetab ka kulunult harjumuspärane stereotüüp: mees peab toitma pere. Ent kooli feminiseerumisega kaasnud hoiak, et poisid ja mehed saavad andeks, võib anda erinevaid ja mitte just häid tulemusi. Tõsi küll, mõned poisid hoitakse haridusele alles, teisalt aga harjutatakse neid erilise olendi staatusega, kellele on rohkem lubatud, ka suhtuda-käituda üliluslikult. Ning hoiduda vastutusest, kui seda ei soovita. Pole ime, kui see hoiak laieneb ellu. Soojalt kõlas meesõpetaja minevikuväärtusi elustav hääl, nõudes poistelt ka koolis mehisust, vastupidavust ehk õilsaid maskuliinseid väärtusi, et poisid neile reserveeritud kohta õigustaksid.

Tüdrukute positsioone kahjustab neid juba vastavalt vorminud ja nendega lahutamatu kaasnev stereotüüp: tuubivad mõttelagedalt, lepivad, on alalhoidlikud, korralikud, igavad, passiivsed, vaiksed. Et neile on suunatud nimetatud omadusi esile kutsuv peab-pedagoogika, see jääb teadvustamatusse hämarusse. Vahest peidab end siin ühiskonna enesealalhoiu teatud laadi instinkt: taastoota vaikset leplikku rutiinsete töötajate massi, kelle igatsused-soovid-kannatused ei võtaks ühiskonnalt just palju ressursse.

Huhta ja Meriläinen iseloomustavad praegust 30-seid tegijate naiste põlvkonda: nad elavad ambivalentuses: kuuletu ja ole aktiivne! Neil tuleb olla efektiivne, kiire, täpne, mõistev, empaatiline ja märterlik. Neil tuleb olla parim kõiges, mida teevad. Neil tuleb oma karjääri luua võrdselt meestega, oma oskusi osavalt müües rahuldades enese ja teiste vajadusi. Nemad ei tunne end enam süüdi oma edukuse pärast nagu vanasti, vaid edutuse pärast, nende elu on kui planeeritud projekt (Huhta&Meriläinen 2007). Nüüd ollaksegi võrdsed – kohustustelt, ja samas endiselt kuulekad, täites efektiivsuse käsku õiguseta loota enam kellelegi.

Väljapääsuteed on olemas, ka mõningaste heaolutunnustega kihistunud ühiskonnas nagu seda on Eesti. Märksõnana kõlab siin sootundlik pedagoogika, et kumbki sugupool tohiks eneses välja arendada küllusliku spektri oma soole iseloomulikke, sidudes seda ka teisele soole omasega, ja saada iseeneseks oma ipse-identiteediga, mille erilisust rõhutab tema sugu. Ent väikese lisatingimusega – mõlema soo omadused, tööd ja väärtused on võrdse kaaluga. Enamus lahendusi on väljaspool kooli, seda kestva diskursusena naiste ja meeste võrdväärsusest inimestena kõigis elu sfäärides nende põhiõigusega rääkida ja olla kuulda võetud. Koolis saaksid kõik osapooled kujuneda rohkem nägijaks, ja meie väärtuste paljususes ei peaks siin olema takistusi. Kool tahab muutmist selle põhjalustes, niisugune on rohkem kui sada aastat püsinud arusaam, mis võrsunud reformpedagoogika lainelt. Ka meie intervjueritud jõudsid taas sellesama juurde, et kooli keskmes olgu inimene ja tema probleemid, mitte uusliberalismi absurdimaiguga instrumentaalsed väärtused.

Kasutatud kirjandus

- Alhanen, K. (2007) Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault`n filosofiassa. Tampere: Gaudeamus
- Burman, E. (2005) Childhood, neo-liberalism and the feminization of education. *Gender and Education*, vol.17, No.4 pp 351-367
- Davison, K. G. & Nelson, B. G. (2011) *The Journal of Men & Studies* Vol. 19.No.2, 91-96
- Editorial (2005) Gendered childhoods. *Gender and Education* Vo.17, No.5 December, pp 463-469
- Francis, B. (2001) Beyond postmodernism: feminist agency in educational reserarch. In: *Investigating gender: Contemporary perspectives in education*. (eds. B. Francis and Christine Shetton). Buckingham: Open University Press
- Gordon, T. (2006) Girls in education: citizenship, agency and emotions. *Gender and Education* Vol 18 nr. 1, 1-15
- Hines, M. (2008) Androgeen, östrogeen ja sotsiaalne sugu. *Soopsühholoogia*. Tallinn: Külim
- Holm, A-S. (2010) Gender Patterns and Student Agency: secondary school students`perceptions over time. *European Educational Research Journal*, Volume 9 Number 2, p. 2257-268
- Huhta, L. & Meriläinen, L. (2008) Kilttien kapina. Tottelemattomuuden alkeet naisille. Helsinki: Edita OY
- Kruusvall, J., Tomson, L. 2004. Tallinna kuue linnaosa koolide 8. klasside õpilaste turvalisuse ja riskikäitumise uuringu tulemused. Tallinn: Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet. Tped. ülikooli sotsioloogia osakond
- Kuurme, T. (2007). Koolimaailm vastasseisude ristumistes. Eesti kool 21. sajandi algul: kool kui arengukeskkond ja õpilase toimetulek (245 - 261).Tallinna Ülikooli Kirjastus
- Lahelma, E. 2005. School Grades And ohter Resources: The „Failing Boys“ Discourse Revisited. *Nordic Journal of Womens`s Studies*. Vol 13 No 2, 78-89
- Lahelma, E. (2000) Lack of male teachers: a problem for students or teachers? *Pedagogy. Culture & Society*, 8: 2, 173-186
- Laherand, M.-L. (2008) Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn:
- Leino, M. (2007) Sooline aspekt koolis. Eesti kool 21. sajandi algul: kool kui arengukeskkond ja õpilase toimetulek. Tallinn: TLÜ kirjastus
- Naskali, P. 2007. Yliopistollinen opetus ja lahja. *Niin&Näin* nro 51
- Paechter, C. (2007). *Being boys.Beyng girls. Learning masculinities and femininities*. McGraw Hill Education: Open University Press

Reay, D. (2001) The paradox of contemporary femininities in education: combining fluidity with fixity. In: Investigating gender: Contemporary perspectives in education. (eds. B. Francis and Christine Shetton). Buckingham: Open University Press, lk. 152-163

Renold, E. 2001. Learning the „Hard“ Way: boys, hegemonic masculinity and the negotiation of learner identities in the primary school. British journal of Sociology of Education. Vol.22 No 3, 2001/369-385

Senge, P. (2008). Õppiv kool. Tartu. Atlex

Skelton, C. (2001) Typical boys? Theorizing masculinity in educational settings, In: Investigating gender: Contemporary perspectives in education. (eds. B. Francis and Christine Shetton). Buckingham: Open University Press, lk. 165-176

Skelton, C. Francis, B. (2001) Endnotes. Gender, school policies and practices. In: Investigating gender: Contemporary perspectives in education. (eds. B. Francis and Christine Shetton). Buckingham: Open University Press lk. 189

Strömpl, J. 2008. Koolivägivald õpilaste pilgu läbi. Rmt. (toim: ...)Noorte aktiivsus. Päri ja pahupool. Eesti Noorsoo Instituut

Wiens, Kathryn (2006). The new Gender Gap: What Went Wrong? Journal of Education. Issue 3, p. 11-27

„LOODUS ON MEID SELLISEKS TEINUD“ EHK SOOLINE ESSENTSIALISM HARIDUSES JA KASVATUSES

Elo-Maria Roots, Tiiu Kuurme, Gertrud Kasemaa

Artiklist selguvad alljärgnevad peamiselt soolisele essentsialismile omaseid väljendeid peegeldavad teemavaldkonnad: loomupärane mehelikkus ja naiselikkus (kus mehelikkus seondub võitlemise, enda eest seismisega ühiskonnas); bioloogiline diskursus (kus kahe sugupoole olemasolu looduses tingib ka loomulikult teel erinevad soorollid ühiskonnas); naiste ja meeste erinevad võimed ja eelsoodumused (võrdne vastutus, mis jaguneb vastavalt võimetele); hegemoonilise maskuliinsuse diskursus e. poisid on poisid: tugevad, julged, sündinud liidriks jms.; poiste ja tüdrukute õpiedu ja suhtumine kooli; naisõpetaja ja meesõpetaja ühiskonnas, nende olemuslikud erinevused. Ilmneb mitmeid paradokse. Näiteks kasvavad poisid üles mitmete vastuoluliste sisenduste väljas. Ühelt poolt saavad nad sisendusi, et mehed ei nuta, mees on tugev, enesekindel ja tema agressiivsus on normaalne. Teisalt tuntakse poiste pärast muret, kasutades sõnastust, mis kirjeldab poisse tegelikult nõrgema sugupoole, kes vajab abi ja suuremat mõistmist kui tüdrukud.

Üks peamisi iseenesestmõistetavaid diskursusi seoses soolisusega ongi tõenäoliselt naiste ja meeste valdkondade essentsialistlik kaheks eraldamine – naistel on kaasasündinud vastutustunne laste ja kodu korrashoidmise ees, aga naised on halvad juhid ning meestel puudub vastutustunne laste ja kodu ees, ent mehed on loomupäraselt head juhid. Naistele kuulub kodumaailm, meestele töömaailm. Naist usaldatakse seal, kus on vaja abivajajate eest hoolitseda või korrektselt reegleid järgida, mehi usaldatakse seal, kus on vaja iseseisvalt otsuseid langetada ja reegleid kehtestada. Miks see nii on? - Sest „loodus on meid selliseks teinud ja see on normaalne“, nagu üks vastaja arvas.

Poiste ja tüdrukute erinevuste temal levib Eestis palju stereotüüpe, mis lähtuvad essentsialistlikust käsitlusviisist ja mida meedia kaudu palju kinnistatakse.

Essentsialism tähendab psühholoogilises mõttes enamasti ekslikku usku, et mingi grupi liikmed jagavad kindlaid sarnasusi, mis põhjustavad kogu grupi erinevuse teistest gruppidest (Gelman 2003; Medin 1989). Kategooriat võib pidada essentsialistlikuks, kui see on suhteliselt stabiilne, muutumatu, tõenäoliselt kaasasündinud ja bioloogiliselt määratud. Soolisuse valdkonnas viitab essentsialism seega usule, et erinevused meeste ja naiste vahel on stabiilsed, muutumatud, kaasasündinud ja tulenevad pigem bioloogilistest erinevustest, mitte keskkonna faktoritest (Smiler & Gelman 2008).

Essentsialistid leiavad, et naiste ja meeste vahelised käitumuslikud ja psüühilised erinevused on olemuslikud, universaalsed, looduslikud ja tulenevad bioloogilisest soost. Naistele on sellekohaselt omane nn naiselik põhiloomus, meestele aga mehelik. Enamik feministlikke uurijaid aga eristab bioloogilist (sex) ja sotsiaalset sugu (gender), mõistes viimase all ajalooliselt ja kultuuriliselt loodud sugu, mis hõlmab käitumisviise, mehelikkuse ja naiselikkuse norme ühiskonnas jms. (Lindsalu 2008).

Essentsialismi on uuritud palju, kitsamalt soolist essentsialismi aga küllaltki vähe. Uuringud, mida on tehtud, on leidnud, et sooline essentsialism esineb igas vanusegrupis. Gelman (1986) leidis, et juba eelkooliealised lapsed kasutavad sugu tugeva alusena üldistuste tegemiseks, seda isegi vastuolude ilmnemisel. Taylor (1996) leidis, et lapsed näevad sugupooltele omistatud eelistusi ja käitumismalle kaasasündinutena, mitte keskkonna mõjutustest tulenevatena. Üldistuste tegemine vanuse kasvades küll väheneb, aga siiski arvas ka kolmandik uuritud üliõpilastest, et soolised erinevused on bioloogiliselt ettemääratud (sh näiteks soov saada tuletõrjajaks). Uuringute põhjal võib järeldada, et kategooriad „mees“ ja „naine“ ning „poiss“ ja „tüdruk“ on tugevalt essentsialiseeritud nii laste kui täiskasvanute jaoks (Smiler & Gelman 2008).

Essentsialism on oluline, kuna see hoiab alal stereotüüpe ning mõjutab inimeste hoiakuid, põhjendusi ja omadusi, mida peetakse ühele või teisele grupile loomumaseks (Smiler & Gelman 2008). Oluline on seda uurida ja märgata peamiselt sellepärast, et essentsialism mõjutab eelarvamusi, tajutud erinevusi gruppide vahel ja sotsiaalse ebavõrdsuse õigustamist (Demoulin 2006).

Poistega on koolis rohkem probleeme kui tüdrukutega. Üldine arvamus on, et poisid vajavad huvitavamalt kooli, sest neil on tavakoolis igav. Meedias selleteemalisi artikleid lugedes on essentsialistlik lähenemine valdav, ka mitmete koolipsühholoogide poolt. Soolisi erinevusi võetakse paratamatustena. Antud artiklis keskendutakse essentsialistlikele vaadetele ja väidetele intervjuueeritavate kõnes ning arutletakse selle üle, kuidas sooliste erinevuste sõnastamine ning neile põhjuste otsimine võib taastoota probleeme, millega poisid ja tüdrukud ning mehed ja naised praeguses Eestis silmitsi seisavad.

Artikkel vaatleb soolist essentsialismi intervjuueeritavate kõnes kriitilisest seisukohast. Artikli peamine fookus on sooliste erinevuste loomupärasena nägemine ning erinevate nähtuste ja probleemide põhjendamine kaasasündinud erinevustena poiste ja tüdrukute vahel. Ilmnes, et essentsialistlikud põhjendused probleemidele toovad välja vastuolusid ja konfliktseid seisukohti, sageli sama vastaja arutlustes.

Intervjuudes, eriti õpetajatega, väljendati küllaltki palju ka sotsiaalse õppimise teooria seisukohti: et suur osa poiste ja tüdrukute erinevustest taastoodetakse kasvatus kaudu. Väljendati aga küllaltki palju ka essentsialistlike seisukohti, mille kohaselt kahe sugupoole omadusi nähakse sünnipärase, loomulike ja etteantutena. Klassiruumi jälgides süvendab seda usku ja vastavaid hoiakuid nägemine, et poisid on tormakamad, motiveeritud võistluslikkusest, individualistlikumad, tüdrukud seevastu rahulikumad, sõnakuulelikumad ja koostöövalmid (Papp 2009).

Essentsialistliku sookäsituse tuumaks on diskursus mehe ja naise kaasasündinud erinevustest. Neid erinevusi sõnastatakse erineval moel, vahel ka mitte otse öeldes, et mehed ja naised sünnivad erinevate omadustega. Kõnes omistatakse teatud omadusi, eeliseid, puuduseid ja eelkõige teatud väärtushinnanguid meestele ja naistele. Oma mõtete sõnastamise viis annab edasi seda, kellele omistatud „loomupäraseid“ omadused on väärtuslikumad või vähem väärtuslikumad.

Intervjuude tekste analüüsid eristusid kuus peamist soolisele essentsialismile omaseid väljendeid peegeldavat teemavaldkonda lähtuvalt intervjuueeritavate teemakäsitustest ja oma seisukohtade sõnastamisest.

Loomupärase meheliikkuse ja naiseliikkuse diskursus toob esile, kuidas rääkija konstrueerib sõnade abil oma arusaama õigest mehest ja õigest naisest.

Bioloogiline diskursus on sellega sisuliselt seotud, sest loomupäraseid erinevusi püütakse sageli põhjendada mehe ja naise bioloogiliste erinevustega.

Kasvatust ja kooli puudutavas alateemas uuritakse lähemalt, kuidas vastajad sõnastavad poiste ja tüdrukute erinevusi kasvatuskontekstis ning milliseid probleeme selliste essentsialistlike uskumuste, eelarvamuste ja hoiakute taastootmine endaga kaasa võib tuua.

Õpetajate ja töö teemavaldkonnas uuritakse, kuidas sõnastatakse põhjuseid, miks valdkonniti on rohkem mehi või naisi, millistena nähakse meeste ja naiste erinevusi töökollektiivis ning keda soovitakse näha juhi positsioonil. Õpetajate alateema eristub kooli ja kasvatuse diskursusest, kuna selles käsitletakse õpetaja kui ameti positsiooni ühiskonnas ja koolis ning suhtumisi sellesse.

Loomupärase mehelikkuse ja naiselikkuse diskursus

Essentsialistlik vaatenurk keskendub meeste ja naiste asemel pigem meheks olemisele ja naiseks olemisele. On teatud kaasasündinud omadused, mida seostatakse meestega ja mida naistega. Naiselik võib aga olla ka mees ja sellistel meestel arvatakse olevat kõige raskem. Üks vastajatest, naissoost ametnik, väljendab seda järgmiselt:

AN: *On olemas ju naiselikud mehed ja mehelikud naised, ehk et siis mind näiteks on tihtipeale just meheliku naisena käsitletud, mitte väljanägemise, aga käitumise mustrite põhjal.*

Vastaja, olles ise naine, ütleb, et teda on peetud mehelikuks naiseks käitumismustrite põhjal. See eeldab, et on olemas mehelikud käitumismustrid. Kuna need võivad olla ka naisel, ei ole nad ilmselt seotud ainult bioloogilise sooga. Ometi omistatakse neid bioloogilise soo kandjatele – mehelik käitumine ja naiselik käitumine. Taolise sõnakasutusega taastoodetakse nii enda kui kuulajate jaoks kahe sugupoole käitumuslikku erinevust. Käitumismustrite soolise eraldamisega käib reeglina kaasas ka väärtushinnangute andmine kummalegi poolele. Mehed ennast tavaliselt naiselikuks ei pea, kuna naiselikkust nähakse mehe puhul alandavana. Mehelik käitumine naiste puhul ei mõju nii häbiväärsena, kuigi üks naisõpetaja tunnistab, et tema lapsepõlves oli see suurem probleem kui praegu:

ÕN1: *Eino kui päris aus olla, siis... minu asemel oodati esiteks poissi üldse. No see asi algab... tegelikult algab kuskilt ikkagi vanematel ka. Siis, kui sünnib tüdruk, aga on nagu poiss, siis see on kõige hullem variant, mis saab üldse olla nagu selleaegsetele vanematele. (---) See on selline hell teema, et ma ei saa eristada, et kas ma sain sellepärast karistada palju, et et ma olin ikkagi tüdruk, kes käitus nagu poiss või sellepärast, et ema ütles, ma olen kõige vanem ja pean kõige eest vastutama, mis toimus.*

Samas on naised altimad rääkima sellest, et olid poisilikud tüdrukud. Nii rääkisid mitmed naissoost vastajad:

DN: *Et mina olin see tüüp, kes oleks hea meelega läinud nokkima mutrivõtmega kuhugi, mitte võtnud vardad kätte. Et ja see käis mulle väga närvidele. Et... see oli võib-olla. Ja mis oli veel, tüdrukutelt oodati erilist korrektsust. Poiste puhul sellele niivõrd tähelepanu ei pööratud. (---) Eriti oli nagu... poistele nagu ei pööratudki nii suurt tähelepanu. Et et just nagu tüdrukutele, et kuidas riides, kuidas juuksed kammitud ja nii edasi. Ja ja võibolla see oli see moment, mis mulle üldse ei meeldinud.*

Üks meessoost vastaja aga rõhutas, et temast kasvatati meest, mitte naist:

DM: *minu isa oli väga mehine. Et... raske nagu hinnata jah, aga et minust ikka kasvatati meest, mitte naist.*

Sõnastus toob välja, et meheks kasvatakse, mitte ei sünnita, ometi usub sama vastaja, et soolised erinevused on bioloogiliselt kaasa antud:

DM: *Et loodus on andnud meile erinevad omadused, et... minu arust on see nagu normaalne.*

Naiselikel meestel on aga kõige raskem:

AN: *Sellisel juhul ma arvan, et kõige raskem ongi naiselikel meestel, sellepärast et mehelikud naised nagunii*

nagu võitlevad enda eest ja saavad hakkama. Naiselikud naised saavad sellepärast hakkama, et nad on naiselikud naised. Mehelikel meestel pole ka probleemi, aga kõige keerulisem... Naiselikud mehed on riskigrupp hoopis. Ja nendel võibki olla tegelikul kõige suurem surve ka ühiskonnas, ausalt öeldes.

Sellest võib järeldada, et naiselikkusega käib kaasas eluga mitte hakkama saamine. Vastaja jutust tuleb välja, et naiselik inimene ei suuda enda eest võidelda, kui ta aga juhtub naine olema (taas ei ole tegeliku seos bioloogilise sooga, vaid teatud omadused omistatakse sugupooltele), siis aitab seda naist lihtsalt see, et tema naiselikud omadused, sealhulgas võitlusvaimu puudumine ja abitus, on kultuuriliselt aktsepteeritud. Mehelikkust seostatakse võitlemisega ja mehelik naine saab elus hakkama tänu sellele, et ta on tugev ja suudab enda eest võidelda. Ühiskonnas on kõige suurema surve all naiselikud mehed, kuna nende naiselikeks peetavaid omadusi nähakse naeruväärsete ja ebaloomulikena. Mehelikud omadused annavad ka naisele väärtust juurde, naiselikud omadused mehe väärtust aga kahandavad. Õige mees on alati mehelik. Mehelike omadustena on pakutud turvalisust, juhtimisoskust, tugevust ja otsusekindlust. Neid omadusi hinnatakse nii meeste kui ka naiste juures. Kui aga isikuomadusi saab jagada kahte gruppi, kus ühed kuuluvad meestele ja teised naistele, kuidas seletada siis, et on ka palju naisi, keda peetakse mehelikeks ja mehi, keda peetakse naiselikeks?

Üks vastaja väitis:

ÕJ1: *Naised on geneetiliselt sotsiaalsemad, vähem konkurentsile suunatud.*

Kui naissoo geneetika annab naistele suuremad sotsiaalsed oskused, siis millega seletada samu omadusi meeste puhul? Selline sõnastus toob välja uskumusi, mida reeglina ei põhjendatagi. Ka väärtushinnangute päritolust räägitakse harva. Intervjueeritavad ei osanud enamasti seletada või põhjendada, kust soolised stereotüübid pärinevad. On neid, kes arvavad, et erinevused on pigem kasvatusel viil, neid, kes arvavad, et loodus on erinevused paika pannud ja ka neid, kes rõhutavad, et vajaksid oma töö tegemiseks kindlat teadmist, kas erinevused on või ei ole. Üks vastaja, meessoost ametnik, väljendas seda nii:

AM: *Koolis on õpetajale või mulle ametnikuna vaja selget sõnumit- kas mingid asjad on nii või nad ei ole nii. Kui see asi jääb ujuma, siis see asi ujubki. Ja siis meil ei olegi ühtegi tõsikindlat väidet, mis ütleks, et me peaksime poisse ja tüdrukuid... käituma erinevalt või me peaksime nendega käituma samamoodi. Ja kui neid väiteid ei ole, siis tegelikult on kõige kindlam sellesse mitte sekkuda.*

Vastaja ei soovi võtta seisukohta, aga sõnastus viitab eeldusele, et soolised erinevused peavad olema lõplikult kindlaks tehtud ja paika pandud.

Bioloogiline, soojätkamise diskursus

Kuidas sõnastatakse sooliste erinevuste bioloogilist loomulikkust, olemuslikkust ja sünnipärasust? Mitmed vastajad on arvanud, et kuna meil on kaks sugupoolt, tingib see loomulikult teel erinevad soorollid. Ka ühiskonnas. See määrab, mis valdkonnad kummalegi sobivad.

AN: *Aga miks me ei peaks jagama (kaheks sugupooleks), sest et ongi ju kaks sugupoolt. Muidu ei oleks ju üldse elu järjepidevust, kui meil ei oleks kahte sugupoolt. Nii et sellepärast mind.. selles mõttes ma nagu teatud stereotüüpidest ma nagu ei tahakski loobuda. Ma tahaks, et oleks mehe roll ja naise roll. Ja need on elu edasikandmisega meile antud rollid. Lihtsalt küsimus sellest, kas keegi peaks rohkem vastutama kui teine.*

Kahe sugupoole olemasolu põhjusena nähakse elu järjepidevust, seega bioloogiliselt on vaja kahte sugupoolt, et järglasi saada. Seda võib nimetada soojätkamise diskursuseks, kus meeste ja naiste loomupäraseid erinevusi põhjendatakse kahe sugupoole erinevate rollidega järglaste saamisel. Bioloogiline põhjendus seostatakse stereotüüpide ning naise ja mehe rollidega. Vastaja arvates ei olegi probleem niivõrd stereotüüpides, vaid vastutuse jagamises. Probleem on selles, kui üks osapool vastutab vähem ja teine rohkem.

Naiste ja meeste erinevate võimete ja eelsoodumuste diskursus

AN: Mitte et üks ei peaks rohkem tegema kui teine, vaid et meil on antud võimed ja võimalused teha ühel sugupoolel ühtesid asju, teisel teisi, et midagi ei ole parata- et ma saan küll kruvi keeramisega hakkama, aga drellpuuriga ma toimetada ei suuda. Miks ma siis peaksin tahtma, et mees ilmtingimata tolmuimejaga ringi siblib, on ju? Kuigi ta võib seda väga vabalt teha. Et ma lihtsalt arvan, et tegelikult need soorollid ... mina leian, et need on terve ühiskonna ilmingud ja siin nagu ei ole vaja hakata kauplema, et kas meil on soorolle vaja, aga lihtsalt, et see vastutus peaks olema ühiskonnas kuidagi tasakaalus.

Vastaja väidab, et meestel ja naistel on erinevad võimed ja võimalused. Leitakse, et vastutama peaksid võrdselt mõlemad, aga mitte samade tegevuste eest, sest kummalgi on omad võimed – meestele sobivad raskemad ja tehnilisemad tööd, naistele aga kergemad koristustööd, näiteks tolmuimejaga „siblimine“. Mõte on sõnastatud nii, et bioloogilised erinevused meeste ja naiste vahel, mida on vaja järglaste saamiseks, on kutsunud esile soorollid. Need kaasa antud rollid määravad muuhulgas ka selle, milliseid töid kumbki sugupool tegema peaks. Samas ütleb vastaja, et soorollid on ühiskonna ilmingud. Need on siis samaaegselt "meile antud võimed" ning „ühiskonna ilmingud“. Siin võib näha uskumust, et soorollid kui ühiskonna ilmingud kujunesid välja bioloogiliste erinevuste tõttu, ometi tekitab see vastuolu, sest kui on tegemist ühiskonna ilminguga, viitab selline sõnastus pigem sotsiaalselt konstrueeritud nähtusele. Kui miski on sünnipäraselt „antud“, ei saaks seda nimetada ühiskonna ilminguks. Taolisi vastuolusid sõnakasutuses, kus sama vastaja jutus on segunenud essentsialism ja konstruktivism, esineb küllaltki palju. See võib viidata kõnealuse tähendusvälja ideoloogilisele pingele (Kasik 2002). Nagu kasvatus puhul, on ka soolisusega seoses igaühel oma seisukoht, mille abil valdkonna suhtes positsioneeritakse, ning ühiskonnas toimuvad vaidlused, mis aeg-ajalt võtavad terava võimuvõitluse vormi, näiteks sookvootide ja palgalõhe puhul. Ideoloogilise pinget toob hästi välja ka aastakümneid kestnud püüd leida ajude ehitusest erinevusi, mis on aga tugevalt seotud ühe sugupoole ülimuslikkusele tõestuse otsimisega. Võib öelda, et vastuolud ja pinged on soolisuse valdkonnas kestnud pikka aega ja väljenduvad ka intervjuueeritavate kõnekasutuses, kus ühelt poolt püütakse nähtuseid seletada paratamatute kaasasündinud erinevustega, teisalt neile põhjendustele vastandudes, öeldes, et soorollid on ühiskonna ilmingud ja väites: "minust kasvatati meest mitte naist".

Ametnik on kõigist vastanutest kõige enam püüdnud hoiduda seisukoha võtmisest ning pigem rõhutanud teadmatust. Ta ei tea, kas objektiivseid kumbagi sugu eristavaid omadusi on olemas. Kui on, peaks nendega arvestama. Ta tunnistab korduvalt, et teadmine erinevustest ja stereotüüpidest on lünklik või olematu. Ta ei tea näiteks, mis on algupärane bioloogiline ja mis on stereotüübina külge kasvanud:

AM: Nüüd on küsimus selles, et kas osasid asju, mis tunduvad, et ... mida tegelikult organismi tasemel ei eristu, aga on niiöelda külgepoogitud omadused, ... ju on ikka neid ka, ma arvan. Aga ma ausalt öeldes ei oska... ma väga täpselt ei tea, kuidas neil vahet teha ja kas see on nii väga selge. (---) kui on erinevused, siis see tähendab

ka tegelikult seda, et nendest objektiivsetest erinevustest – neid peab arvestama ka ilmselt hindamisel. Kui see näiteks ongi nii, et käitumises mingisuguses vanuses on objektiivsed erinevused sees, siis on selge see, et seda tuleb eraldiseisvalt ka hinnata.

Aga juhul, kui need objektiivsed eeldused on olemas - siis peab käituma teistmoodi, et me oleme suhteliselt hädised kindlaks tegemaks, kas need erinevused on olemas või ei ole, sest siin hakkavad need stereotüübid minema Kas sa oskad mulle öelda, missugused need erinevused on ja missugused need ei ole? Minu meelest see on esimene asi, mida tasuks uurida, psühholoogilises võtmes. Ja siis alles kümnes on see, et tulla ametnikuga rääkima...

Ametnik ei soovi võtta seisukohta, samas ei ole ta kursis soouuringutega ega selle pika ajalooga. Ta näeb soouuringute eesmärgina selgitada välja, kas objektiivsed erinevused meeste ja naiste käitumises ja mõtlemises eksisteerivad ning eeldab, et sellisel juhul võtaks kogu ühiskond need faktid teadmiseks ning neid tuleks hakata arvestama koolis õpetamisel ja hindamisel. Samas tunnistab ta, et objektiivsete erinevuste välja selgitamise teevad raskeks stereotüübid.

Sageli eristatakse essentsialistlikult, millised valdkonnad kummalegi sugupoolele sobivad:

AN: *No ma olen selles mõttes halb intervjueritav, et minu jaoks ei olegi see üldse nagu probleem... Mõlemal soopolel on omad eelised, kui stereotüüpidest rääkida, et mehele on selline impulsiivsus ja selline nagu eesminemine kuidagi omasem, kui karja juhtimise metafoori kasutada. Ja naistele on võib-olla omasem selline kodu korras hoidmise metafoor.*

Kasutatakse sõna „metafoor“, mis justkui vähendab väidete absoluutsust. Sellega püütakse pehmendada soolist essentsialismi, sest kui sõna „metafoor“ ära jätta, öeldaks: „naisele on omasem kodu korras hoidmine.“ Kahtlev kõne („võib-olla“, „kujutan ette“, „ma ei tea, aga tundub“) ja paljusõnalisus viitavad nii sellele, et vastajatel puuduvad soolisuse valdkonnas teadmised ja ka sellele, et vastavas teemas ei taheta selgeid seisukohti võtta. Paljusõnalisus, mis peamiselt väljendub oma teadmatuse ja kahtluste kirjeldamises (väga palju kasutatakse sõna „võib-olla“ ja „ma ei tea“, „pole uuringutega kursis, aga tundub“ jms) on veel üks ilming valdkonna ideoloogilisest pingest.

Meeste ja naiste essentsialistliku eristamisega käib enamasti kaasas hinnangute andmine. Näiteks kuulub loogiline mõtlemine hinnatud nähtuste hulka ja omistatakse reeglina poistele ning meestele:

DN: *No mis seal salata, me teame kõik, et loogiline mõtlemine on palju parem poistel. Teatud tunnetus kasvõi joonestamise juures on poistel parem, kui seda on tüdrukutel. Aga me ei saa nimetada ju kõiki eksole, see on jälle üldistus. Tüdrukutel meeldivad siuksed pehmemad ained. Kirjandus, muusika... et see on nagu neile nagu sobivam.*

Stereotüüpide tekkimist illustreerib hästi ka ühe vastanu tõestus nelja olukorra põhjal, et naised on ohtlikumad autojuhid:

ÕJ2: *Mu oma tütar küsis: miks sa arvad, et just naised liiklusõnnetusi põhjustavad. Aga olen ise kogenud järgmist asja: sillas oli ohtlik olukord, kitsas möödasõit. Naine tuli autoga vastu, laskis roolist käed lahti ja pani silmade ette. Siis mina manööverdasin ja päästsin olukorra. Mul on olnud liikluses neli ohtlikku olukorda, kõik on põhjustanud naised.*

Vastaja ise on naine, kes vaatamata oma soole suutis manööverdada ja olukorra otsustavalt päästa. Stereotüübid panevad teatud asju märkama ja teisi asju ignoreerima. Diskursusanalüütilisest seisukohast on lisaks sellele, mida öeldakse, oluline ka see, mida ei öelda, aga mida käsitletakse antuna, eeldatuna.

Neid eeldusi on nimetatud teksti “eelkonstrueeritud elementideks”, mis on loodud mujal (Berger & Luckmann, 1966, 106-107). Kuna meil on üldine uskumus, et naised on halvemad autojuhid, piisab paarist isiklikust kogemusest, et sellele uskumusele kinnitust leida. Kõrvale jäetakse enda sugu ja fakt, et rasketest liiklusõnnetustest on kuni 80% meeste põhjustatud (Lilleorg 2010).

Poisid on poisid, mitte tüdrukud diskursus

Intervjuudes võrreldakse omavahel sugupoolte gruppe, sageli neid vastandades. Tuleb välja ka see, kuidas hegemooniline maskuliinsus hinnatakse loomupäraseks. Hegemoonilist maskuliinsust iseloomustavad eriliselt rõhutatud hierarhisus, sugupoolestunud võim, domineerimine, oma füüsilise jõu välja näitamine, mille abil saavutatakse võim teiste maskuliinsuste üle. Sellise maskuliinsuse esindaja peidab oma tundeid, ei tunnista oma hirme, püüab saavutada kõva poisi mainet. Teised on neile staatuse saavutamise mängunupud (Manninen 2005, viidanud Kuurme 2008). Pea kõik intervjuueeritavad kirjeldavad just sellist maskuliinsust kui poiste loomupärast omadust ja kasvamise osa. Poiste vägivalda peetakse avalikumaks, füüsilisemaks ja pealiskaudsemaks, tüdrukute oma varjatumaks, aga sügavamaks. Poiste vägivald on enamasti seotud liidrirolli paika panekuga ehk hegemoonilise maskuliinsuse kujunemisega, mida tajutakse normaalse ja sünnipärasena. Tüdrukud on märkamatumad, samas iseloomustatakse nende vägivalda mõnikord raskemate omadustega, näiteks „*poisid nagistavad lihtsalt omavahel*“, aga „*tüdrukud on õelad ja keeravad vaikselt.*“

DN: *Poistel on lihtsalt... on need kasvamise iseärasused. Nad peavad mingid asjad läbi proovima. Poiste puhul on see, et kõik poisid tahavad kunagi liidrid olla. Ja selle „liiderdamisega“ nii-öelda, sealt neil tekivadki omavahelised suht... suhete lahkarvamused ja sealt võivadki tekkida need mingil tasandil.*

DM: *Et poiste puhul võib-olla mängib rolli ka see karjainstinkti küsimus, et võib-olla on vaja mingeid jõujooni paika saada ja ja... oma koolipõlvest ma mäletan, et üks seda naginat ju ikka oli poiste seas. Et et tüdrukutel seda järelikult ei ole aastatuhandeid vaja olnud ja ei ole olnud ja võib-olla siis sellepärast on see vägivald selline.*

ÖN2: *See on nagu väga selgelt küll näha, et kui poistel mingisugune jama või asi on, siis poisid võivad paar tou anda ja peavad oma väikse madina ja pärast nad lepivad ära ja on jälle sõbrad. Aga et kui nagu tüdrukud ikka... siis nemad nagu ussitavad kaua ja keeravad ja väänavad, et see on nagu küll väga selgelt hästi mitmetes klassides näha olnud. Poisid on nagu otsekohesemad.*

ÖM: *Aga poistevahelist seda asja (nügimist, kaklemist) on nagu rohkem, aga see on ka sellest võib-olla, et mehed tahavad panna paika hierarhiat, kes on tähtsam, kes on vähemtähtsam. Tüdrukute jaoks pole mingi oluline küsimus, võib-olla see on selline.*

ÖN1: *Sageli eristatavam on, et poistel on ikkagi see näha, mis toimub. Ja tüdrukutel on väga tihti varjatud kujul. Ja sellesama järgi siis poistel on ta ka võibolla pealiskaudsem, seesama nügimine, trügimine, kaklemine siinsamas. Aga tüdrukutel see vaikne ja varjatud on sügavam ja see lööb nagu hästi raskel kujul välja pärast. Aga poisid kindlasti, et nad on äkilisemad ja vahetumad ja pole õpetatud neid võib-olla emotsioone... ega see on ka täpselt nii, et mõni poiss oskab väga rahulikult.*

Viidatakse küll mõnel juhul sellele, et poisid pole õppinud oma emotsioone väljendama ja konflikte sõnadega lahendama, samas aga peetakse füüsilist vägivalda poiste puhul loomupäraseks, kuna neile on omane panna hierarhia paika. Nii poisse kui tüdrukuid kirjeldatakse valdavalt üldistatult, homogeensete gruppidega. Tüdrukute vägivalda nimetatakse vaikseks ja varjatuks ja selle põhjused jäävad märksa ebaselgemaks. Poiste puhul on kõikidele vastanutele selge, et nende agressiivsuse põhjus on võimuhete paika panek hierarhias ning see käib nende kasvamise juurde.

Sarnaselt iseloomustatakse mehi ja naisi ka täiskasvanutena:

DM: *Mehed on agressiivsemad, jõulisemad, riskivalmimad... on palju omadusi ja oskusi meestel, mida naistel lihtsalt ei ole. Loodus lihtsalt alateadlikult hoiab tagasi naiste puhul neid asju ja üks sellest need hoiakud sisse kasvavad.*

Siin väljendatakse arvamust, et kasvatus tuleneb sünnipärestest erinevustest. Seega, poiste ja tüdrukute erinev kasvatamine ja erinev suhtumine on välja kujunenud poiste ja tüdrukute looduslikest erinevustest. Sama intervjuueeritav võtab bioloogilise ettemääratuse kokku järgnevalt:

DM: *Mina olen seda meelt, et kui loodus on meid selliseks teinud, siis me peaksime nagu sellised ka olema. Ja mina küll ei tunne ennast mitte kuidagi ahistatuna, kui keegi mulle ütleb, et naised oskavad paremini teenindada või naised oskavad paremini olla lasteaiakasvatajad või oskavad mingeid asju paremini, mina ei läheju kuhugi jalgu trampima, et miks siis mehed ei tohi ja ei saa ja ei või.*

Vastaja väidab, et loodus on teinud naised paremateks teenindajateks ja lasteaiakasvatajateks. Selle taga võib näha uskumust, et naiste suurem seotud oma lastega ja vastutus lapse ellujäämise eest on vorminud naistes loomumase oskuse hoolitseda ja teenindada, mida meestel ei ole vaja läinud. Ka uuringutes on leitud, et inimesed peavad enamasti naistele sobivamaks hoolitseja rolli, meestele aga ülalpidaja oma. Selliste uskumuste tõttu näevad täiskasvanud ka tüdrukuid sõltuvamatena ja poisse iseseisvamatena ning vastavad sisendused ja reageeringud laste käitumisele hakkavad omakorda lastes vastavaid uskumusi taastootma (Eagly, Beall jt 2008, 123).

Teine aspekt on kaasaegses ühiskonnas toime tulemine, kus mitmed intervjuueeritavad leidsid, et naistel on suuremad jõutagavarad, et ellu jääda. Ka neis vastuses peegeldub usk sellesse, et naiste suurem vastupidavus tuleneb nende kaasasündinud instinktist tagada järglaste ellujäämine, mis aitab paljude raskete olukordadega toime tulla.

ÕJ1: *Naiste viis määramatusega toime tulla on suurem. Meestel on looduslik valik. Tugevamad jäävad ellu, nõrgad kukuvad ära. Mõtlen siin meie riigi kestmisele.*

ÕJ3: *Ma arvan, et üldjuhul naised on vähem korrumpeerunud kui mehed. Lihtsalt sellepärast, et naistele on pandud juba bioloogiliselt suurem vastutus. Ma ei saa teha mõtlematuid otsuseid, ma ei saa võtta kellegi käest altkäemaksu ja et mind pannakse kinni – ma pean mõtlema sellele, et mul on lapsed. Kes kasvatab minu lapsi siis, kui mina istun vanglas? Ma ei saa lihtsalt seda lubada. Või ka seda, et ütleme, et... et vangipanek on väga drastiline näide, aga et ma kaotan töökoha selle pärast või et minu maine on rikutud selle pärast. Sest ma vastutan oma laste eest.*

Vastaja arutleb bioloogilise alalhoiuintinkti üle, põhjendades naiste käitumist sellega, et neil on kaasasündinud vastutus oma laste ees. Nende suurem ettevaatlikkus ja korralikkus, ka reeglitele allumine, tuleneb sellest, et nad ei saa riskeerida töökoha kaotuse, vanglasse mineku või kodu kaotamisega. Mehed on riskeerivamad ja agressiivsemad, kuna neil sellist vastutustunnet ei ole. Üks vastaja märkis, et mehed on sageli ühiskonna äärmustes. Nad jõuavad tippu või lõpetavad kodutuna tänaval – suur osa

juhtpositsioonil olevaid inimesi Eestis on mehed, aga ka enamus kodutuid on mehed:

ÕM: Tegelikult on nagu ongi nagu see, et mehed on kas tipus või on töötud, jah. See on lihtsustatud. Kui inimene on tipus, doktorikraadiga, siis ta noh, siis ta ei tule kooli. Ja kui ta on ära kukkunud, siis tal pole piisavalt haridust, et kooli tulla. Aga tüdrukud üldiselt nagu tunduvad, et neid äärmusi nagu väldivad ja jäävadki sinna keskele.

Selle põhjused võivadki olla uskumuses, et naised on head hoolitsejad ja rohkem kodu ning lastega seotud, poiste puhul peetakse aga liidrirolli pärast võitlemist loomumaseks ning mehi peetakse üldiselt soovitumateks ja paremateks juhtideks kui naisi. Kui poisid kasvavad üles teadmisega, et mees on loomupärane juht, võib oletada, et nad ei õpigi teisi strateegiaid ühiskonnas toime tulekuks. Kui eesmärk on olla juht, aga seda kõik saavutada ei saa, jääb ainult üle olla mitte keegi. Kui mees ei ole juht ja kui temalt ei oodata ka vastutust kodu ja laste eest, sest seda ei peeta talle loomumaseks, mida see talle ja ühiskonnale siis kaasa toob?

Essentsialistlikud seisukohad seoses kasvatusesega

Ühelt poolt peetakse poistele omaseks hegemoonilist maskuliinsust, samas iseloomustatakse poisse sellele vastanduvate omadustega. Poisse peetakse sageli õrnemateks ja psüühiliselt nõrgemateks kui tüdrukuid.

ÕJ1: Poisid kohanevad stressiga halvemini, nende loomulik sotsiaalne võimekus näib kehvem, aga ma ei tea, tahaks uurijatega rääkida. Mehed ei õpi suhtlema, tundeid väljendama, siis aga saavad juhiks ja ei oska, pole ettevalmistust.

Siit võib järeldada, et üks probleem ongi poiste liidrimängude loomupäraseks pidamine. Poisse peetakse emotsionaalselt õrnadeks, samas füüsiliselt agressiivseteks. Tunnistatakse, et nad ei õpi suhtlema, aga sellegipoolest saavad paljudest hiljem liidrid. Ühiskond paneb nad juhtivale positsioonile, sest kauaaegne stereotüüp on olnud (ning kehtib ka praegu), et mehed on paremad juhid. Juba lapsena on neil vaja juhiositsioon paika panna ja arvatakse, et nad sobivad sünnipäraselt paremini liidriteks kui naised. Tunnistatakse aga, et poistel ei aidata juhirolliks valmistuda. Nagu eespool vägivalla teemas ilmnes, peetakse poiste puhul agressiivsust normaalsemaks kui tüdrukute puhul, sest poiste agressiivsuse eesmärk on panna paika võimusuhted hierarhias. Kõik poisid tahavad liidrid olla, nagu üks vastaja ütles. Poisid saavad kasvamise jooksul pidevalt signaale, et nende võimuvõitlused on osa nende identiteedist. Poiss ongi sünnipoolest juht. See hoiak paneb poisile ootuse saada juhiks, sest mehelikkusega käib kaasas soov ees minna ja juhtida. Hegemooniline maskuliinsus seda poistelt nõuabki – nad peavad oma positsiooni jõuga kehtestama ja saama juhtideks. Samas väidetakse, et poisid ei õpi suhtlema ning kui nad saavad juhiks, ei oska nad tegelikult juhid olla. Siit ilmneb terav vastuolu, kus uskumus poiste loomupärasesse võimesse juhtida paneb poistele surve oma loomulikku rolli täita. Hiljem aga tõdetakse, et mehed ei ole õppinud juhtima. Selgub, et juhtimiseks on vajalikud head sotsiaalsed oskused. Need aga omistati ühes intervjuus geneetiliselt naistele kuuluvaks. Kui naised on geneetiliselt sotsiaalsemad, juhiroll eeldab aga sotsiaalseid oskuseid, kas ei tulene sellest siis, et hoopis naised peaksid olema loomupäraselt paremad juhid? Vaatamata kõigele tajutakse ikkagi meest liidrina. Soov liidriks saada kujuneb välja lapsena, kus poiss tajub enda suhtes ootuseid ning näeb, kuidas tema võimuvõitlustele reageeritakse. Neid peetakse osaks tema normaalsest arengust. Kui ta täiskasvanuna juhiks saab, koos sissekasvanud usuga, et ta on juhiks sündinud, hakkavad tekkima probleemid, kuna selgub, et juhiroll eeldab enam kui oskust võimuhierarhiates oma positsiooni kehtestada.

Poisid kasvavad üles mitmete vastuoluliste sisenduste väljas. Ühelt poolt saavad nad sisendusi, et mehed ei nuta, mees on tugev, enesekindel ja tema agressiivsus on normaalne. Teisalt kirjeldatakse poisse sageli vastupidiste omadustega. Nende pärast tuntakse muret kasutades sõnastust, mis kirjeldab poisse tegelikult nõrgema sugupoolena, kes vajab abi ja suuremat mõistmist kui tüdrukud. Sõnakasutus viitab "pehmetele" omadustele, mida reeglina on seostatud naiselike omadustega. Väidetakse, et poisid on haavatavamad, teisalt nõutakse neilt tugevust. Öeldakse, et poisid on õrnemad, teisalt peetakse nende vägivaldsust loomulikumaks kui tüdrukutel.

ÕJ1: *Poisid vajavad rohkem aega, kõik on varjatud, nad on õrnemad. Enne tuleb rääkida filosoofiast; poiss vajab rohkem, lähisuhe vajab rohkem juhtimist, siin saab raamatute kaudu. Poistega suhtlemist tuleb ette valmistada. Poiste vajadus maailma mõtestada on intensiivsem. Poistele tuleb pakkuda vaimset partnerlust.*

Rõhutatakse meeste viletsat sotsiaalset võimekust ja suuremaid vajadusi kui tüdrukutel. Kõnekasutus toob välja poiste suurema väärtustamise. Poiss on parem ja vajab loomuomaselt rohkem ja vaimseid väärtuseid. Kui tema vajadusi ei rahuldata, on tulemuseks: „meil on kasvanud hulk lõssivajunud identiteedipuuduses väärtusteta mehi – kas suudame iseend juukseidpidi välja kiskuda?“ (ÕJ1). Rõhuasetus on kahjustatud meestel. Arvatakse, et neid on valesti koheldud, nende vajadusi ei ole juba lapsepõlves õigesti rahuldatud ja hiljem on need nõrgad mehed probleemiks kogu ühiskonnale.

Sageli toob sõnakasutus välja selle, kuidas ei teadvustata, et ka oma lapsepõlves tehti soo järgi vahet. Samuti seda, et praegused hoiakud seoses soolisusega olidki kasvatus tulemus, kuigi seda samas lauses eitatakse:

DM: *Minust ikka kasvatati meest, mitte naist. Meil peres olid soorollid nagu jaotatud. Olid tööd, mida tegi naine ja tööd, mida tegi nagu mees ja tööd, mida tehti koos. Aga mina noh, ma julgen nagu öelda, et seda mulle küll õpetati, et kui sooliselt tüdrukud on nõrgemad, siis ei tohi neile liiga teha, neid tuleb kaitsta ja nende eest nagu seista ja vaata sellised asjad tõenäoliselt ikka vist kasvavad nagu sisse. Noh üks tüdrukuid toodi ju eeskujuks poistele üks (koolis), et oh küll tema loeb ilusasti luuletust ja tema oskab hästi ilusa käekirjaga kirjutada ja nii edasi. Eks seda ikka ju koolis tehti, aga... noh mina küll ei ei saa öelda, et see oleks mind nüüd kuidagi mõjutanud. Minu arust oli see loomulik, tüdrukud olidki korrektsemad ja puhtamad, läbi ajaloo mehed on olnud robustsemad ja mustemad, noh nii-öelda selles tähenduses.*

See lõik toob hästi välja kasvatus mõju stereotüüpide kujunemisele. Koolis tuuakse tüdrukuid eeskujuks, rõhutatakse nende korralikkust ja puhtust ning hiljem hakkab inimene neid omadusi loomupärasteks pidama.

Uuringutes on leitud, et tulenevalt normatiivsetest uskumustest poistele ja tüdrukutele sündsaks käitumise kohta võidakse tüdrukute ja poiste täpselt samasugust käitumist tajuda erinevalt ning sellele ka erinevalt reageerida. On palju uurimusi, mis kinnitavad, et vanemad kohtlevad oma poegi ja tütreid erinevalt, mis tingib selle, et poiste ja tüdrukute arenguteed kujunevad erinevaks (Eagly, Beall jt 2008, 123).

Mitmed intervjuueeritavad arvavad, et naistele kasvatatakse allaheitlikus mudelitega sisse. Naisõpetaja kannab oma eeskujuga sageli soorolli edasi. Seda nähakse kui probleemi ja ei kiideta heaks. Naisõpetaja räägib:

ÕN2: *Naised on olnud, neile on olnud sisse kodeeritud see, et nad on loomult sellised nagu... noh, nad alluvad kuidagi kergemini. Et see ikkagi antakse edasi, et sa pead korralik olema ja, et korralik tüdruk teeb nii ja kes siis ei tahaks korralik olla. Tüdrukutel ilmselt on see soov suurem, teiste heakskiit ära teenida.*

Vastaja tunnistab, et essentsialistlik vaade naisele kui loomupäraselt kergemini alluvale sugupoolele on kasvatusedasi antav ja „kodeeritakse sisse“. Uuringute kohaselt algab see kodeerimine väga varases

eas. On leitud, et juba 7-kuused imikud teevad meeste ja naiste nägudel ja häälte vahet. Sugude eristamisel kasutavad väikelapsed tunnusmärkidena juuste pikkust ja hääle kõrgust. 9-kuuselt hakkavad lapsed seostama meeste ja naiste nägusid nende häälega. Sotsiaalse soo kujundamine algab aga juba lapse sündides, kui vanemad oma lapse füüsilise keskkonna vastavalt tema soole sisustavad. Nimed, riided ja lastetoa sisustus olenevad kõik lapse kategoriseerimisest sündides kas poisiks või tüdrukus (Eagly, Beall jt 2008, 101).

ÕN1: *Aga just see võimutaotlus on selles mehes, meesõpetajas. Seda poisid ootavadki, seesama, et poisse sütitatakse ka siis ambitsioonikaks ja niimoodi. Ja see mees saab seda lihtsamini teha, kui naised, kes räägivad, et õppige hoolega ja jõuate kaugele, kui te õpite.*

See lõik toob hästi välja, kuidas õpetaja sugu toimib soorolli mudelina, mis kandub õpilastele edasi. Naisõpetaja, kes nõuab korda, kuulekust ja reeglite järgimist annab lastele sõnumi, et naised on korralikud ja kuulekad. Eriti, kui õpetajad tüdrukuid korralikkuse eeskujuks toovad. Üks naisõpetaja vastas, et naistele on allumine sisse kodeeritud, teine nentis, et mehes on võimutaotlus. Õpetaja ei väida, et see peaks nii olema, see on tema tähelepanek, mida meesõpetajad ja naisõpetajad stereotüüpselt lastele edasi annavad. Samas seostab ta võimutaotlust meestega ja arvab, et just seda omadust poisid meesõpetajalt ootavad.

Tulles tagasi meeste ja võimu juurde, on ka siin näha, et meest, antud juhul meesõpetajat, nähakse sellena, kes annab poistele mudeli, milline õige mees on. Meesõpetaja võimutaotlus on see, mis poistele meeldib. Selline õpetaja annab iseenda näitel veel ühe sõnumi mehest kui loomupärasest juhust. Ambitsioonikas mees õpetajana sütitab poistes ambitsioonikuse maailma vallutada, samal ajal kui naisõpetaja annab tüdrukutele sõnumi, et naine on korralik ja naine jõuab elus kaugele siis, kui ta õpib ja käitub nii, nagu reeglid ette näevad. Ambitsioonikad naisõpetajad ja reeglite täitmist nõudvad meesõpetajad ilmselt samasugust efekti ei saavuta, kuna soolist rollimudelit peetakse toimivaks ainult samast soost täiskasvanu puhul. Võib-olla tuleneb muretsemine meesõpetajate vähesuse pärast arvamusel, et poisid kui loomulikud liidrid vajavad eeskujusid meeste näol, kes neis võimusoovi õhutaks. Et neist tõelised mehed ja head juhud kasvaksid. Naised seda teha ei saa, kuna poiss ei saa kasvada selliseks, nagu on naine. Ükskõik, milline see naine ka poleks. Poiste maskuliinne identiteet kujuneb välja vastandudes kõigele, mida peetakse feminiinseks. Tajutakse, et poistel oleks oma identiteedi kujundamiseks vaja rohkem meesõpetajatest eeskujusid. Seda arvasid mitmed vastanud. Koduse kasvatus mõjust eeskujudena on rohkem toodud välja eeskujude mõju. Leitakse, et mudelid antakse kasvatuses edasi.

ÕN2: *Selliseid asju ma arvan peres antakse edasi piisavalt ilma sõnadeta. Et selleks ei ole nii väga sõnu vajagi, et need mudelid ja hoiakud kõik lapsed võtavad üle. Et head lapsed õpivad kõik vanemate vead ära. Midagi teha ei ole. Kes nagu välja rabeleb sellest mustri ja astub sammu edasi, et siis on väga hästi. Kes nagu vigu ära ei õppinud, oli hea laps ju tegelikult.*

ÕN1: *Hästi kahju on kui tajuda, et poeg kasvab perekonnas, kus naine ehk ema ongi siis teenendaja ja isa on lihtsalt kojutooja. Et selliseid stereotüüpe ikkagi on.*

Nii koolis kui kodus peetakse määravaks eeskujude mõju. Sellele vaatamata rõhutavad paljud poiste ja tüdrukute erinevaid sünnipäraseid vajadusi ning erinevusi, millega tuleb lihtsalt arvestada ja mis on paratamatud.

Poiste ja tüdrukute õpiedu ja suhtumine kooli – essentsialistlikud seisukohad

Uuringutes (Ruus jt 2007, 36–38) on leitud, et poiste õppeedukus on palju halvem kui tütarlastel, nad puuduvad koolist põhjuseta ja jätavad õigeks ajaks õppimata palju sagedamini kui tüdrukud. Samal ajal kurvad nad vähem õppetöö üle jõu käiva koormuse ja tervisehädade üle.

Poisid moodustavad $\frac{3}{4}$ ja rohkem nendest, kes on klassikursuse kordajad, koolist põhihariduseta väljalangejad, koduõppel käitumisprobleemide tõttu, kasvatusraskustega laste klassis õppijad, sagedased puudujad, tunnisegajad. Puudulike veerandihinnetega õpilastest moodustavad poisid I kooliastmes 100%, II kooliastmes 77% ja III kooliastmes 79%. (Külaots 2009).

Kuidas seletasid intervjuueeritavad poiste probleeme ja negatiivset suhtumist kooli – kas see tuleneb soost ja tähendab, et poisile ei sobi kool sellisena nagu see on? Kas tüdrukud on sünnipäraselt kooli raamidesse paremini sobivad ja vastuvõetavamad?

ÕJ3: *Aga ma arvan, et üks põhjus kindlasti on see, et kuna see haridussüsteem siiski tüdrukutele niisugust negatiivset jälge jätab suhteliselt vähe, et siis nende jaoks see õppimine ongi loomulik osa. Ja noh, peaks olema poistel täpselt samamoodi see loomulik elu osa, aga just see, et nendel see negatiivne kogemus sinna kooli tuleb ja selle tee läbi löikab, et siis on neid raske tagasi saada, aga ma arvan küll, et naiste puhul on see, et me oleme harjunud ju õppima. See ei ole ju... me ei kannata ju selle all! See on ju huvitav... midagi teada saada, ennast proovile panna. Noh, me ei lähe ju kive tõstma või... mõni kindlasti läheb... see eneseteostuse vajadus on inimestes olemas ja noh, haridus on see kergem viis ennast teostada.*

Vastaja väidab, et õppimine on tüdrukute jaoks loomulik ja haridussüsteem jätab neile tunduvalt väiksema negatiivse jälje kui poistele. Ent faktiliselt on tüdrukutel tervisehäireid ja depressiooni palju rohkem kui poistel – näiteks on keskkooliealiste õpilaste puhul leitud, et ärevushäired ja depressioon on tavalised eriti tüdrukutel, ka psüühikahäireid esineb sel perioodil sagedamini tüdrukutel (Tammepõld, R. 2005). Uuringutes on leitud, et teismelised tüdrukud on poistest depressiivsemad, ärevamad ja rohkem stressis. Poistel on kõrgem verbaalne, füüsiline ja sotsiaalne agressiivsus. Selgus ka, et poiste enesehinnang on tüdrukute omast kõrgem (samas).

Stereotüübid tulevad käitumise jälgimisest ja selle põhjal näib, et kool sobib tüdrukutele rohkem. Leitakse, et kool ei sobi poistele ja nende stress võimendub; tüdrukute stress jääb samas tähelepanuta, sest ei paista nii silma. Mitmete uuringute järgi on tüdrukud hoopis rohkem kooli tõttu depressiivsed ja vaimse tasakaalu probleemidega. Nende pingutustel on hind, ent seda koolis ei märgata. Hoopis arvatakse, et õppimine on neile loomulik ja kool neile negatiivset jälge ei jäta. Poiste puhul nähakse aga just negatiivset suhtumist kooli nende loomupärasest omadustest tuleneva probleemina. Öeldakse, et neil puuduvad strateegiad tegevusetuse talumiseks; poisid on eetiliselt ja atraktiivsusest justkui kõrgemal:

ÕJ3: *Tüdrukud on viisakad ja korralikud ja neil puudub selline initsiatiivikus. Tüdruk võib istuda sul kakskümmend minutit, pastakas näpu vahel, ja kui sa küsid, kas sul on harjutus valmis, siis (aeglaselt, malbelt)- kohe lõpetan. Aga poistega on see, et kui ta on tööülesande valmis saanud, siis on kohe- mis ma nüüd teen? Sellepärast, et neil puuduvad positiivsed strateegiad igavusega toimetulekuks, mis tüdrukutel on olemas. Ja vat tänu sellele - kui tal on töö valmis, siis ta tahab järgmist tegevust. Ja kui sa ei anna talle seda järgmist tegevust, siis ta otsib ise endale. Nii et ma ütlen, mulle väga meeldib poistega ja poisid on hästi ausad. Et see niisugune enesehinnangu... ja oma töö hindamine ja... ah, ma võiks sellest lõputult rääkida.*

Vastaja kirjeldab positiivset strateegiat igavusega toimetulekuks kui võimet istuda vaikselt oma kohal ja

kannatlikult oodata, kuna järgmine korraldus antakse. Kannatlikkust ja kuulekust on pikka aega naistele omaseks peetud. Või vähemalt usutud, et naised suudavad kergemini alluda, meestele on see aga täiesti loomusevastane. Poiste juures tuuakse esile nende õigustatud nõudlikkust ja loomulikku vajadust vaimse stimulatsiooni järele. Arvatakse, et neile peabki pakkuma pidevalt vaheldusrikast tegevust, sest nad lihtsalt ei ole võimelised igavusega toime tulema. Tekstidest tuleb välja, et tüdrukul ei ole sellega probleemi – tüdrukute jaoks võiks kool jääda samasuguseks nagu ta on, sest nende vajadused on väikesed, nad töötavad siis, kui käsk antakse ja ootavad vaikselt nii kaua, kuni tuleb käsk uueks tegevuseks. Selline nägemus poistest ja tüdrukutest muudab mitmete vastajate jaoks poisid huvitavamateks ja meeldivamateks. Neist tahetakse rääkida ja nendega on hea suhelda.

Võimuhierarhia põhinevas koolisüsteemis on ideaalne õpilane tüdruk, kes asub õpilasena hierarhia alumisel pulgal. Kuna naised on pika aja jooksul nähtudki loomupäraselt passiivsete vastuvõtjate ja kuulekate käsutäitjatena, siis näib paljudele, et tüdrukutel on loomupäraselt sobilik olla õpilase rollis, mis eeldab kõiki eesnimetatud ja naiselikeks peetavaid omadusi. Tüdrukutes „kodeeritakse“ neid hoiakuid muuhulgas selle kaudu, mida nende käitumise ja õppetöö juures esile tuuakse, mida kiidetakse, mida laidetakse, aga ka selle kaudu, mis jäetakse tähelepanuta. Nagu ka eespool öeldud, on uuringutes leitud, et poiste ja tüdrukute samasugust käitumist tõlgendatakse erinevalt ning ka reageeritakse erinevalt, vastavalt omaenda ettekujutusele poiste ja tüdrukute „õigest“ käitumisest. Reeglina tuuakse tüdrukuid poistele eeskujuks kui korralikke ja tublisid, mida üks vastaja eespool ka mainis ning mida ta pidas looduse poolt antuks. Kui tüdruk saab signaale, et tema soole on korraldustele allumine loomuomane ja kiidetav, siis poiss saab seevastu signaale tõusta hierarhia alumiselt pulgalt kõrgemale, nõuda endale suuremat võimu, vaheldusrikkamat tegevust ja liidripositsiooni, sest võimutaotlus käib meheks olemise juurde. Need signaalid on enamasti nähtamatud ja sageli ka vastuolulised, mille üheks märgiks võib pidada poiste arvukat koolist välja langemist. Kooliõpilaseks olemine näeb ette, et tuleb olla kuulekas alluja, poisiks olemine aga näeb ette, et tuleb olla sõltumatu ja võidelda juhiositsiooni eest. Vastuolud, mis poisid tekivad, võivadki viia selleni, et ta eraldub õpilase alluva-rollist ja lahkub koolist, sest tõeline mees peab leidma ise oma tee. Neid vastuolusid süvendavad ja taastoodavad täiskasvanute hoiakud, et poistel on suuremad vajadused ja see ongi normaalne, kui nad nõuavad endale rohkemat kui tüdrukud. Teisalt saavad nad koolis ka palju negatiivset tagasisidet, kui nad ei käitu nagu õpilase roll ette näeb. Neil on valida, kas vastata ootustele, mis näevad neid kui tulevasi mehelikke mehi, või vastata ootustele, mis näevad neid kooliõpilasena. Võib arvata, et mida enam on ühiskond üles ehitatud võimuhierarhiatele (ja vähem partnerlussuhetele ja võrdsusele), seda teravamad on vastuolud, kuna hierarhiakeskse ühiskonna koolis on õpilane passiivne vastuvõtja, kellelt eeldatakse ülevalt tulevate korralduste nõuetekohast täitmist, samal ajal on just hierarhilises ühiskonnas tugevalt väärtustatud hegemooniline maskuliinsus. Domineerimisele, füüsilisele jõule ja agressiivsusele üles ehitatud maskuliinsust nähakse sellises ühiskonnas ainuvõimaliku ja loomuliku mehelikkusena ja sama mudelit suunatakse omaks võtma ka poisse. Mitmed vastajad ütlesid, et suur roll on siin ka meedial, kus soostereotüübid on väga selgelt paigas. Meeste suhteid ja vägivaldsust kujutatakse sageli rõhutatult võimuhierarhia-kesksetena. Hegemoonilist maskuliinsust demonstreerivad ka täiskasvanud ise ja seda väljendab hästi arvamus, et meesõpetaja meeldib poistele oma võimutaotluse pärast. Kõige keskmes on võim. Tüdrukud on aga jäänud kõrvalise rolli, sest tüdruk ei pea võitlema endas soolise identiteedi kujundamise ja hea õpilase rolli vahel. Need langevad suures osas kokku. Tüdrukutel ei ole koolis kergem ja seda näitavad ka uuringud, ent nende probleemid jäävad sageli nähtamatuks.

AM: Ma tõesti ei tea. Ma tõesti ei tea. Ma olen näinud andekaid tüdrukuid ja andekaid poisse. Poisid tõenäoliselt on oluliselt paremini omandanud optimeerimise oskuse näiteks – kuidas teha võimalikult vähe

selleks, et saavutada piisavalt hea tulemus. Aga need võivad olla täiesti seda tüüpi asjad, mis ei pruugi olla seotud ajuehitusega, vaid samamoodi – mingite õpitud stereotüüpidega.

Vastaja väidab kõigepealt, et ta on näinud nii andekaid poisse kui andekaid tüdrukuid, seega ei peaks olema andekuses soolisi erinevusi, aga kohe tulevad juurde hinnangud, kui ta nendib, et poisid on tõenäoliselt palju paremini ära õppinud, kuidas teha võimalikult vähe selleks, et hea tulemus saavutada. See tähelepanek omistab poistele siiski suurema andekuse, kuna tüdrukud peavad sama hea tulemuse saavutamiseks oluliselt enam tööd tegema. Mitmetele vastajatele tundub, et poistel on suuremad intellektuaalsed vajadused.

Kõnekasutuses peegeldub sageli poistele suurema väärtuse omistamine. Näiteks, kui räägiti hästi õppiva poisi ja hästi õppiva tüdruku võimalikest tulevikustsenaariumitest, vastas naissoost õppejõud:

ÕJ2: *Ei prognoosi, ei saa prognoosida (hästi ja halvasti õppiva poisi ja tüdruku tulevikku). On tüdrukuid, kes vaid tuubivad, on poisse, kes ei õpi hästi, aga nende mõistus läheb ühel hetkel lahti. Mul on kogemus, kuidas kaks perfektselt õppivat tüdrukut, keda tõsteti pidevalt esile, ei saanud linnakoolis keskkooli sisse (Tartu). Maakoolidest tulnute jaoks on avastus, et nad polegi targad. Koolihindeid pannakse sõltuvalt taustsüsteemist, hinne ei pruugi näidata tarkust. Ka halvasti õppijate puhul ei saa prognoosida nende tulevikku.*

Tuupija näitena tuuakse tüdruk. Tüdruk on edukas siis, kui ta korralikult õpib ja häid hindeid saab. Poiste puhul võivad toimida aga muud jõud kui kooliedukus. Neil läheb mõistus lahti ja siis on ka neil võimalik edukas olla. Tüdrukuid seostatakse rohkem tööga – õppimine on neile loomulik, nad on harjunud õppima ja ennast õppimises proovile panema. Tüdrukutel on teadmine, et nad saavutavad oma eesmärgid tööd tehes. Poistele omistatakse aga hoopis suuremad intellektuaalsed vajadused, mida tüdrukutele sobiv kool rahuldada ei suuda.

Kuna soolisuse teemal räägitakse valdavalt ainult poistest, siis see, milline peaks olema tüdruk koolis, joonistubki välja kõige paremini poistele omistatavate omaduste ja vajaduste vastanditena. Üldiselt tuuakse välja, et poistel on koolis igav tuimalt tuupida, neile ei sobi kohustuslikkus, monotoonne töö ja hinde pärast töötamine, nad tahavad asjad selgeks saada ja protsessi nautida. Leiti, et poisid vajavad vaimset partnerlust ja suuremat intellektuaalset stimulatsiooni ning aktiivsust kui tüdrukud. Kuna kogu eelnev jutt käib poiste kohta, siis võiks oletada, et esiteks kõike seda koolis õppides kogeda ei saa – sest kui saaks, poleks arvajate arvates poistega ju probleeme. Probleemid tulevad selliste asjade nagu monotoonne tuupimine, igavus, passiivsus, hinde pärast töötamine jms valdavusest koolis, teiseks peetakse eelkirjeldatud kooli tüdrukutele sobivaks. Mitmed vastajad siiski ei tahtnud üldistada ja kinnitasid, et ka tüdrukute seas on aktiivseid õpilasi ja nad ei omistaks tüdrukutele ainult tuupimist. Valdav hoiak on aga siiski see, et poisid on liikuvamad, tahavad omavahelist hierarhiat paika panna ja tüdrukute maailm on palju varjatam. Soolisusest rääkides eristatakse sageli poiste ja tüdrukute maailmad kui kaks täiesti erinevat reaalsust, kus kehtivad erinevad reeglid.

Üks naisõpetaja tunnistas, et naisõpetajad tõesti pööravad poistele suuremat tähelepanu, sest neil on hirm, et nad võivad naistena poistele liiga teha. Naine püüab poissi hoida. Suurenenud murele poiste pärast on kaasa aidanud artiklid meedias ja koolitused, kus räägitakse poiste probleemidest ja õhutatakse naisõpetajaid rohkem ennast ja oma tegevust jälgima. Seda seoses poistega.

ÕN1: *Proovime küll suhtuda poistesse teistmoodi ja, aga... Minu arvates on isegi nii, et mõnikord me liiga püüame. Mida rohkem seda räägitakse, seda kunstlikumaks me läheme ja me ei ole enam nii loomulikud oma nendes suhetes lastega, et proovime neid poisse... ja tüdrukud on jäänud tahaplaanile. See teema on nagu*

kõige hellem üldse minu jaoks praegu koolis. Mis me näeme, on noorte alkoholism, just tüdrukud. Suitsetamises tüdrukud. Et nad kuskil on haiget saanud. Ja võib-olla selles samas, et naine püüab nüüd poissi hoida. On ta nüüd sellepärast, et poiss on lihtsalt poiss või sellepärast, et meil kuskil ka tiksub, et me ei teeks neile nüüd liiga. Kui naised.

Õpetaja tõdeb, et tüdrukute probleemid kasvavad ja see on tema jaoks väga oluline murekoht. Tüdrukud on kusagil haiget saanud. Selle tagamaad võivadki olla poiste probleemide ületähtsustamisest. Õpetajad saavad soolisuse teemal sõna võtvatelt ekspertidelt ärevaid sõnumeid, et poisid vajavad päästmist. Naisõpetajal tekib süütunne, et ta pole pakkunud poistele neile loomuomast õppimiskeskonda. Ta hakkab kartma, et teeb poistele liiga – kui naine. Seega siis eeldatakse, et naine tabab tüdrukute vajadused paremini ära, naisõpetaja ja tüdrukud mõistavad üksteist paremini ja naisõpetajad on loonud koolis omaenese soolisest identiteedist lähtudes naissugu eelistava õppekeskkonna. Õpetaja oletab, et probleemid tüdrukutega üha süvenevadki seetõttu, et õpetajates on tekitatud hirm, et nad teevad naistena poistele liiga ja nad tunnevad, et peavad seda kompenseerima, jälgides rohkem poisse ja tulles nende vajadustele vastu. Neile on pandud vastutus päästa poisid, põhjendusega, et poisid on loomupäraselt erinevate vajaduste ja käitumisega ning õpetaja ülesanne on pakkuda neile loomuomast tegevust. Kui koolis toimuv tegevus on loomuomane tüdrukutele, poisid kannatavad ja langevad koolist välja. Sellisel moel probleemide käsitlemine on viinud tüdrukute probleemide süvenemiseni, aga pole poiste olukorda parandanud.

Leitakse, et tüdrukutel on suurem soov olla täiskasvanutele meele järele, ent ka selles võib näha erinevaid ootuseid poistele ja tüdrukutele. Tüdrukult oodatakse seda, et ta oleks korralik ja kohusetundlik õpilane, ühiskonnas domineeriv hegemooniline maskuliinsus mõjutab aga ootuseid poistele ja nagu eespool kirjas, vastandub selline maskuliinsus kõigele, mida seostatakse naiselikkusega, muuhulgas õpilase rollile. Kui poisi edukus on seotud võimupositsiooni kehtestamisega hierarhias, siis tüdruku edukus on seotud teistele meele järele olemisega:

ÕN2: Et see ikkagi antakse edasi, et sa pead korralik olema ja, et korralik tüdruk teeb nii ja kes siis ei tahaks korralik olla. Tüdrukutel ilmselt on see soov suurem, teiste heakskiit ära teenida.

Poiss ehitab maskuliinset identiteedi vastandudes naiselikkusele, seega ta ei saa olla tubli õpilane, kui ta tahab olla mehelik. E. Renold (2001) on leidnud, et hea õpilase kuvand seostub lastel tüdrukulikkusega, kooli jaoks "hea" õpilase roll on feminiinne. See hõlmab õppimisega vaeva nägemist, vaikselt õppimist, ülesandele keskendumist, lugemist, avalikult positiivset hoiakut kooli suhtes ja hinnete tõsiselt võtmist. Kuna õppimine on feminiseerunud, suhtuvad poisid sellesse avalikult üleolevalt, ükskõikselt ja naeruvääristavalt ning on leitud, et nad sageli õpivad teadlikult halvemini, kui nende võimed lubaksid, et mitte kaaslaste naerualuseks saada. Poiss kui "mitte-tüdruk" peab tüdrukulikkusele vastanduma (Renold 2001, 373). Seega on poiste ja tüdrukute erinevustel koolis pigem ajalooliselt välja kujunenud põhjused, mida ühiskonnas siiani taastoodetakse, pidades erinevusi paratamatuteks loodusseadusteks. Sellega käib alati kaasas ka feminiinseks peetava alavääristamine, mis on viinud olukorrani, kus kooliõpilase jäik alluja-roll seostub nii tugevalt ajaloolise naiserolliga, et poisid kujundavad oma maskuliinsust feminiinsele rollile vastandudes, sh kooliõpilase rollile vastandudes, sest see on tüdrukulik. Seda taastoodab suhtumine, et võimuhierarhiate paikapanek ja sotsiaalsete oskuste puudumine on poistele loomuomane. Hiljem tahetakse need viletsate sotsiaalsete oskustega poisid juhtideks asetada, mis omakorda taastoodab ettekujutust sellest, et juhiroll tuleb võimuvõitlustega ja jõuga kehtestada ning sotsiaalsed oskused pole määravad.

Renoldiga sarnastele järeldustele on oma uuringutes jõudnud ka Ameerika sotsioloog ja soouurija

Michael Kimmel (2008), kes kirjutab, et see on nii kõikjal, et koolis on probleemid peamiselt just poistega. Maskuliinses ühiskonnas tunnevad poisid tugevat survet ennast poiste võimuhierarhias tõestada ja võidelda parema positsiooni eest selles. Nad peavad olema võimul, olema alati juhtivad ja kõike kontrollivad – ja sellele ootusele vastavalt hakkavad nad käituma. Poiste jaoks on esmane prioriteet positsioon poiste hierarhias ning kuna korralik ja hästi õppiv õpilane on maskuliinses ühiskonnas ebamehelik roll, on sellele vastandumine poistele tähtsam kui hästi õppimine. Seega ei ole õige väita, et koolikogemus „feminiseerib“ poisse, vaid pigem traditsiooniline maskuliinsuse ideoloogia kujundab poistes hoiaku, kus nad tahavadki teatud aladel läbi kukkuda (Kimmel 2008, 75). Ebaõnnestumine koolis ja õpilase rollile mittekohane käitumine on poisi jaoks vahendid oma maskuliinse identiteedi loomiseks.

Naisõpetaja ja meesõpetaja diskursus

Sooline segregatsioon tööturul seisneb meeste ja naiste koondumises erinevatesse ametitesse, majandusharudesse ja –sektoritesse (Tööturu...). Sooline erinevus palgas on iseloomulik nii tööturule Eestis kui ka mujal maailmas. Meeste keskmine palk on naiste omaga võrreldes suurem, palgavahe erineb mõningal määral ametite või tegevusalade lõikes (samas). Soolise palgaerinevuse põhjendamiseks on erinevaid teooriaid, näiteks inimkapitali teooria näeb palgade erinevuse põhjust selles, et mehed investeerivad oma inimkapitali enam kui naised. Soolise diskrimineerimise teooria toetajad näevad naiste madalama palga põhjust selles, et tööturul lähtutakse töötajate valikul ning nende edutamisel oluliste kriteeriumite asemel kandidaadi või töötaja soost. Segregatsiooni teooria leiab, et meeste ja naiste jagunemine erinevatele ametitele ning tegevusaladele teeb võimalikuks sugupoolte ebavõrdse kohtlemise, sellest tuleneb ka naiste madalam töötasu (samas).

Õpetajate puhul on valdav sugupool ajas muutunud. Kui sada aastat tagasi oli tüüpiline pilt õpetajast kui haritud koolmeistrist, siis praegu on tüüpiline õpetaja keskealine naine. Sellega seoses näib olevat õpetaja ameti väärtus ajas ka püsivalt langenud. Nii meedias, õpetajate endi arvamustes kui haridusvaldkonna kirjanduses kurdetakse meesõpetajate vähesuse üle. Samas asjaolu, et ühiskonnas on tehtud meesõpetajate vähesusest nii suur probleem, viitab usule, et mees saab anda õpilastele midagi, mida naised on võimetud andma – st. et mees ja naine erinevad konkreetsete omaduste poolest, kusjuures mehelikud omadused on väärtuslikumad.

Üks intervjuueeritav, naisõpetaja, arvas siiski, et meesõpetajate vähesuse üle muretsemine on liiale läinud ning on pannud mehed eelisolukorda:

ÕN1: *Ütleme ausalt – kui mees on koolis, siis ta on juba rööm omaette. Et mõnikord tunnustatakse seda meest ainult selle eest, et ta on mees.*

Intervjuueeritavad püüdsid leida vastuseid küsimustele, miks on koolis nii vähe meesõpetajaid ja mida nende vähesus kaasa tuua võib. Arvati, et peamiseks põhjuseks on madal palk ja asjaolu, et Eestis nähakse meest reeglina pere ülalpidajana, mis sunnib teda otsima kõrgemapalgalist tööd. Leiti ka, et õpetajaamet pole piisavalt mehelik, ja et naistele sobib loomupoolest rohkem töötamine lastega, seda eriti algklassides, kus ta on laste jaoks nagu teine ema. Sama vastaja leidis, et naisel tuleb sünnipäraselt hoolitseja roll paremini välja. Lisaks emarolli ülekandmisele kooli, selgus ka, et mehi seostatakse ameti prestiižiga:

AN: *Aga sellega kaasneb siis nagu teistmoodi prestiiž, et meesõpetajad ise kannavad seda imidžit ja kujundavad seda olukorda, et noored tahavad õppida õpetajaks. Aga kui meil on ajalooliselt see kuidagi ära lõigatud, et seal koolis ei ole meesõpetajaid, et kellelt noored võtaksid sellist eeskujuga ja tahaksid õpetajaks*

saada, et pigem on siis tõesti selline stereotüüp, et on siis mees, kes võib-olla pole just siis mujal toime tulnud, et siis... et nii ta nagu kujuneb. Et ikkagi küsimus ei ole ainult palgas, vaid ikkagi selles stereotüübis või arusaamas, et milline see meesõpetaja on ja kas ma tahan temasugune olla.

Vastaja arutleb, et kui mees on koolis ja kui ta ei suuda teatud prestiižset rolli kanda, võib jääda mulje, et ta tuli kooli, kuna ei saa mujal hakkama. Õpetaja amet sobiks justkui siis ainult nendele, kes ei ole mujal toime tulnud.

Samuti arvas teine vastaja, et meestel ja ameti prestiižil on seos:

DM: Teine põhjus on see, et... minu arvates, et et see ei ole prestiižne. Ma ei oska seda seletada rohkem, aga... aga kui sa oled koolis nagu õpetaja, siis sa ei ole nagu kõva mees. Ja Eesti mees tahab olla kõva mees. Noh mulle tundub niimoodi.

Siit järeldub, et valdkonnad, kus on rohkem naisi, on madalama prestiižiga. Nagu naiselikud omadused meest alavääristavad, teevad seda ka naiselikud ametid. Kui mees tahab olla kõva mees, mida Eesti mees tahab, siis ta ei lähe tööle kohta, kus on palju naisi. Mehelikkus kujuneb naiselikkusele vastandumisega.

Õpetaja roll, nagu õpilasegi oma, sisaldab neidsamu traditsioonilisi naiselikeks kuulutatud jooni: kuulata, märgata, täita ettekirjutisi, olla hoolas, teha ära oma tööd, mitte rääkida vastu, taluda rutiini ja etteheiteid (Kuurme 2011). Sellest võib järeldada, et õpetaja roll on feminiinne, ühiskond aga maskuliinne. Mees, kes tahab olla ühiskonnas austatud ja väärtustatud kui mehelik mees, ei lähe reeglina tööle alarahastatud valdkonda, kus ta on sunnitud etendama kultuuriliselt feminiinset rolli. Samas raha siin peamist rolli ilmselt siiski ei mängi, olulisem on ametikoha väärtus ühiskonnas, mis aga omakorda mõjutab palkade suurust vastavates valdkondades. Võib arvata, et alarahastamine on naiste alaväärtustamise peegeldus, seega tagajärg ja mitte põhjus, miks mehi koolis nii vähe on.

Ühiskonna kihistumine ja inimrühmade eraldumine teeb võimalikuks paremal positsioonil oleva klassi või inimrühma domineerimise ning teiste klasside või inimrühmade ebavõrdse kohtlemise. On leitud, et segregatsioon püsib seetõttu, et mehed saavad sellest kasu. Tänu sellele, et mehed ja naised kontsentreeruvad erinevatesse ametitesse ning majandussektoritesse, väheneb konkurents seal, kus töötavad valdavalt mehed ning tasuvama ja prestiižikama töö leidmine on meestele selle võrra lihtsam. Naistele jääb aga töö, mille eest makstakse tunduvalt vähem ja kus karjäärivõimalused on väiksemad (Reskin ja Padavic 1994).

Teine aspekt on „mees kui parem juht“ stereotüüp. Kuna mehi peetakse paremateks juhtideks, õpetajaametit aga peetakse meestele sobimatuks, võib sellest järeldada, et õpetaja ei ole juht. Hegemoonilise maskuliinsuse vaatenurgast tähendab juhiroll jõuga enda mõjuvõimu kehtestamist. Sellist teguviisi hinnatakse ja nii püütakse käituda, et olla „kõva mees“. Sellest võib ka järeldada, et õpetajat nähakse pigem käsutäitjana, kes teeb oma tööd nii, nagu nõuded ette näevad ega ole sõltumatu ja loominguline indiviid. Nagu üks õpetaja ütles:

ÕN1: Nad (meesõpetajad) on andekad ja loovad.

Naistele omistatakse suurem emotsionaalsus, mehed on aga olulisele keskendunud:

ÕJ1: Mul oli üks meesõpetaja. Ta ei näksinud ja närinud pisiasjade kallal. Meesõpetajad on olulisele keskendunud. Naiselikele omadustele mõeldes – ma järelestan emotsionaalseid püüskaid, kui on vaja teha ratsionaalseid otsuseid. Naine võtab enesele tööolukorras privileegi emotsionaalseteks püüseteks. Nende seas on väiklust. Tendentsina näevad mehed suuremat pilti. Naiste kollektiiv on kui omaette fenomen. Naised lubavad endale jõhkruust ja labasust, kui muidu ei saanud mõjuda. Julgen öelda, et intriige on rohkem. Mehed

omavahellähevad lohakamaks ja üksteise suhtes jõhkramaks. Klassivahed tulevad välja.

Ülalolevas lõigus väljendatakse suhtumist, et meeste omadused on väärtuslikumad. Järeldused tehakse ühe meesõpetaja näitel, kes ei näinud pisasjade kallal, vaid nägi suuremat pilti. Naisi käsitletakse rohkem kui anonüümset massi, kellele kehtivad samad omadused ja kellele omistatakse negatiivseid omadusi tunduvalt kergekäelisemalt kui meestele. Üks intervjueeritav ütles ka, et naisõpetajad on rohkem koduste probleemide ja lastega hõivatud ega suuda isiklike probleeme tahaplaanile jätta.

Nais- ja meesõpetajad kui olemuslikult erinevad diskursused

ÕJ2: Naised on tundlikumad, solvuvad ja ärrituvad kergemini, mehed on tasakaalukamad, teavad poisipõlvest peale, et solvangud ei tähenda niiväga halba. (---) Kollektiiv on tervem, kui on mõlema sugupoole esindajaid. Mehed tasakaalustavad suhteid, naised ei öelutse siis ja käituvad viisakamalt.

Mitmed vastajad hindavad meest töökollektiivis paremaks ja võimekamaks. Mehed keskenduvad olulisele, on enesekindlamad ja näevad suuremat pilti. Naistele omistatakse ärrituvus ja emotsionaalsed pursked. Samas hinnatakse kollektiivi soolist tasakaalustatust kõrgelt, aga põhjenduseks tuuakse, et mehed on need, kes suhteid tasakaalustavad. Kui mehed on kollektiivis, ei ole naised nii õelad kui omavahel olles.

ÕJ3: Noh, ma arvan, et see on naiste enda valik. Ega naisõpetajad ju on need meesõpetajad sinna etteotsa pannud. Eks ta võib-olla sellest on tingitud, et arvatakse, et mehed ei lähe kaasa intriigidega ja suhtuvad asjadesse rahulikumalt ja ... ma arvan, et see on sellest tingitud. (---) Loomulikult, on erinevaid naisi, kes on valmis vastutama, kes ei ole valmis vastutama, aga... Ma ei tea, ma arvan, et ikka põhiline põhjus on see, et naised kardavad seda, et kui on naisdirektor, siis tal tekivad mingisugused oma eelistused just nimelt naiste vahel. Et meesdirektor selles mõttes on nagu neutraalsem. Kui ma oma koolidirektoreid... mul on neid ka elus olnud... et siis jah see naisdirektori variant oli küll antud juhul kõige halvem variant.

Et mees on parem juht, on kaua aega püsinud stereotüüp, mis on ka praegu elujõuline. Sageli toidavad seda naised ise, rõhutades, et mees on juhina neutraalsem, korrektsem ja usaldusväärsem. Eespool on korduvalt tulnud välja, et vastajad näevad liidriks pürgimist ja soovi juhtida poiste kaasasündinud omadustena. Samal ajal öeldakse, et nad ei saa võimalust õppida, kuidas juht olla. Ent kui mees on sünnipäraselt juht, millega seletada siis tõdemust, et mehed vajaksid juhiks olemiseks ettevalmistust? Kui aga juhtimisoskus on õpitav, mehed ei ole saanud seda õppida, millega seletada siis väidetavat suuremat usaldust meessoost juhtide vastu? Teatud võimete omistamine loomuosaselt ühele või teisele sugupoolele toob enamasti välja bioloogilisele essentsialismile vastu rääkivaid ning ka omavahel konfliktis olevaid diskursuseid. Usk meeste parematesse juhiomadustesse on sügavalt juurdunud ja kaalub sageli üle ka mure, et poisid ei saa juhtimisalast ettevalmistust, ega püüa seletada, miks on vaja saada eraldi ettevalmistust, kui võime on sündides kaasa antud. Või kas ka tüdrukud vajaksid juhiks olemise õppimist? Naisi peetakse geneetiliselt sotsiaalsemateks, aga juhtimisvaldkonnas tuuakse välja sellesama sotsiaalsuse varjuküljed – naised lasevad ennast isiklikest suhetest, kodusest olukorrast ja emotsioonidest mõjutada ning kasutavad oma sotsiaalseid oskuseid intriigide punumiseks. Vaatamata sellele ettekujutusele naisjuhist, ei leita, et tüdrukud peaksid õppima, kuidas oma sotsiaalseid võimeid positiivselt rakendada, et olla parem juht. Või kuidas oma emotsionaalseid purskeid kontrollida, kui neid naistel rohkem arvatakse esinevat. Seda ei öelda otse välja, aga seda võib näha eelkonstrueeritud uskumusena, mida peetakse iseenesestmõistetavaks ja mis ei vajagi lahti seletamist – et naine lihtsalt ei

sobi juhiks, sest tal on teatud halvad omadused. Kui aga mehel tekib juhirollis probleeme, järeldatakse, et ta pole saanud piisavat ettevalmistust, et oma looduse poolt seatud rolli edukalt täita.

Tunnistatakse, et naistel on raskem juhtivale kohale tõusta, aga samas ei tajuta, et juhtkonna kujunemisel sugurolli mängiks:

ÕJ1: *Naistel ongi raske päris tipus läbi lüüa. Ma ei taju eristumisi soolisuse pinnal, nii palju on formaalset otsustamist.*

Näib, et põhjus ongi nii naiste kui meeste seas põlistunud uskumus, et mehed on oma loomult paremad juhid. Tuues paralleele autojuhtimisega, kehtib ka seal sama setereotüüp. Vaatamata liiklusõnnetuste statistikale ei usaldada naisi juhtidena. Autode puhul on usaldamatus meeste seas tunduvalt suurem kui naiste seas. Saksamaal Stuttgartis korraldatud küsitlusele vastas 1600 mees- ja samapalju naisjuhte. Küsimusele, kas naiste kätte võib rahuliku südamega usaldada autot ja elu, vastas jaatavalt kõigest 20 protsenti meestest. Naistest vastas jaatavalt samale küsimusele 82 protsenti (Lilleorg 2010).

Täheldatakse, et meeste vastutustunne on kadunud, seda viimast aga rohkem pereeluga seoses. Öeldakse, et mehed ei vastuta oma pere eest, lahkuvad sageli ja jätavad naise üksikemana hätta ning lapsed isata kasvama. Ent töömaailmas hinnatakse meest kui vastutustundlikku ja usaldusväärset juhti. Sellist hoiakut väljendab hästi ühe vastaja väide, et naisõpetajad on ise meesõpetajad etteotsa pannud – tähendab, et naised ise on need, kes soovivad näha juhina meest ja see teeb meeste juhi kohale tõusmise kergemaks. Eespool tuli välja, et naistele omistatakse suurem bioloogiline vastutus, instinkt hoolitseda järglaste eest ja hoida kodu korras. Üks peamisi iseenesestmõistetavaid diskursuseid seoses soolisusega meie ühiskonnas ongi tõenäoliselt naiste ja meeste valdkondade essentsialistlik kaheks eraldamine – naistel on kaasasündinud vastutustunne laste ja kodu korrashoidmise ees, aga naised on halvad juhid ning meestel puudub vastutustunne laste ja kodu ees, aga mehed on loomupäraselt head juhid. Naistele kuulub kodumaailm, meestele töömaailm. Naist usaldatakse seal, kus on vaja abivajajate eest hoolitseda või korrektselt reegleid järgida, mehi usaldatakse seal, kus on vaja iseseisvalt otsuseid langetada ja reegleid kehtestada. Sest loodus on meid selliseks teinud ja see on normaalne, nagu üks vastaja arvas.

Arutelu

Soolisuse temaatika on vastuoluline ja tundlik teema, milles sageli ei soovita avalikult seisukohta võtta. Essentsialistlikud vaated on tihti segunenud sotsiaalse õppimise teooriaga, kus leitakse, et soolised erinevused on kasvatusena kujundatud. Intervjueeritavate seisukohad võib jaotada laias laastus kolmeks. On neid, kes väidavad, et soolised erinevused on looduse poolt määratud ning paratamatud, et kasvatus juhindubki looduslikest erinevustest ja see ongi normaalne. On neid, kes usuvad, et kasvatus määrab soolised erinevused ja soostereotüüpide taastootmine läbi eeskujude on probleem, millega tuleks tegelda. Ja on neid, kes püüavad vältida igasugust seisukohavõttu ning rõhutavad, et nad ei tea soolisusest midagi ja ei saa enne ka midagi arvata ega teha, kuni pole otse öeldud, kas soolised erinevused on olemas või ei ole.

Sotsiaalse soo uurijad (Pomerlau, Bolduc, Malcuit ja Cossette 1990, viidanud Eagly, Beall jt 2008, 102), kes lähtuvad sellest, et meie arusaamad sugupoolest on sotsiaalselt konstrueeritud ja mitte looduse poolt määratud, on leidnud, et tüüpiliselt koguvad vanemad oma poegade tuppä igasugust õppematerjali, masinaid, söidukeid ja spordivahendeid, tütarde tuppä aga nukke, nukumaju, majapidamisesemeid ja lilli. Poistele muretsetakse mitmekesisemaid mänguasju kui tüdrukutele. Need mänguvahendid

suunavad poiste tegevust ja huviseid rollidele, millega enamasti tegeldakse väljaspool kodu, tüdrukutele antud mänguasjad aga seostuvad koduste rolliülesannetega nagu majapidamine ja laste kantseldamine. Seega kallutavad sootüüpilised mänguasjad, mis lastele muretsetakse, nende spontaanse mängu kas traditsioonilise feminiinse või maskuliinse rolli suunas (Etaugh & Liss 1992, viidanud Eagly, Beall jt 2008, 102). Lisaks füüsilisele keskkonnale ja sootüüpilistele mänguasjadele jagavad vanemad ja teised täiskasvanud pidevalt lastele juhiseid selle kohta, millist käitumist poistelt ja tüdrukutelt oodatakse ning annavad nende käitumisele hinnangulist tagasisidet. Emad reageerivad negatiivsemalt, kui lapse käitumine ei ole sootüüpiline, võrreldes sellega, kui käitumine on soole omane. Vanemad karistavad ja premeerivad oma lapsi juba esimestel eluaastatel afektiivsete reaktsioonide või hinnanguliste kommentaaridega – kui lapsed teevad midagi oma soole kohaseks peetavat, on vanemad eelil, naeratavad, kiidavad, kuid näitavad halvakspanu, kui lapsed tegelevad millegagi, mida peetakse omaseks vastassoole. Niisugused reageeringud loovad lastes sooga seonduvatesse esemetesse ja tegevustesse kas positiivse või negatiivse suhtumise (samas). Kui lapsed on kooli jõudnud, ilmnevad juba soolise kasvatuse tagajärjed, mida aga reeglina hakatakse pidama bioloogilisteks paratamatusteks. Uuringutest võib järeldada, et poisid ei vaja rohkem liikumist ja põnevust mitte oma sünnipärase loomuse tõttu, vaid seetõttu, et juba alates sünnist on nii mänguasjade kui sisenduste ja reageeringutega temas sellist käitumist ning hoiakuid kujundatud. Küll aga järeldatakse hiljem tema käitumise põhjal, et liikumine ja vajadus suurema intellektuaalse stimulatsiooni järele on poistele loomuomasem kui tüdrukutele.

Seega tuleks poiste õppimis- kui käitumisprobleemidele otsida põhjuseid pigem ühiskonnas domineerivatest mõttemühtedest. Võib oletada, et poisid langevad koolist välja seetõttu, et Eesti ühiskonnas on tugevalt maskuliinsed väärtused, õpilase roll aga sarnaneb pigem ajaloolise naise staatusega. Poisid saavad meediast, kodust ja kaaslastelt signaale, mis sunnivad neid omandama hegemoonilise maskuliinsuse ja etendama meheliku mehe rolli. Ühiskond ootab poistelt maskuliinse rolli täitmist: ole mees!, mees peab leidma ise oma tee! Eesti mees tahab olla kõva mees, nagu ka üks intervjuueeritav ütles. Poisil tekib konflikt ühiskonna (pere, meedia, sõprade, eeskujude) ootuste ja kooliõpilase rolli vahel. Ajalooline mees ei saa olla ajaloolise naise rollis. Tekib rollikonflikt ja see on põhjus, miks mehed kaovad maskuliinsest koolist.

Kooliõpilase roll on valdavalt väga kitsas, välisele hindajale orienteeritud, eeldab võimet ilmutada usinust ja huvi ka siis, kui tegelikult on igav, eeldab oskust käskudele alluda, seega surub inimese passiivsesse vastuvõtja ja alistuja rolli. Sellist rolli on seostatud eeskätt feminiinsuse ja naise rolliga ühiskonnas. See on kujunenud pika aja vältel ja sel on palju põhjuseid. Tüdrukud ei pea kooliõpilase feminiinsele rollile vastanduma, et oma soolist identiteeti leida ja oma positsiooni hierarhias kehtestada. See on aga teiselt poolt just tüdrukute kahjuks, kuna taastoodab stereotüüpse naistest kui passiivsetest vastuvõtjatest, allujatest ja säilitajatest. Hiljem õpetajatena näivad nad olevat selle rolli hästi omandanud ja jätkavad koolis võimuhierarhiatel põhineva struktuuri alalhoidmist. Seda arvas ka üks vastanud naisõpetaja, kes leidis, et kui õpilased näevad pidevalt hulgaliselt naisõpetajaid, kes nõuavad korralikkust, usinust ja allumist ning mõnd üksikut meesõpetajat, kes neis ambitsioonikust sütitab, kujundab see neis välja soostereotüübid ja käitumismallid, mida nad hiljem ise taastootma hakkavad.

Lahendusi on raske pakkuda, kuna probleemi juured on sügaval ajaloos ja kultuuris. Poiste koolist lahkumise probleemi ei lahenda kindlasti karistuste ja kontrolli karmistamine, kuna see muudab kooli veelgi maskuliinsemaks ja õpilase rolli veelgi passiivsemaks ja alistuvamaks. Ka ei näe ma lahendusena püüda poisid ja tüdrukuid erinevalt õpetada. Esiteks ei ole tõsiseltvõetavad suure valimiga uuringud üheselt tõestanud, et poisid ja tüdrukud erinevalt õpivad, erinevusi on tuletatud peamiselt vaadeldes juba kui millegi tagajärge, mis on kujunenud pika ajaloo vältel. Teine ja võibolla kõige olulisem aspekt oleks uurida, miks tüdrukutele näib kool paremini sobivat, miks peetakse nende puhul passiivse

käsitäitja rolli loomupärasemaks ja miks nende probleemid jäetakse sageli tähelepanuta. Essentsialistlikud stereotüübid ja keskendumine poistele (kui loomupäraselt suuremate vajadustega, tundlikumale ja paremale sugupoolele) muudab tõeliste lahenduste leidmise keeruliseks ja aeglaseks.

Võib arvata, et probleem ei ole poiste ja tüdrukute sünnipärastes erinevustes, vaid "domineerija mudeliga" ühiskonnas kujunenud hegemoonilise maskuliinsuse väärtustel püsivas koolis, mis surub õpilased jäika ajaloolisse naiserolli. Samuti ei ole probleemiks mitte fakt, et meesõpetajaid on koolis kõigest 14%, vaid suhtumine, et meessoost koolmeistrid tõstavad õpetajaameti väärtust, naisõpetajad aga viivad selle alla ja kuna koolides on nii palju naisi, ei tahagi mehed ja poisid seal olla – sest tõeline mees ei tegele madala staatusega valdkondadega. Naiste ülekaal valdkonnas aga on selge märk valdkonna madalamast staatusest ühiskonnas.

Antipedagoogika mõttesuuna üks rajaja Ivan Illichi (1971) arvates on kool efektiivne sotsiaalsete muutide looja ja säilitaja, kuna tema struktuur põhineb astmelise edutamise rituaalsel mängul (Illich, 1971). Mängu rituaalide omandamine on tunduvalt olulisem kui see, mida või kuidas midagi õpetatakse. Mäng ise koolitab, siseneb inimesse ja muutub harjumuseks (samas). Seda võib öelda ka soolise identiteedi kujunemise kohta. Soorolle mängitakse läbi vastassoole omistatavatele omadustele vastandudes ning täiskasvanuid matkides ja läbi selle korduva mängu saadakse meesteks ja naisteks.

Kasutatud kirjandus

Berger, P. L., T. Luckmann. (1966). *The Social Construction of Reality: a Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Doubleday.

Demoulin, S., Leyens, J.-P., & Yzerbyt, V. (2006). Lay theories of essentialism. *Group Processes and Intergroup Relations*, 9, 25–42.

Gelman, S. A., Collman, P., & Maccoby, E. E. (1986). Inferring properties from categories versus inferring categories from properties: The case of gender. *Child Development*, 57, 396–404.

Gelman, S. A. (2003). *The essential child: Origins of essentialism in everyday thought*. New York: Oxford University Press.

Illich, I. (1971). *Deschooling Society*. New York.

Kasik, R. (2002). Mida keelekasutus ühiskonnast räägib? *Sirp*, 19.04.02.

Kimmel, M. (2008). *Guyland: The Perilous World Where Boys Become Men*. New York: HarperCollins.

Kuurme, T. (2011). Haridus, kasvatus ja sugupool. *Sissejuhatus soouuringutesse* (238 - 272). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Külaots, K. (2009). Miks poistele koolis ei meeldi? Pärnu Õppenõustamiskeskus.

Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn.

Lindsalu, E. (2008). Naisekuju modelleerimine XX sajandi alguskümnendite eesti kirjanduses. Tallinna Ülikooli Humanitaarteaduste dissertatsioonid. Tallinn.

- Medin, D. L. (1989). Concepts and conceptual structure. *American Psychologist*, 44, 1469–1481.
- Papp, Ü-M. (2009). Vabaks vanadest mõttemallidest: Juhiseid soolise võrdõiguslikkuse rakendamiseks lasteaedades ja koolides. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaura Sihtasutus.
- Renold, E. (2001). Learning the „Hard“ Way: boys, hegemonic masculinity and the negotiation of learner identities in the primary school. *British Journal of Sociology of Education*, Vol. 22, No. 3, 2001.
- Reskin, B. ja Padavic, I. (1994) *Women and men at work*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press. Viidatud Sotsiaalministeerium Tööturu segregatsioon Naiste ja meeste võrdõiguslikkus. (<http://gender.sm.ee/index.php?097943352>)
- Ruus, V.-R., Veisson, M., Leino, M., Ots, L., Pallas, L., Sarv, E.-S., Veisson, A. (2007). Õpilaste edukus, toimetulek ja heaolu koolis. Eesti kool 21. sajandi algul: kool kui arengukeskkond ja õpilaste toimetulek, TLÜ Kirjastus, 17–58.
- Smiler, A. P. & Gelman, S. A. (2008). *Determinants of Gender Essentialism in College Students*. Springer Science LLC.
- Soopsühholoogia. (2008). Toim. Eagly, Beall ja Sternberg. Tallinn: Külim.
- Taylor, M. G. (1996). The development of children's beliefs about social and biological aspects of gender differences. *Child Development*, 67, 1555–71.
- Tööturu segregatsioon. [2012, mai 21] <http://gender.sm.ee/index.php?097933352>